

TNA

TYDSKRIF VIR NEDERLANDS EN AFRIKAANS
33STE JAARGANG NR. 1 2026

Redaksioneel
Marni Bonthuys en Marius Swart

i

“Om de grotermaking van de natie, haar taal,
haar denken, haar zeden”. De verbeelding van
'Groot-Nederland' in E.C. Pienaars bloemlezing
Dichters uit Zuid-Afrika (1917)
Ulrike Burki

1

Die opkoms en ondergang van Afrikaans as
onderrigmedium by Historiese Afrikaanse
Universiteite (HAU's) (1855-2024)
Burgert Senekal

24

“Dikwels sit ek en die Nederlander sy aan
sy”: Die essensialisering van witheid in Azille
Coetzee se *In my vel* (2019)
Reinhardt Fourie

52

'n Beroep op indirekte tolkaanleerstrategieë
uit taalaanleerstrategieë vir prosesgerigte
tolkopleiding
Kanja van der Merwe

72

Resensie: *Reinaard die vos. 'n Vrye vertaling van
Van den vos Reynaerde*
Protea, 2023. Vertaal en berym deur H.J. Pieterse
Jerome Coetzee

105

Resensie: *Literaire rechtspraak: De zuivering
van het literaire veld in Nederland, 1945-1952.*
Amsterdam University Press, 2025. Ted Laros
Hein Viljoen

108

Omslag: Ontwerp deur Christa van Zyl
Beelde: WikiCommons

TYDSKRIF VIR NEDERLANDS EN AFRIKAANS

33STE JAARGANG (2026) 1STE UITGAWE

SUIDER-AFRIKAANSE VERENIGING
VIR NEERLANDISTIEK

Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans is 'n geakkrediteerde tydskrif en word uitgegee deur die Suider-Afrikaanse Vereniging vir Neerlandistiek (SAVN). TNA wil die studie van die Nederlandse taal-, letterkunde en kultuur bevorder, ook in sy verhouding tot die Afrikaanse taal- en letterkunde. Daarbenewens wil die tydskrif die Afrikaanse taal- en letterkunde in Nederlandstalige gebiede bevorder. Die tydskrif verskyn twee keer per jaar.

Alhoewel die redaksie kopieregkwessies kontroleer, lê die verantwoordelikheid en aanspreeklikheid in hierdie verband by die outeur(s).

Redakteur: Dr. M. Bonthuys

Mede-redakteur: Mnr. M. Swart

Uitleg: Christa van Zyl

Redigering: Annie Kloppe

Gedruk en gebind deur: V&R Drukkery, Pretoria, Tel: +27 (0)12 333 2462

Redaksie-sekretariaat: Departement Afrikaans en Neerlandistiek, Universiteit van Wes-Kaapland, Privaatsak X17, Bellville, 7535. Tel.: 0219592213. E-pos: mbonthuys@uwc.ac.za.

Inskrywings en betalings:

Kontak die voorsitter van die SAVN, prof. Alwyn Roux by erouxap@unisa.ac.za vir meer inligting oor die bestelling van gedrukte eksemplare van die tydskrif.

Redaksieraad:

W.A.M. Carstens (Noordwes-Universiteit)

J. Dewulf (University of California)

M.E. Meijer Drees (Rijksuniversiteit Groningen)

H.J.G. du Plooy (Noordwes-Universiteit)

H. Ester (Radboud Universiteit Nijmegen)

E. Jansen (Universiteit van Johannesburg, Universiteit van Amsterdam)

R.S. Kirsner (University of California)

S. van Wyk (Universiteit van Wes-Kaapland)

Y. T'Sjoen (Universiteit Gent)

H.P. van Coller (Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Noordwes-Universiteit)

W. van Zyl (Universiteit van Wes-Kaapland)

R. Gouws (Universiteit Stellenbosch)

T. Coleman (Universiteit Gent)

D. van Olmen (Lancaster University)

J. Koch (Adam Mickiewicz Universiteit)

ISSN 1022-6966

Die eerste uitgawe van 2026 van *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* bevat vier navorsingsartikels en twee resensies. Hoewel dit nie 'n temaanommer is nie, is dit opvallend dat drie van die artikels op die een of ander wyse verband hou met taalnasionalisme en/of beeldvorming, terwyl die vierde artikel op indirekte wyse die kwessie van taal binne 'n meertalige samelewing aanroer.

Ulrike Burki se bydrae gaan oor die verbeelding van 'n “Groot Nederland” wat in die era van die Eerste Wêreldoorlog in die Lae Lande posgevat het. Ook Suid-Afrika sou deel van hierdie Dietse stambroederskap uitmaak en Burki bespreek gevolglik die samestelling en verspreiding van EC Pienaar se bloemlesing *Dichters uit Zuid-Afrika* (1917) teen hierdie agtergrond.

Ook **Burgert Senekal** se artikel handel oor taalnasionalisme met spesifieke fokus op die destydse opkoms van Histories Afrikaanse Universiteite (HAU's) in die tyd toe Afrikaanse taalnasionalisme hoogty in Suid-Afrika gevier het. Hy vermeld voorts die latere agteruitgang van Afrikaans as onderrigtaal by hierdie instansies. Senekal fokus op (vandag bekend as) die Universiteit van die Vrystaat, Universiteit Stellenbosch, Noordwes-Universiteit, Universiteit van Pretoria en die Randse Afrikaanse Universiteit in sy bespreking.

Reinhardt Fourie se artikelonderwerp skakel miskien op 'n minder opvallende wyse met die onderwerp van taal(nasionalisme) en beeldvorming as hy die Afrikaanse skrywer Azille Coetzee se roman *In my vel* (2019) ondersoek. Waar verbande gelê kan word met hierdie tema, is die wyse waarop Coetzee se boek 'n soort “Diets-Afrikaanse witheid” probeer ondersoek ten opsigte van die wit Afrikaanssprekende se posisie teenoor die wit Nederlandssprekende.

Die artikel van **Kanja van der Merwe** hanteer uiteindelik ook taal binne 'n breër meertalige landskap, maar in hierdie geval die kwessie van tolking. Sy lewer in haar artikel 'n beroep op indirekte tolkaanleerstrategieë uit taalaanleerstrategieë vir prosesgerigte tolkopleiding.

Die twee resensies is geskryf deur **Jerome Coetzee** en **Hein Viljoen**. Coetzee bespreek HJ Pieterse se Afrikaanse vrye vertaling en beryming van die ikoniese Middelnederlandse teks, *Van den vos Reynaerde* (gebruik as inspirasie vir hierdie uitgawe se voorblad), as *Reinaard die vos* (2023). Viljoen ondersoek 'n navorsingsbron deur Ted Laros wat in 2025 verskyn het getiteld: *Litteraire rechtspraak: De zuivering van het literaire veld in Nederland*,

1945-1952. Soos Viljoen uitwys, is die onderwerp van die outonomie van die literêre veld wat in hierdie teks sentraal staan, steeds vandag relevant.

Ons spreek graag ons dank uit teenoor die teksversorger Annie Klopper en ons uitlegkunstenaar Christa van Zyl.

*Universiteit van Wes-Kaapland en
Universiteit Stellenbosch*

“Om de grotermaking van de natie, haar taal, haar denken, haar zeden”. De verbeelding van ‘Groot-Nederland’ in E.C. Pienaar’s bloemlezing Dichters uit Zuid-Afrika (1917)

Ulrike Burki

“For the Enlargement of the Nation, its Language, its Thinking, its Morals”. The Imagination of ‘Greater Netherlands’ in E.C. Pienaar’s Anthology Dichters uit Zuid-Afrika (1917)

In the late summer of 1917 literary scholar E.C. Pienaar published Dichters uit Zuid-Afrika, an anthology of contemporary South-African poetry, aimed at a ‘Groot-Nederlands’ (Greater Netherlands) reading public. Through the lens of cultural transfer, this article examines Pienaar’s anthology as a form of conspicuous cultural planning that sought to construct a Greater Netherlands cultural space. Published during World War I, the anthology sought to reinforce the Dutch and Flemish interest for Afrikaans poetry, thus strengthening linguistic and cultural ties. By examining Pienaar’s editorial strategies, as well as the dissemination and reception of the anthology, this study explores how Dichters uit Zuid-Afrika contributed to debates on linguistic and cultural autonomy within the wartime context.

1. Inleiding

In het najaar van 1917 verscheen *Dichters uit Zuid-Afrika*: een bloemlezing met Afrikaanstalige poëzie, die zich expliciet richtte tot een ‘Groot-Nederlands’ publiek, wat in deze context zoveel betekende als een leespubliek van Nederlanders, Vlamingen en Zuid-Afrikanen. De samensteller van de bundel was de Zuid-Afrikaanse letterkundige Eduard Christiaan Pienaar, die tussen 1914 en 1919 in Nederland verbleef en zich daar volop engageerde in de ‘Groot-Nederlandse’ beweging (Pont, 1935). In de inleiding van zijn bundel sprak Pienaar de wens uit dat zijn bloemlezing de Nederlandse en Vlaamse belangstelling voor de Zuid-Afrikaanse taal en dichtkunst verder zou aanwakkeren en de relaties tussen de ‘Dietsche stambroeders’ zou versterken.

Daarmee paste de bloemlezing goed in een bredere ‘Groot-Nederlandse’ begeestering die tijdens de Eerste Wereldoorlog aan momentum won. Ten grondslag daaraan lag de idee van een bijzondere talige en culturele verwantschap tussen de ‘Dietsche volkeren’ – oftewel: tussen de volkeren die zich in het Nederlands of in een dicht aan het Nederlandse verwante taal uitdrukken. Concreet werd dan vooral gekeken naar Vlaanderen (vaak met inbegrip van Frans-Vlaanderen), Nederland, Zuid-Afrika en in sommige

gevallen ook naar Nederlands-Indië. De voorstanders van het Groot-Neerlandisme wilden de culturele, politieke en economische betrekkingen tussen al deze volkeren stimuleren, met het oog op de vestiging van een stevig ‘Dietsch verbond’.¹

Vooraf in Nederland werden er in deze periode verschillende organen opgericht die zich inzetten voor een culturele toenadering tussen de ‘Dietsche naties’. In 1915 werd bijvoorbeeld *Dietsche Stemmen* opgericht, een tijdschrift met in de redactie Nederlanders, Vlamingen en Zuid-Afrikanen. En in 1916 richtte dezelfde groep het weekblad *De Toorts* op, dat eveneens een ‘Groot-Nederlands’ programma verdedigde, maar zich meer toespitste op cultuur en letterkunde. Beide bladen kwamen vanaf 1917 bovendien onder het beheer van de *Dietsche Bond* – een nieuwe culturele en politieke vereniging die zich inzette voor de ‘Dietsche stambelangen’. Illustratief voor de ‘Groot-Nederlandse’ retoriek die tijdens de Eerste Wereldoorlog in zwang raakte, is bijvoorbeeld de onderstaande passage uit het redactioneel in het allereerste nummer van *De Toorts*:

Bij alle leden van den Nederlandschen Stam, willen wij de overtuiging ingang doen vinden dat het behartigen van elkaars ideële belangen ook noodzakelijkerwijs het dienen is van elkaars economische belangen en dat een krachtige Nationale opbloei van de verschillende onderdeelen gepaard gaande met het besef, dat wij samen in de wijde wereld vormen een engeren kring van saamhoorigheid, niet alleen op geestelijk, maar ook op stoffelijk gebied voor onze Volkeren, den Dietschen Stam van onschatbare beteekenis zal zijn (Anoniem, 1916: 3).

Nu kwam de idee van “saamhoorigheid” tussen Vlaanderen, Nederland en Zuid-Afrika niet zomaar uit de lucht vallen. Ook voor de oorlog waren er al verschillende verenigingen actief die zich op het Groot-Neerlandisme richtten. De bekendste daarvan zijn wellicht het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV) dat in 1895 werd opgericht en de Nederlandsch-Zuid Afrikaansche Vereniging (N.Z.A.V.), die zelfs al sinds 1881 actief was. Maar de oorlog zorgde er wel voor dat het Groot-Neerlandisme zich verder ging organiseren in verenigingen en periodieken en dat nu, behalve culturele doelen, ook de sociaal-politieke belangen van internationale samenwerking werden benadrukt.

Dat laatste heeft enerzijds te maken met de toegenomen emigratie van Vlamingen en Afrikaners naar het neutrale Nederland en anderzijds met het verdere aanscherpen van de intra-nationale emancipatiebewegingen in Vlaanderen en Zuid-Afrika. Voor Vlaanderen waren er in de ‘Groot-Nederlandse’ beweging bijvoorbeeld volop connecties met het activisme:

de geradicaliseerde strekking binnen de Vlaamse beweging, die ijverde voor Vlaamse politieke autonomie (De Wever, 1997). En voor Zuid-Afrika hechtte de ‘Groot-Nederlandse’ beweging zich aan de Tweede Afrikaanse Taalbeweging, die pleitte voor de erkenning van het Afrikaans als officiële onderwijs- en bestuurs taal in Zuid-Afrika.

Daarmee kwam de ‘Groot-Nederlandse’ beweging meteen ook in de interessesfeer te liggen van het Duitse Rijk. Het aanwakken van ‘Groot-Nederlandse’ sentimenten was volgens Duitse propagandisten een uitstekende manier om de vijandige naties intern te ontwrichten. In Vlaanderen gaf de ‘Groot-Nederlandse’ beweging immers nog een impuls aan de anti-Franse sentimenten in de Vlaamse beweging. En in Zuid-Afrika vergrootte ze de kloof tussen de Afrikaanstalige bevolking en het Britse bestuur. Vanuit het Duitse propagandabestuur werd dan ook volop opgeroepen om ‘Groot-Nederlandse’ initiatieven zo veel mogelijk te steunen (Wils, 2014: 152-153).

Kortom: *Dichters uit Zuid-Afrika* verscheen in een context die onder ideologische hoogspanning stond. De inzet van deze bijdrage is om te onderzoeken hoe Pienaars bloemlezing in deze context functioneerde. Zoals gezegd presenteerde de bundel zich als een “bloemlezing voor Groot-Nederland”. Maar wat betekent dat precies? Hoe verbeeldt deze bloemlezing de ‘Groot-Nederlandse’ ruimte? En welke relatieve positie is daarbinnen weggelegd voor de ‘Dietsche stambroeders’ Nederland, Zuid-Afrika en Vlaanderen?

2. *Dichters uit Zuid-Afrika* als een vorm van cultural transfer

Om te onderzoeken hoe *Dichters uit Zuid-Afrika* in deze transculturele ‘Groot-Nederlandse’ ruimte circuleerde, biedt het concept ‘cultural transfer’ goede aanknopingspunten. De term werd in de late jaren 1980 gemunt door de Franse literatuurwetenschappers Michele Espagne en Michael Werner en omvat een kritiek op de nogal statische wijze waarop tot dan toe werd gekeken naar de circulatie van cultuurobjecten over nationale of culturele grenzen heen. Werner en Espagne betogen dat transculturele circulatie geen eenzijdige overdracht is van een vastomlijnde broncultuur naar een – al even vastomlijnde – doelcultuur. Het is daarentegen een proces van wederzijdse uitwisseling en beïnvloeding, waarbij voortdurend betekenisverschuivingen optreden (Werner en Espagne, 1985; Espagne, 1999). Het concept ‘cultural transfer’ vraagt dus aandacht voor de dynamische wijze waarop cultuurobjecten (in dit geval: literaire teksten) circuleren. Een literaire

tekst die in een andere omgeving terecht komt, wordt getransformeerd en geherinterpreteerd. En het is dan ook van cruciaal belang om bij het bestuderen van die transferprocessen de culturele, politieke en sociale context mee in beschouwing te nemen (Vanasten, Roland, Gonne en Smeyers, 2022: 25).

De voorbije vier decennia is die context-betrokken visie op culturele circulatie breed geaccepteerd en ingezet binnen de cultuur- en literatuurwetenschappen. Van recenter datum is evenwel de aandacht voor de rol van ‘agency’ binnen die transfer-processen. Onderzoekers besteden toenemend aandacht aan de rol van culturele bemiddelaars (of ‘cultural mediators’), waaronder vertalers, maar ook redacteurs, uitgevers en andere personen (of in sommige gevallen ook instituties) die de transculturele circulatie van literaire teksten aansturen (Brems, 2014: 1380-1381; Schmale, 2023). De nadruk ligt dan op de bemiddelingsstrategie, toegepast door een culturele bemiddelaar, die handelt in lijn met zijn/haar/hun normen, waarden, doelen en verwachtingspatronen. Maar daarbij mogen we niet uit het oog verliezen dat de culturele bemiddelaar zelf ook beïnvloed wordt door de sociaal-culturele context waarin die werkt (Meylaerts, 2008; Hermans, 1996: 27; Lobbes en Gonne, 2014: 1249).

Die focus op agency is relevant voor een analyse van E.C. Pienaars bloemlezing. Meer nog dan andere literaire genres dragen internationale bloemlezings immers de sporen van (trans)culturele bemiddeling: ze omvatten een weloverwogen selectie aan literaire teksten en die selectie wordt vervolgens toegelicht en gelegitimeerd in allerhande parateksten (zoals voorwoorden, inhoudstafels, inleidingen etc.).² Of zoals de vertaalwetenschappers Teresa Seruya, Lieven D’huls, Alexandre Assis Rosa en Maria Lin Moniz (2013: VII) betogen in hun inleiding bij de verzamelband *Translation in Anthologies and Collections*:

As conspicuous forms of cultural planning and intercultural exchange processes, anthologies and collections are [...] well-known gateways for the introduction of foreign literary and non-literary texts and subjects to a target culture.

In deze bijdrage wil ik betogen dat Pienaar de bloemlezing inderdaad gebruikte als een vorm van culturele planning. Via een weloverwogen presentatie van de Afrikaanse poëzie aan een leespubliek van ‘Groot-Nederlanders’, probeerde hij de internationale relaties binnen het ‘Groot-Nederlandse verband’ in pro-Afrikaanse zin te beïnvloeden. Niet voor niets kreeg dit project de titel *Dichters uit Zuid-Afrika. Bloemlezing voor Groot-Nederland*. En ook in zijn inleiding sprak

Pienaar zeer duidelijk de wens uit dat deze bundel in Nederland belangstelling zou opwekken voor de Zuid-Afrikaanse cultuur en zo zou bijdragen aan de bestendiging van 'Groot-Nederland'.

In wat volgt zal ik eerst wat uitgebreider ingaan op E.C. Pienaars status als culturele bemiddelaar en op de inhoud van zijn bloemlezing. Daarna zal ik het transculturele discours analyseren waar de bundel zich van bediende. Ik zal daarbij voornamelijk focussen op de parateksten die Pienaar voorzag, zonder daarbij evenwel uit het oog te verliezen dat die betrekking hebben op een weloverwogen corpus aan literaire teksten. Ten slotte sta ik nog even stil bij de distributie en receptie van de bloemlezing.

3. E.C. Pienaar als culturele bemiddelaar

E.C. Pienaar werd op 13 december 1882 geboren in het Zuid-Afrikaanse district Potchefstroom. In februari 1899, op zestienjarige leeftijd, werd Pienaar soldaat in de Tweede Afrikaanse Boerenoorlog, waar hij onder het commando vocht van Piet Cronjé. In februari 1900, tijdens de Slag bij Paardeberg, werd hij gevangengenomen en naar Sint Helena gestuurd. Na zijn vrijlating in 1902 ging hij voor onderwijzer studeren in Stellenbosch en in 1911 ging hij daar aan de slag als lector Nederlands aan het Victoria College (Pont, 1935).

Zijn leven nam een beslissende wending toen hem in 1913 de 'Hertogbeurs' werd toegekend. Die beurs kwam er op initiatief van de invloedrijke politicus en taalactivist James Barry Munnik Hertzog en de N.Z.A.V. (Nederlands-Zuid-Afrikaanse Vereniging) en was bedoeld om getalenteerde Afrikaanse studenten in de gelegenheid te stellen een doctoraatsstudie te volgen aan een Nederlandse universiteit.³ In de zomer van 1913 verhuisde Pienaar naar Utrecht, waar hij Nederlandse taal en literatuur studeerde aan de universiteiten van Amsterdam en Utrecht. Het resultaat van die studie, een proefschrift over de *Taal en poësie van die Tweede Afrikaanse taalbeweging*, verscheen in 1919 bij de Nederlandse uitgeverij J.H. de Bussy.

Tijdens zijn studie in Nederland liet Pienaar zich geregeld opmerken in 'Groot-Nederlandse' kringen. Zo stelde hij het hoofdstuk over Zuid-Afrika samen voor het *litteratuur overzicht* van Douwe Wouters' educatieve bloemlezing *Neerlandia* en bewerkte hij het hele boek voor Zuid-Afrikaanse scholen (Wouters, 1915). Bovendien verschenen er geregeld bijdragen van zijn hand in *Dietsche Stemmen* en *De Toorts*: de hier al eerder genoemde tijdschriften die zich tijdens de Eerste Wereldoorlog inzetten voor de 'Groot-Nederlandse stambelangen'. En in de lente van 1917 hield hij een lezing op de algemene vergadering van de N.Z.A.V., die getiteld was: *De toekomstige volkstaal van Zuid-Afrika. Engels, Nederlands*

of Afrikaans?. Een gedrukte versie van die lezing verscheen op 15 juni 1917, als bijvoegsel bij *Hollandsch Zuid-Afrika*: het ledentijdschrift van de N.Z.A.V.

Op 30 augustus 1917 werd Pienaar tevens gevraagd om toe te treden tot het bestuur van *De Dietsche Bond*. Die vereniging was een maand eerder opgericht in Utrecht, op initiatief van de Zuid-Afrikaanse jurist H.D.J. Bodenstein en de Nederlandse student Anton van Vessem en beschouwde zich als een gewichtiger alternatief voor het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV).⁴ Op de eerste vergadering van de Dietsche Bond werden de zogenoemde ‘standregelen’ gestemd, waar de vereniging haar visie formuleerde en de doelen waar ze de komende jaren aan wilde werken. Zo richtte de Dietsche Bond zich tot alle sprekers van de ‘Dietsche sprake’ in Europa (met name Holland, Belgisch Vlaanderen en Frans-Vlaanderen), Afrika (met name Zuid-Afrika) en Azië (met name het toenmalige Nederlands-Indië). De inwoners van die gebieden werden door de Dietsche Bond als ‘Dietsche stambroeders’ beschouwd tussen wie de staatkundige, economische en culturele betrekkingen ten volle ondersteund moesten worden.

Concreet betekende dat voor de Dietsche Bond onder meer (1) het ijveren voor rechtstreekse stoomvaartverbindingen tussen Nederland, Vlaanderen, Zuid-Afrika en Nederlands-Indië, (2) het faciliteren van migratie tussen de verschillende ‘Dietsche gebieden’, (3) het uitlokken en ondersteunen van regeringsmaatregelen die de ‘Dietsche taal en cultuur’ moesten beschermen en (4) het aanwakken van een krachtig nationaal zelfbewustzijn onder alle leden van de Dietsche stam.⁵

In de secundaire literatuur wordt vaak gesteld dat de Dietsche Bond opgericht werd als een *radicaler* alternatief voor het ANV. De Dietsche Bond zou zich dan hebben afgescheurd vanwege onvrede over de terughoudende positie van het ANV ten opzichte van het Vlaamse activisme (zie bijvoorbeeld: Van der Kraan, 2023). Maar die visie wordt niet ondersteund door het archiefmateriaal dat bewaard wordt in het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) in 's Hertogenbosch. Uit dat materiaal blijkt dat er aanvankelijk allesbehalve eensgezindheid was over de positie die de bond ten opzichte van het activisme moest innemen en dat dat dus zeker niet de reden was voor de afscheuring van het ANV. Temeer, omdat het ANV zelf zich ook al niet eenduidig *tegen* het activisme kantte. Later zou de vereniging zich echter wel steeds meer op het activisme gaan richten en na de oorlog zou ze zelfs een belangrijke rol spelen in de ondersteuning van de activisten die – op de vlucht voor repressie maatregelen – naar Nederland uitweken.⁶

De activiteiten van de Dietsche Bond waren dus voor een belangrijk deel georiënteerd op Vlaanderen en de Vlaamse Beweging (Van Clemen, 2000).

Maar ook de contacten met Zuid-Afrika waren van groot belang. Zo volgde de vereniging de Tweede Afrikaansche Taalbeweging op de voet en sprak zij zich uit voor de erkenning van het Afrikaans als officiële onderwijs- en bestuurs taal in Zuid-Afrika. De taalactivist Pienaar kon zich alleszins goed in het programma vinden en stuurde begin september een kort, maar enthousiast acceptatiebriefje naar Anton van Vessel:

Geachte Heer van Vessel,

In antwoord op uw schrijven d.d. 30 j.l. doe ik U gaarne weten dat het mij aangenaam zal zijn Zuid-Afrika te vertegenwoordigen op het Bestuur van de Dietsche Bond, samen met Prof. Bodenstein.

Ik vertrouw dat de Bond spoedig zijn bestaansrecht, als zodanig, naast het Alg. Ned. Verbond zal kunnen rechtvaardigen door tastbare bewijzen.

Hoogachtend,

E.C. Pienaar

Binnen de Dietsche Bond en in de publicaties die hij voor de genoemde 'Groot-Nederlandse' organen verzorgde, toonde Pienaar zich steeds een grote voorstander van de erkenning van het Afrikaans als officiële bestuurs- en onderwijstaal in Zuid-Afrika. Daarmee moest het Afrikaans voor de Boerenbevolking de plaats innemen van het Engels, maar ook die van het Nederlands. Het Nederlands werd door de Afrikaanse bevolking nog wel gebruikt in officiële contexten, maar diende nauwelijks nog als thuistaal. Die positie werd inmiddels helemaal ingenomen door het Afrikaans, wat door Pienaar beschouwd werd als de meest natuurlijke uitdrukking van de Afrikaanse volksziel en *dus* als het beste wapen tegen de verengelsing van Zuid-Afrika. Of zoals hij het zelf verwoordde in zijn hierboven al vermelde lezing voor de N.Z.A.V.:

En toch zal m.i. juist die 'kombuistaal', uit zijn vernedering opgeheven, en *gerugsteund door 't Nederlands*, op den duur het verengelsen kunnen keren en tevens 'n deur openhouden voor 't Nederlands in Zuid-Afrika. En wel om de eenvoudige reden: - dat het de *alledaagse levende volkstaal* is, *wortelend in al de lagen van de samenleving*, die in de **praktijk**, en daar komt het ten slotte op aan, **overal** de plaats inneemt van het officieel erkende Nederlands (Pienaar, 1917b, originele nadruk).

Pienars taalactivisme was dus sterk gekleurd door een romantisch-nationalistische opvatting van taal als de meest directe uitdrukking van een volksziel. Voor de letterkunde is binnen dat romantisch-nationalistische kader

een zeer belangrijke functie weggelegd als een soort uitgepuurde weergave van het nationale karakter. “De geschiedenis leert, dat een eigen letterkunde en een eigen cultuur alleen mogelijk is in de eigen taal”, zo stelde Pienaar in zijn lezing en hij wees daarbij meteen ook op de consequenties van die vaststelling voor de manier waarop Nederland zich ten opzichte van het Afrikaans moest verhouden. Als de Nederlanders Zuid-Afrika willen bewaren binnen een ‘Groot-Nederlands’ stamverband, dan is het absoluut noodzakelijk dat zij het Afrikaans ten volle ondersteunen.

Dit ideologische programma werkte ook door in *Dichters uit Zuid-Afrika*. Meer zelfs: in wat volgt, wil ik betogen dat Pienaars bloemlezing erop gericht was om de Nederlandse bevolking warm te maken voor de Afrikaanse taalbeweging.

4. Opzet van de bloemlezing

Dichters uit Zuid-Afrika verscheen in het najaar van 1917 bij de Hollandsch-Afrikaanse Uitgeversmaatschappij (HAUM). Dat bedrijf werd in 1897 opgericht, op initiatief van de Amsterdamse uitgever Jacques Dusseau, maar werd zes jaar later – vanwege financiële moeilijkheden – overgenomen door de eveneens in Amsterdam gevestigde firma J.H. De Bussy. De HAUM speelde een cruciale rol in de verspreiding van de poëzie en het proza van de auteurs die zich engageerden in de Tweede Afrikaanse Taalbeweging. Belangrijke namen in haar fonds zijn bijvoorbeeld C. Louis Leipoldt, Jan F.E. Celliers en C.J. Langenhoven (Ploeger, 1972). Pienaars keuze voor dit Zuid-Afrikaanse imprint van de Amsterdamse uitgeverij J.H. De Bussy is goed te begrijpen, met het oog op de verspreiding van de bundel in Zuid-Afrika én Nederland. Ik kom later in deze bijdrage nog uitgebreider op die parallelle distributie terug.

Dichters uit Zuid-Afrika bevatte 94 gedichten, van 10 verschillende dichters. De gedichten zijn allemaal ontstaan in de periode 1905-1917 (de periode van de Tweede Afrikaanse Taalbeweging) en geschreven door dichters die zich in die beweging engageerden. De dichters die in deze bundel vertegenwoordigd zijn, zijn Jan F.E. Celliers, Totius (Dr. J. Du Toit), Dr. C. Louis Leipoldt, Dr. D.F. Malherbe, H.H. Joubert, C.J. Langenhoven, Eugène Marais, A.D. Keet, Theo Wassenaar en H.A. Fagan.⁸ In het voorwoord dat Pienaar (1917a: XIII) bij de bloemlezing voorzag, lichtte hij zijn doelstellingen toe:

Nu in Zuid-Afrika, “een nieuwe loot van de Nederlandse stam” zulk ’n buitengewone groeikracht openbaart en de belangstelling daarvoor in Groot-Nederlandse kringen gestadig toeneemt, is van verschillende zijden de behoefte gevoeld aan ’n kleine bloemlezing, door middel waarvan men zich gemakkelijk op de hoogte zou kunnen

stellen van de uitkomsten der literaire beweging daarginds. Ook in Z.A., waar 't Afrikaans al meer tot zijn recht komt bij het onderwijs en in 't openbare leven, bestaat reeds lang behoefte aan zulk 'n bloemlezing. Deze bundel wil trachten in die verschillende behoeften te voorzien.

Deze passage openbaart het een en ander over de manier waarop de transculture 'Groot-Nederlandse' ruimte hier wordt verbeeld. Belangwekkend is allereerst de nogal ambivalente wijze waarop het doelpubliek van deze bundel wordt geïntroduceerd. Pienaar presenteert de bundel expliciet als een werk voor een 'Groot-Nederlands' leespubliek en benadrukt daarbij zelfs nog even zijn potentieel als educatief instrument in Zuid-Afrikaanse scholen. Maar hoewel de Afrikaanse lezer dus wel expliciet genoemd wordt, lijkt de bundel toch vooral afgestemd op een Nederlands (en in mindere mate ook Vlaams) leespubliek.

Dat blijkt bijvoorbeeld al uit de keuze van woorden als "daarginds" en uit de presentatie van de Zuid-Afrikaanse poëzie als ver, vreemd en onbekend, wat het perspectief van de lezer op verre afstand van Zuid-Afrika plaatst. Maar vooral de talige keuzes in de bundel zijn opmerkelijk. Zo koos Pienaar ervoor om de gedichten in het Afrikaans op te nemen, maar werden de parateksten wel allemaal in het Nederlands opgesteld. Achteraan in de bundel werd bovendien een lange lijst ingevoegd met Nederlandse woordverklaringen van Afrikaanse begrippen. In totaal werden er meer dan tweehonderd Afrikaanse begrippen van een Nederlandse woordverklaring voorzien. Daaronder heel wat namen voor planten en dieren (aandblom, akkerblom, appelkoos), maar ook culturele specifica (baas, boet, boland) en woorden die qua morfologie en/of klankbeeld sterk van het Nederlands afwijken (aënd, baje, daë).

5. Aan de welwillende Nederlandse lezer: transculturele verhoudingen in *Dichters uit Zuid-Afrika*

Zoals ik hierboven al betoogde, brengen transnationale anthologieën een brug tot stand tussen de broncultuur – het culturele systeem dat zij vertegenwoordigen – en de doelcultuur – het culturele systeem waar ze zich op richten. Uit het voorgaande mag duidelijk geworden zijn dat *Dichters uit Zuid-Afrika* zijn doelpubliek niet altijd even helder voor ogen heeft. Terwijl de bundel zich expliciet tot heel 'Groot-Nederland' richt, lijkt ze zich toch vooral tot een Nederlands publiek te wenden. Dat is bijvoorbeeld duidelijk het geval in een kort voorbericht waarin Pienaar (1917a: XIV) zich rechtstreeks tot de "welwillende Nederlandse lezer" richt. Ik citeer dit voorbericht in zijn geheel, omdat het zo sprekend is voor de transculturele verhoudingen in deze bloemlezing:

Nodige en overbodige opmerking

De welwillende Nederlandse lezer houde bij het lezen en beoordelen dezer verzen in gedachte:

dat 't Afrikaans niet gehoord en gezien wil worden met 'n Nederlands oor en oog;

dat 't Afrikaans geen Nederlands wil zijn en derhalve ook niet als gebroken of verminkt Nederlands mag worden beschouwd; want “grammaties verval is de wet, welke de ontwikkeling der taal beheerst en Afrikaans heeft niets anders gedaan dan die wet volgen”;

dat geen enkele Afrikaanse dichter tot dusver in de gelegenheid was zijn moedertaal op school te leren beheersen, maar dat ze allen pas op latere leeftijd hun taal zijn gaan kneden en vormen voor schriftelijk gebruik;

dat de moderne literaire beweging in Z.A. – pas 'n 12 jaar geleden ontstaan – niet op zichzelf, noch minder van 'n Europees-Nederlands standpunt moet worden beoordeeld, omdat het onze schrijvers en dichters, naast de kunst, te doen is om “de grotermaking van de natie, haar denken, haar taal, haar zeden”.

Deze “nodige en overbodige” opmerking zoals Pienaar ze noemde, werd ingevoegd tussen het (al eerder vermelde) voorwoord (p. XIII) en de inleiding (p. XV-XXIV) en functioneert als een soort disclaimer. Opvallend is de onderdanige, bijna apologetische toon. Bij het lezen van de gedichten zou het volgens Pienaar nefast zijn om ze te beoordelen vanuit een ‘Nederlands’ perspectief. Veeleer dan de gedichten te meten aan de – oudere en meer ‘voldragen’ – Nederlandse letterkunde, moeten ze beschouwd worden als de eerste en dus onvermijdelijk nog wat wankelende producten van een ontluikend nationaal bewustzijn, opgesteld in een zich volop ontwikkelende taal.

Dat Pienaar zo relativerend doet over de literaire kwaliteit van de door hem gebloemleesde gedichten, lijkt misschien wat paradoxaal gezien de emancipatoire doelstellingen van dit project. Immers: als Pienaar de welwillende belangstelling voor de Afrikaanse letterkunde wilde opwekken, waarom deed hij dan niet wat enthousiaster over haar verdiensten? Het antwoord op die vraag kunnen we volgens mij ook in het voorbericht vinden, en dan met name in Pienaars opmerking “dat geen enkele Afrikaanse dichter tot dusver in de gelegenheid was zijn moedertaal op school te leren beheersen”. Pienaar doelt hier natuurlijk op het feit dat aan Afrikaanse kinderen op school alleen Engels en Nederlands wordt aangeleerd en op de nefaste invloed daarvan op het nationale zelfbewustzijn van de Afrikaanse bevolking. En dat perspectief stelt hem in staat om het verantwoordelijkheidsgevoel van zijn Nederlandse ‘stambroeders’ te activeren. Immers: als de Nederlanders Zuid-Afrika willen wapenen tegen de totale verengelsing, dan moeten zij de Afrikaners helpen om zich in hun eigen

taal en volgens hun eigen 'volksaard' te ontwikkelen. Belangrijk hier is dus dat Pienaar de verwantschap tussen de 'Groot-Nederlandse' naties verbeeldt als een broederschap, maar dan wel één met een duidelijke 'grote broer' (Nederland) en twee 'kleine broers' (Zuid-Afrika en Vlaanderen).

6. Het woelend en worstelend leven van 'n vrijheid-lievend volk: het Zuid-Afrikaanse slachtofferdiscours

Het 'Groot-Nederlandse broederschap' zoals dat hier wordt verbeeld heeft ook een duidelijk anti-Brits kantje. Met de Tweede Boerenoorlog nog vers in het geheugen, ageert Pienaar tegen de dominantie van de Britten, die elke poging tot nationale zelfontplooiing onder de Boerenbevolking zou blokkeren. De uitgestoken hand naar Nederland is in dat opzicht meteen ook een anti-Britse actie. 'Groot-Nederland' moet hier functioneren als een bondgenootschap tegen de Britse invloed in Zuid-Afrika. Die anti-Britse retoriek is vooral aanwezig in de inleiding bij de bloemlezing. Ook deze tekst is helemaal in het Nederlands opgesteld en dient als een soort introductie in de Zuid-Afrikaanse cultuur en politiek. Opnieuw legt Pienaar sterk de nadruk op het leed en onrecht dat de Boerenbevolking al heeft doorstaan. En daarbij schuwt hij de grafische beschrijvingen niet.

Aan het begin van zijn inleiding beschrijft Pienaar (1917a: XV) hoe het "Afrikanerdom" aan het begin van de twintigste eeuw "op de zonnige Zuid-Afrikaanse vlakten [...] lag te stuiptrekken in zijn bloed" en hoe daar "tussen de bouwvallen van 'n eenmaal welvarend land alleen het gedonder van kanonnen vernomen [werd], beurtelings afgewisseld door de klaagtonen van de doodsklok waardoor 'n stervend volk grafwaarts werd geleid". Pienaar verwijst hier naar de tweede Anglo-Boerenoorlog (1899-1902) die eindigde in een overwinning voor het Verenigd Koninkrijk en zo een einde maakte aan de periode van de onafhankelijke Boerenrepublieken.

Hoewel de oorlog voor de Boeren dus eindigde in een nederlaag, beschouwt Pienaar deze periode toch als een scharniermoment in de ontwikkeling van hun nationale en talige zelfbewustzijn. De ellende van de oorlog had immers een nieuw samenhangsgevoel tot stand gebracht, dat de basis vormde van wat later de Tweede Afrikaanse Taalbeweging zou worden. "Uit de puinhopen van 'n bijna driejarige wanhoopstrijd is 'n herboren en gelouterd Afrikanerdom tevoorschijn getreden", schrijft Pienaar (1917a: XV). En vervolgens beschrijft hij hoe zich vrij snel na de nederlaag een proces van nationaal-geestelijke emancipatie begon te voltrekken onder de Boerenbevolking.

Die emancipatie manifesteerde zich volgens Pienaar in de strijd voor de

erkenning van het Afrikaans als cultuurtaal en in een grote bloeiperiode voor de Afrikaanse letterkunde. In de rest van zijn inleiding wijdt Pienaar uit over de ontwikkeling van de Afrikaanse poëzie. En net als in het voorbericht benadrukt hij ook hier dat die het best gelezen kan worden als een directe uitdrukking van Zuid-Afrika's vrijheidsstreven. Of zoals Pienaar (1917a: XXIII) het zelf nogal hooggestemd verwoordde: "In de poëzie van Zuid-Afrika ziet en beleeft men opnieuw gans het woelend en worstelend leven van 'n vrijheid-lievend volk [...]. Men heeft er gans Zuid-Afrika voor ogen in al zijn rijkdom van kleur en geur, licht en schaduw, beweeglijkheid en rust".

Beschouwd vanuit de theorievorming rond cultural transfers zien we kortom hoe deze bloemlezing zich inschrijft in een 'Groot-Nederlands' discours en dat discours tegelijk ook mee vormgeeft. De gedichten van de Tweede Afrikaanse Taalbeweging worden door Pienaar samengebracht in een project met politieke aspiraties. Door deze gedichten voor te stellen als de producten van een ontluikend Zuid-Afrikaans zelfbewustzijn en ze als zodanig toegankelijk te maken voor een leespubliek van Nederlanders en Vlamingen hoopt Pienaar een impuls te geven aan een collectief 'Groot-Nederlands' zelfbeeld. Met name belangwekkend is de relatieve positie die Vlaanderen, Nederland en Zuid-Afrika hier ten opzichte van elkaar innemen. Nederland wordt in deze bloemlezing voorgesteld als de meest 'volwassen' stambroeder van de drie en wordt nu aangesproken op zijn 'broederlijke' verantwoordelijkheid ten opzichte van Zuid-Afrika. En dat is ook precies de teneur van de paragraaf waar Pienaar (1917a: XXIII) zijn inleiding mee afsluit:

Ook deze bundel moge het bewijs leveren dat daarginds "'n nieuwe loot van de Nederlandse stam" tekenen vertoont van 'n gezonde, krachtige bloei; en bij menige Nederlandse lezer de overtuiging wekken van de levensvatbaarheid en het bestaansrecht van 'n kultuurverschijnsel, dat van het grootste belang moet worden geacht voor het Groot-Nederlandse stambelang – 'n Afrikaanse letterkunde in de volkstaal van Zuid-Afrika.

Ten opzichte van Nederland ontstaat zo dus een relatieve positie van afhankelijkheid. Ten opzichte van Vlaanderen daarentegen lijkt er veeleer sprake van identificatie – of zelfs gedeelde smart. Ik ga daar in het volgende hoofdstuk veel uitgebreider op in.

7. God gaf elk land de zijne: Zuid-Afrika en Vlaanderen

Uit het voorgaande mag duidelijk geworden zijn dat Pienaar zijn bloemlezing gebruikte als een demonstratie van het bestaansrecht en de

levensvatbaarheid van de jonge Afrikaanse letterkunde. Alleen door die te respecteren in haar uniciteit, kunnen de Zuid-Afrikaanse Boeren volgens Pienaar succesvol worden opgenomen in het 'Groot-Nederlandse' verband. Precies op dit punt trekt Pienaar parallellen met de Vlaamse taal en letterkunde, die zich net als de Afrikaanse nog op een precair punt in haar ontwikkeling zou bevinden.⁹

De bloemlezing refereert verschillende keren aan de Vlaamse letterkunde, en dan met name aan het werk van Guido Gezelle. Zo citeert Pienaar in zijn inleiding bijvoorbeeld een strofe uit het gedicht "Oneigene", om te onderstrepen hoe sterk de emanciperende kracht is die van de volkstaal uitgaat. Midden in een passage over de kracht van het Afrikaans als instrument tot "geestelijke vrijwording" voert Pienaar (1917a: XVII) het volgende citaat aan, zonder daarbij enige toelichting of bronvermelding te voorzien:

Dan, weg met de oneigene
Tale en den schijn
Van elders geborgde gepeizen;
Mijn zijt gij niet, uw dat en
Wille ik niet zijn,
Dat in mij en aan mij is
Dat heete ik mijn:
Oneigene, ik late u ... gaat reizen!

Dat Pienaar dit citaat zonder toelichting invoegde, doet vermoeden dat de identificatie tussen de Afrikaanse en de Vlaamse taalbeweging sterk genormaliseerd was in de kringen waarin deze bloemlezing circuleerde. En nog opmerkelijker, in dat opzicht, is het feit dat Pienaar (1917a: V) nog een ander en veel sterker gelokaliseerd gedicht invoegde als motto:

Mijn Vlaanderen spreekt een eigen taal;
God gaf elk land de zijne;
En laat ze rijk, laat ze kaal:
Ze is Vlaamsch, en ze is de mijne!

Inderdaad vertoont het taalnationalistische discours in deze gedichten veel raakvlakken met Pienaars project. Gezelle was een belangrijke voorstander van het taalparticularisme: de beweging die vond dat Vlaanderen een eigen *Vlaamse* standaardtaal moest hanteren en zich dus niet helemaal aan de Nederlandse standaard moest conformeren. Leidend daarbij was Gezelles

overtuiging dat het gebruik van de volkstaal cruciaal was voor de Vlamingen om hun nationale eigenheid te bewaren (Couttenier, 2023).

Gevoed door die taalparticularistische opvatting had Gezelle zelf enkele decennia eerder ook al belangstelling opgevat voor het Afrikaans. In een tweedelige bijdrage voor *Voertaal.nu* belichtte de letterkundige Yves T'Sjoen (2021) Guido Gezelles belangstelling voor Zuid-Afrika. Zo koos de priester-dichter tijdens de eerste Anglo-Boerenoorlog resoluut de kant van de Boeren. Zijn sympathie was voor een belangrijk deel gefundeerd in een linguïstische belangstelling – Gezelle beschouwde het Afrikaans als een variant van een ‘oer-Dietsche’ taal, waar volgens hem ook het West-Vlaams uit was ontsproten (T'Sjoen, 2021).

Zowel Gezelle als Pienaar leggen dus sterk de nadruk op talige eigenheid en op de natuurlijke verbinding tussen taal en volk. Poëzie functioneert in dit verband als een directe uitdrukking van wat in dit soort romantische taal-nationalistische discoursen ook wel ‘volksgeest’ genoemd wordt. En dat brengt ons opnieuw bij het eerder besproken voorbericht van Pienaar waarin hij de Zuid-Afrikaanse poëzie introduceerde als een instrument tot “grotermaking van de natie”.

8. Distributie in Nederland en Vlaanderen

Mijn analyse van de parateksten in deze bundel toonde aan dat *Dichters uit Zuid-Afrika* een beeld van ‘Groot-Nederland’ construeert, waarbij de verschillende Dietsche naties – Nederland, Zuid-Afrika en Vlaanderen – in een uitgesproken asymmetrische verhouding tot elkaar staan. De ‘Afrikanernatie’ wordt voorgesteld als een jonge natie, die zich volop in een proces van emancipatie bevindt en daarin dus veel gelijkenissen vertoont met ‘broedernatie’ Vlaanderen. Maar om die emancipatie succesvol te laten zijn, is de welwillende steun van Nederland nodig. Nederland functioneert hier als een soort ‘moederland’ dat de jonge, stamverwante naties moet helpen ontwikkelen volgens hun eigen aard en volkskarakter.

Zoals eerder besproken was die ‘Groot-Nederlandse’ retoriek in de hooggepolitiseerde context van 1917 zeker niet vrijblijvend. Pienaars bloemlezing was sterk beïnvloed door het taalactivistische programma van de Tweede Afrikaanse Taalbeweging en moest voor de Nederlandse lezers functioneren als een bewijs van de levensvatbaarheid en het bestaansrecht van het Afrikaans. Maar om dat te bereiken, was het natuurlijk van groot belang dat de bundel ook daadwerkelijk zijn weg vond naar het Nederlandse leespubliek. En dat was een uitdaging waar de eerder genoemde N.Z.A.V. graag zijn schouders onder zette.

Uit de administratie van de N.Z.A.V., die nu bewaard wordt in het Zuid-Afrikahuis in Amsterdam, blijkt dat de organisatie presentexemplaren van de bundel verzond naar alle openbare leeszalen in Nederland.¹⁰ Bij de presentexemplaren voegden ze bovendien nog een begeleidend schrijven, waarin ze de “gemeenschappelyke belangen” van de Nederlanders en de Zuid-Afrikaners nog eens onder de aandacht brachten:

Het hoofdbestuur is ervan overtuigd, dat by alle verschil van landaard en levensomstandigheden, Nederlanders en Afrikaners groote gemeenschappelyke belangen hebben, die het best kunnen worden bevorderd door nadere kennismaking van beide zyden en door te trachten, in den geest van de statuten onzer Vereeniging de banden met onze stamgenooten in Zuid-Afrika nauwer toe te halen. Vertrouwende, dat ook de bekendmaking van deze Afrikaansche bloemlezing het hare zal bydragen en daartoe ook met vrymoedigheid Uwe gewaardeerde medewerking inroepende.¹¹

Naast die presentexemplaren kochten de afdelingsbesturen van de N.Z.A.V. bovendien nog een groot aantal exemplaren in, die ze aan hun ledenbestand verkochten tegen een verminderde prijs (1,5 florijn in de plaats van 2,2 florijn). Op het intekenbiljet werd de bundel opnieuw aangeprezen als “een goed middel [...] om hier in Nederland de belangstelling voor Zuid-Afrika op te wekken en gaande te houden”. Immers: “de verzameling [...] legt getuigenis af van een actief geestelijk leven bij onze stamverwanten in het verre Zuiden, dat veel goeds voor de toekomst belooft”.¹² Hoe veel leden vervolgens ook daadwerkelijk op het boek intekenden valt moeilijk te zeggen. In het archief van de N.Z.A.V. worden er een tachtigtal intekenbiljetten bewaard, maar het is onzeker of die het totale aantal vertegenwoordigen.

Alleszins gebruikte Pienaars uitgever J.H. de Bussy het enthousiasme van de N.Z.A.V. op zijn beurt in zijn eigen distributiestrategie. De Bussy publiceerde signalementen en verspreidde een prospectus op de Nederlandse hogere en middelbare scholen. Daarin benadrukte de uitgever de grote belangstelling voor Pienaars bundel in Nederland en interpreteerde die zelfs als een voorteken dat het Afrikaans weldra bestudeerd zou worden op de scholen in Nederland:

Algemeen is de bundel zowel in Holland als in Afrika met groote voldoening ontvangen. [...] Het boek heeft in het bijzonder de aandacht getrokken van het hoofdbestuur der Nederl. Zuid-Afrikaansche Vereniging, dat een groot aantal eksemplaren heeft aangekocht en ten geschenke heeft gegeven aan alle Openbare Leeszalen in Holland, terwijl van verschillende afdelingsbesturen mede zeer belangrijke bestellingen

werden ontvangen ter verspreiding onder de leden. Een en ander toont aan, dat de belangstelling in het Afrikaans steeds wassende is, zoodat waarschijnlijk het gevolg hiervan zal zijn, dat deze taal op verschillende Hoogere Burgerscholen, Gymnasia en M.U.L.O. scholen in Holland bestudeerd zal worden.¹³

De bundel werd niet alleen zeer actief verspreid in Nederland, ook in de Nederlandse pers werd ze volop aangeprezen. Tussen december 1917 en december 1918 verschenen er een aantal korte – maar doorgaans erg jubelende – besprekingen in Nederlandse kranten en periodieken. De Nederlandse filoloog Koenraad Kuiper publiceerde een recensie in het maandblad *Onze Eeuw*, waarin hij uitgebreid de loftrompet stak over het project. “De keuze der gedichten is door een zeer deskundige hand geschied, de inleiding geeft een beknopte en duidelijke karakteristiek der dichters, en de poëzie zelve weerspiegelt bij aandachtige lezing op belangwekkende wijze den ontwikkelingsgang der Zuid-Afrikaansche dichtkunst,” aldus Kuiper (1918: 375).

Pienaars promotor, de Nederlandse taal- en letterkundige C.G.N. de Vooyo, liet dan weer van zich horen in *De Nieuwe Taalgids*. “Wij wensen dit boek een ruim debiet, en hopen dat de Afrikaner dichters er nieuwe vrienden door mogen verwerven,” schreef De Vooyo (1918: 58). En ook de Nederlandse dichter Albert Verwey publiceerde een bespreking in het letterkundige maandblad *De Beweging*. Daarin noemde hij Pienaars bloemlezing “een zeer goed hulpmiddel” voor Nederlanders die zich willen verdiepen in de Zuid-Afrikaanse letterkunde (Verwey, 1918: 71-72).

Maar het waren vooral de ‘Groot-Nederlands’ georiënteerde bladen die veel plaats inruimden voor besprekingen van de bloemlezing. Zo verscheen op 15 december 1917 een drie pagina’s tellende bespreking in *Hollandsch Zuid-Afrika*, het maandschrift van de N.Z.A.V. In die bespreking toont de – niet bij naam genoemde – journalist zich enthousiast over Pienaars project en verwelkomt het als een geslaagde poging om “het Nederlandse publiek op te voeren tot waarderen en genieten van de Afrikaanse verskunst” (Anoniem, 1917: 6-8). En dat is ook de teneur van de recensies die in *De Toorts* (Bodenstein, 1917: 10) en *Dietsche Stemmen* (Anoniem, 1918: 304-306) verschenen. In die bladen wordt opnieuw veel aandacht besteed aan Pienaars verdiensten als ‘ontsluiter’ in Nederland van een bloeiende Afrikaanse letterkunde.

“Dit was daarom ’n baie goeie plan van meneer Pienaar, om in kort bestek aan ons stamverwante te laat sien, wat op die gebied van poësie bij ons in die laatste jaren gepresteerd is,” zo schreef H.D.J. Bodenstein (1917: 10), in *De Toorts*. En hij vervolgde:

Die, wat in 'n oomblik van moedeloosheid en teleurstelling, die belangstelling in die verdere lot van hulle stamverwante in S. Afrika laat vaar het, sal daaruit die oortuiging put, “dat daar-ginds 'n nuwe loot van de Nederlandsche stam tekenen vertoont van 'n gezonde krachtige bloei”, soos die heer Pienaar dit in sy Inleiding tereg sê.

In Vlaanderen werd de bundel voornamelijk opgepikt door de groep geradicaliseerde Vlamingen, de zogenaamde ‘activisten’, die tijdens en kort na de Eerste Wereldoorlog intensieve contacten onderhielden met Nederland. Dat gold bijvoorbeeld voor de Vlaamse schrijver Wies Moens voor wie Pienaars bundel naar eigen zeggen functioneerde als toegang tot de letterkunde van zijn “Afrikaanse neven en nichten” (T'Sjoen, 2007: 72; Moens, 1972: 171-179).

9. Receptie in Nederland en Vlaanderen

Pienaars bundel circuleerde dus druk in Nederland en Vlaanderen. Maar ook de distributie en receptie in Zuid-Afrika mogen niet uit het oog verloren worden. Zoals eerder vermeld, verscheen de bundel bij de Hollandsch-Afrikaansche Uitgeversmaatschappij, een dochterbedrijf van De Bussy dat drie verkoopkantoren had in Zuid-Afrika. En ook in de inleiding had Pienaar zijn voornemen al kenbaar gemaakt om de bundel in te zetten als een educatief instrument in Zuid-Afrikaanse scholen. En dat lukte blijkbaar wonderwel. Want enkele jaren later, in een herziene editie van zijn bloemlezing, claimde Pienaar dat de bundel van begin af aan meer succes had bij het Zuid-Afrikaanse leespubliek dan bij het Nederlandse.

Die herziene editie verscheen in 1921 en was nu wel helemaal op een Afrikaans leespubliek afgestemd. De titel van de bloemlezing werd gewijzigd naar *Digters uit Suid-Afrika, bloemlesing uit die poësie van die tweede Afrikaanse taalbeweging*. De Nederlandse parateksten werden allemaal geschrapt en vervangen door een kort berichtje “Aan die leser” waarin Pienaar (1921: 1) de herziening toelichtte:

Hierdie bloemlesing was aanvanklik bestem hoofsaaklik vir Nederlandse lesers, en daarom van 'n inleiding in Nederlands en 'n verklarende woordelys voorsien. [...] Aangesien die bundel egter van die aanvang af in Suid-Afrika veel meer aftrek gevind het dan elders, en ons letterkundige produksie sedert die tyd sodanig toegeneem het dat die bundel in sy oorspronklike vorm geen juist beeld meer vertoon van die teenswoordige stand van ons Afrikaanse verskuns nie, het ek dit wenselik geag om die vierde druk nie alleen te hersien en aan te vul nie, maar dit ook 'n suiwer Afrikaanse stempel te verleen. Daarom val die oorspronklike inleiding en woordverklaring hier weg, en word verder al wat Nederlands was deur Afrikaans vervang.

Bekeken vanuit de theorievorming rond 'cultural transfer' is die Zuid-Afrikaanse heruitgave van de bundel natuurlijk erg interessant. Een werk dat oorspronkelijk uitgesproken transcultureel in opzet was, plooit zich plots helemaal terug op de eigen grenzen. Hoe valt die beweging te verklaren? En welke impact heeft ze op het (trans)nationale discours dat in deze bundel ontwikkeld wordt? Dat zijn vragen die binnen de context van deze bijdrage buiten beschouwing moeten blijven, maar die elders zeker nog extra aandacht verdienen.

10. Conclusie

In deze bijdrage heb ik in beeld willen brengen hoe *Dichters uit Zuid-Afrika* de Groot-Nederlandse ruimte verbeeldt. Daarbij vertrok ik vanuit een premisse die wijd verbreid is in het onderzoek naar culturele transfers: namelijk, dat de transculturele circulatie van cultuurobjecten actief invloed kan uitoefenen op de manier waarop culturele ruimtes zich tot elkaar verhouden. Deze bloemlezing opent in dat opzicht interessante perspectieven. *Dichters uit Zuid-Afrika* verbeeldt namelijk een 'Groot-Nederlandse' ruimte die actief wordt uitgespeeld tegen Groot-Brittannië (en in mindere mate ook tegen Franstalig België). Maar die 'Groot-Nederlandse' ruimte is op zichzelf eveneens uitgesproken transcultureel. Zoals ik in deze bijdrage heb willen aantonen verbeeldt deze bloemlezing 'Groot-Nederland' als een amalgaam van drie 'stamverwante' naties (Zuid-Afrika, Nederland en Vlaanderen) die ten opzichte van elkaar in een asymmetrische verhouding staan. Die dubbelheid is fundamenteel voor het 'Groot-Nederlandse' discours waar deze bloemlezing zich van bedient.

E.C. Pienaar treedt hier op als een culturele bemiddelaar, die een weloverwogen corpus aan Zuid-Afrikaanse poëzie bij elkaar brengt. Dat corpus wordt door hem verantwoord en toegelicht in allerhande parateksten, waaronder het voorwoord en de inleiding, maar ook de verklarende woordenlijst en de "nodige en overbodige opmerking" die we uitgebreid hebben besproken. In de eerste editie van de bloemlezing zijn die parateksten overwegend gericht op een Nederlands leespubliek, dat overtuigd moet worden van de 'levensvatbaarheid' van de Afrikaner natie als een autonome culturele entiteit binnen een 'Groot-Nederlands' verband. In die zin kunnen we Pienars bloemlezing dus beschouwen als een vorm van (trans)culturele planning: een poging om de interne verhoudingen tussen de Dietsche naties te beïnvloeden. Via de Zuid-Afrikaanse poëzie wordt in deze bloemlezing een beeld gecreëerd van Zuid-Afrika als een jonge natie, die zich op talig en cultureel vlak probeert te emanciperen van het Britse bestuur. Daarin vertoont

de Afrikaanse beweging volgens Pienaar overduidelijke parallellen met de Vlaamse beweging, die zich tijdens de Eerste Wereldoorlog sterker dan ooit tevoren begon te verzetten tegen de dominantie van het Frans in België. Om die emancipatiebewegingen te karakteriseren put Pienaar volop uit een romantisch, taalnationalistisch discours, dat uitgaat van een directe verbinding tussen taal en 'volksziel'.

Dat taalnationalistische kader heeft een aantal implicaties voor Pienaars representatie van het 'Groot-Nederlandse' verband. Enerzijds legitimeert het de noodzaak van de talige emancipatie van het Afrikaans, maar anderzijds benadrukt het ook de verantwoordelijkheid van de stamverwante – want *talig* verwante – Dietsche naties opzichte van elkaar. Zoals gezien wordt Nederland in deze bloemlezing voorgesteld als een natie waar de Dietsche volksaard zich zonder beperkingen kon ontwikkelen en die nu dus een bijzondere verantwoordelijkheid draagt ten opzichte van de andere naties in 'Groot-Nederland'. Of concreter: Nederland functioneert hier als een soort 'moederland' dat de Zuid-Afrikaners moet bijstaan in hun talige en culturele 'volwassenwording'.

Pienaars representatie van 'Groot-Nederland' was sterk verweven met de ideologische en politieke context van de Eerste Wereldoorlog. De bloemlezing verwijst niet expliciet naar de oorlog, maar de 'Groot-Nederlandse' beweging kreeg in deze periode wel een stevige impuls. Zoals gezien bewoog Pienaar zich volop in het 'Groot-Nederlandse' netwerk in Nederland: hij was bestuurslid van de Dietsche bond en publiceerde volop in de 'Groot-Nederlandse' bladen die tijdens de oorlog werden opgericht. En die context beïnvloedde de productie, distributie en receptie van Pienaars bloemlezing.

Pienaar zelf bleef ook nog lang na de publicatie van zijn bloemlezing betrokken bij het Groot-Neerlandisme en de Afrikaanse taalbeweging. In 1919, na de verdediging van zijn proefschrift, vertrok hij terug naar Zuid-Afrika, waar hij hoogleraar Nederlands en Afrikaans werd aan de Universiteit van Stellenbosch. Hij lag mee aan de basis van de Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings (F.A.K.) en was jarenlang lid van de Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kunst en van de Suid-Afrikaanse Taalbond. Met Nederland bleef hij banden onderhouden als lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in Leiden en van het Historisch Genootschap in Utrecht. Hij bleef ook publiceren over de Afrikaanse taal en letterkunde. In 1924 publiceerde hij een Afrikaanse spraakkunst, in samenwerking met zijn collega-professor Arie Cornelis Bouman. En in 1943 verscheen *Die triomf van Afrikaans*, een historisch overzicht van de taalkundige ontwikkeling en geleidelijke erkenning van het Afrikaans (Pont 1935: 75; P.J.N. 1968: 548-

549). Het Afrikaans werd in 1925 gelijkgesteld met het Nederlands. En in 1961, bij het uitroepen van de Republiek Zuid-Afrika, nam het Afrikaans de functie van het Nederlands volledig over. E.C. Pienars was toen al twaalf jaar overleden.

Universiteit Antwerpen

Bibliografie

- Anoniem. 1916. Wat wij brengen. *De Toorts. Staat- en letterkundig weekblad voor Holland, Vlaanderen en Zuid-Afrika* 1(1): 1-3.
- Anoniem. 1917. Dichters uit Zuid-Afrika. *Hollandsch Zuid-Afrika. Maandschrift voor de leden der Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging en andere belanghebbenden* 9(6): 6-8.
- Anoniem. 1918. E.C. Pienaar B.A., Dichters uit Zuid-Afrika. *Dietsche Stemmen* 13: 304-306.
- Bodenstein, Helgard Dewald Johannes. 1917. Boekbespreking. Dichters uit Zuid-Afrika. *De Toorts* 2(45): 10.
- Brems, Elke. 2014. The same blood works in us. Wies Moens as a Cultural Mediator in Times of War. *Revue belge de philologie et d'histoire. Histoire médiévale, moderne et contemporaine. Middeleeuwse, moderne en hedendaagse geschiedenis* 92(4): 1379-1398.
- Couttenier, Pieter. 2023. Guido Gezelle. Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/gezelle-guido> (Laatst geraadpleegd: 18/02/2025).
- De Wever, Bruno. 1997. Groot-Nederland als utopie en mythe. *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis / Cahiers d'histoire du temps présent* 3: 163-180.
- De Wever, Bruno. 2024. Groot Nederland. Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/groot-nederland> (Laatst geraadpleegd 11/10/2024).
- Espagne, Michel en Werner, Michael. 1985. Deutsch-Französische Kulturtransfer im 18. Und 19. Jahrhundert. Zu einem neuen interdisziplinären Forschungsprogramm des C.N.R.S. *Francia*, 13: 502-510
- Espagne, Michel. 1999. Les transferts culturels franco-allemands, Paris : Presses Universitaires de France.
- Hermans, Theo. 1996. Norms and the Determination of Translation. A Theoretical Framework. In: Alvarez, Roman en Vidal, Carmen-Afrika (eds.). *Translation, Power, Subversion*. Bristol: Multilingual Matters.
- Kuiper, Koenraad. 1918. Dichters uit Zuid-Afrika. Bloemlezing voor Groot-

- Nederland met inleiding en woordverklaring door E.C. Pienaar B.A. *Onze Eeuw* 3(3): 375.
- Lobbés, Tessa en Gonne, Maud.** 2014. Belgian Cultural Mediators, 1830-1945. Crossing Borders/Borders Resisting Introduction. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire / Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 92(4): 1249-1253.
- Meylaerts, Reine.** 2008. Translators and (Their) Norms. Towards a Sociological Construction of the Individual. In: Pym, Anthony, Schlesinger, Miriam en Simeoni, Daniel (eds.). *Beyond Descriptive Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Moens, Wies.** 1972. Herinneringen aan Zuid-Afrika. In: Moens, W. *Proza III*. Sittard: privé uitgave, p. 171-179.
- Pienaar, Eduard Christiaan.** 1917a. *Dichters uit Zuid-Afrika. Bloemlezing voor Groot Nederland*. Pretoria/Amsterdam: De Bussy/Hollandsch-Afrikaansche Uitgeversmaatschappij.
- Pienaar, Eduard Christiaan.** 1917b. De toekomstige volkstaal van Zuid-Afrika: Engels, Nederlands of Afrikaans? Rede in de Algemene Vergadering van de “Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging” op 19 mei 1917, gehouden door E.C. Pienaar. Bijlage bij: *Hollandsch Zuid-Afrika. Maandschrift voor de leden der Nederlandsch-Zuid Afrikaansche Vereeniging en andere belanghebbenden*, 15 juni 1917.
- Pienaar, Eduard Christiaan.** 1921. Dichters uit Suid-Afrika. Bloemlesing uit die poësie van die tweede Afrikaanse taalbeweging. Pretoria/Kaapstad: De Bussy/Hollandsch Afrikaansche Uitgeversmaatschappij.
- P.J.N.** 1968. Pienaar, Eduard Christiaan. *Dictionary of South African Biography*. Pretoria; National Council for Social Research, Department of Higher Education.
- Ploeger, Jan.** 1972. Hollandsch-Afrikaansche Uitgevers-Maatschappij. In: Potgieter, D.J., du Plessis P.C. (eds.) *Standard Encyclopedia of Southern Africa* 5. Kaapstad: Nasou.
- Pont, J.W.** 1935. Pienaar, Eduard Christiaan, B.A. In: Pont, J.W. (red.). *Het studiefonds voor Zuid-Afrikaansche studenten 1885-1935*. Amsterdam: De Bussy/Hollandsch Afrikaansche Uitgeversmaatschappij.
- Schmale, Wolfgang.** 2023. What is cultural transfer?. In: Slobodan G. Markovich (ed.). *Cultural Transfer Europe-Serbia: Methodological Issues and Challenges*. Belgrade: Faculty of Political Sciences.
- Seruya, Teresa, D'Hulst Lieven, Assis Rosa Alexandre, Lin Moriz, Maria.** (eds.). 2013. *Translation in Anthologies and Collections (19th and 20th Centuries)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- T'Sjoen, Yves.** 2007. Achter de trommels: het Afrikanernationalisme als bouwsteen voor het ideologische discours van de Vlaamse Beweging (ca. 1875-1921). *Werkwinkel – Journal of Low Countries and South African Studies* 2(1): 51-76.
- T'Sjoen, Yves.** 2021. Guido Gezelle en Zuid-Afrika (Deel 1 & 2): 'Die nasionale digter van Vlaandere in ons verre Suid-hoek'. voertaal.nu. [https:// voertaal.nu/guido-gezelle-en-zuid-afrika-deel-2-die-nasionale-digter-van-vlaandere-in-ons-verre-suid-hoek/](https://voertaal.nu/guido-gezelle-en-zuid-afrika-deel-2-die-nasionale-digter-van-vlaandere-in-ons-verre-suid-hoek/). (Laatst geraadpleegd: 14.10.2024).
- Van der Kraan, Harold.** 2023. *Dietsche Bond. Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/dietsche-bond> (Laatst geraadpleegd: 14/02/2025).
- Van de Vijver, Herman.** 2023. Diets. Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/diets> (Laatst geraadpleegd: 12/02/2025).
- Van Clemen, Sam.** 2000. De steunverlening van de Dietsche Bond aan de uitgeweken activisten. *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 59(4): 230-242.
- Vanasten, Stephanie, Roland, Hubert, Gonne, Maud en Smeyers, Elies.** 2022. Introduction. On paradoxes, failures and misunderstandings in cultural transers. *Interférences littéraires / Littéraire interferences* 26: 24-45.
- Verwey, Albert.** Dichters uit Zuid-Afrika. Bloemlezing voor Groot-Nederland met inleiding en woordverklaring door E.C. Pienaar B.A. *De Beweging* 14: 71-72.
- Vooys, Cornelis Gerrit Nicolaas.** 1918. Dichters uit Zuid-Afrika. Bloemlezing voor Groot Nederland. Met inleiding en woordverklaring door E.C. Pienaar B.A. *De Nieuwe Taalgids* 12: 58.
- Wils, Lode.** 2014. *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, activisme, front-beweging*. Pelckmans: Kalmthout.
- Wouters, Douwe.** 1915. *Neerlandia: litteratuur overzicht, woordkunst en poëtica met bloemlezing*. Groningen: Noordhoff.

Noten

1. Over de geschiedenis en evolutie van de term 'Dietsch', zie: Van de Vijver 2023 en De Wever, 2023.
2. De term 'paratekst' werd in de jaren 1980 gemunt door Gérard Genette, als een manier om te verwijzen naar alle tekstuele gegevens die zich 'rond' een literaire tekst bevinden en die beïnvloeden op welke manier de lezer toegang tot die tekst verkrijgt. Genettes invulling van de term is bijzonder ruim en omvat ook tekstuele informatie die zich niet in de onmiddellijke omgeving van de tekst bevindt, zoals bijvoorbeeld correspondentie tussen auteur en

uitgever, recensies en prospectussen. In deze bijdrage zal ik die ruime invulling navolgen: ik zal zowel aandacht besteden aan de 'peritekst' (de parateksten *in* de eigenlijke bloemlezing) en de 'epitekst' (hier: de signalementen en recensies).

3. N.Z.A.V. I, nr. 1548: documenten ivm toekenning Hertzog-beurs aan E.C. Pienaar, *Zuid-Afrikahuis*, Amsterdam.
4. BHIC 's-Hertogenbosch, 1216 Dietsche Bond – Collectie Broekman: Archief, Map 2, Document 0010-0011.
5. De standregelen werden overgenomen in *De Toorts*, 1918, 3(9): 5. Zie ook: BHIC 's-Hertogenbosch, 1216 Dietsche Bond – Collectie Broekman: Archief, Map 1, Document 0018-0025.
6. Zie ook Sam van Clemen, 'De steunverlening van de Dietsche Bond aan de uitgeweken activisten', in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 59, 2000, nr. 4, p.230-242.
7. BHIC 's-Hertogenbosch, 1216 Dietsche Bond – Collectie Broekman: Archief, Map 2, Document 0072.
8. Ik heb hier de volgorde en schrijfwijze overgenomen die in de bloemlezing aangehouden wordt. Zeven van de gedichten die Pienaar in deze bloemlezing opnam, had hij eerder ook al geselecteerd voor het hoofdstuk over Zuid-Afrika in *Neerlandia*: de educatieve bloemlezing die Wouter Douwe opstelde voor Nederlandse scholieren.
9. Over de ideologische taakvlakken tussen het Afrikanernationalisme en de Vlaamse beweging, zie ook: T'Sjoen (2007).
10. N.Z.A.V. I, nr. 1867: Documenten ivm 'Dichters uit Zuid-Afrika', *Zuid-Afrikahuis*, Amsterdam.
11. Begeleidend schrijven van N.Z.A.V. bij de verzending van present-exemplaren aan Nederlandse leeszalen. N.Z.A.V. I, nr. 1867: Documenten ivm 'Dichters uit Zuid-Afrika', *Zuid-Afrikahuis*, Amsterdam.
12. N.Z.A.V. I, nr. 1876: Documenten ivm 'Dichters uit Zuid-Afrika', *Zuid-Afrikahuis*, Amsterdam.
13. Prospectus van *Dichters uit Zuid-Afrika 1917*, door uitgeverij J.H. de Bussy, N.Z.A.V. I, nr. 1867: Documenten ivm 'Dichters uit Zuid-Afrika', *Zuid-Afrikahuis*, Amsterdam.

Die opkoms en ondergang van Afrikaans as onderrigmedium by Historiese Afrikaanse Universiteite (HAU's) (1855-2024)

Burgert Senekal

The rise and fall of Afrikaans as a medium of instruction at Historically Afrikaans Universities (HAUs) (1855-2024)

This article examines the rise and fall of Afrikaans as a medium of instruction at South Africa's five Historically Afrikaans Universities (HAUs), namely the University of the Orange Free State (UOFS, now the University of the Free State), Stellenbosch University (SU), the Potchefstroom University for Christian Higher Education (PU for CHE) (now the North-West University), the University of Pretoria (UP), and the Rand Afrikaans University (RAU) (now the University of Johannesburg). The article traces the historical trajectory of these institutions, focusing on their language policies and the complex interplay of political, social and cultural factors that shaped them.

These universities, which, with the exception of the RAU, were initially established under British colonial rule, initially used English as the sole language of instruction (except in the case of the PU for CHE and RAU). However, the growing Afrikaner nationalist movement in the early 20th century led to the gradual introduction and eventual dominance of Afrikaans at these institutions. This shift reflected the socio-political climate of the time, where Afrikaans was promoted as a symbol of Afrikaner identity and cultural pride.

The article also examines the decline of Afrikaans as a primary academic language in the late 20th and early 21st centuries. Factors such as the end of apartheid and the changing demographics of the student body contributed to this shift. Student protests, especially the #FeesMustFall movement in 2015, further accelerated the adoption of English as the primary language of instruction at most universities.

By 2026, Afrikaans had either been removed as an official language at these universities, or had been downgraded to a support role and was losing even more of its functions. The article discusses this downward trajectory, and also mentions the role that a private institution such as Akademia could play in the future.

1. Inleiding

Gedurende die twintigste eeu het die opkoms van die Afrikaners as etniese groep en van Afrikaans as publieke taal groot aandag in die Westerse wêreld getrek. Die kans dat albei in die loop van die een-en-twintigste eeu kan verdwyn, is nie meer vergesog nie. (Giliomee, 2014: 594)

Hierdie artikel ondersoek die opkoms en ondergang van Afrikaans as onderrigmedium. Tydens die laat 19de eeu is onderriginstellings in die Kaapkolonie en in die Boererepublieke opgerig wat tydens die eerste dekades van die 20ste eeu in Afrikaanse onderriginstellings omskep is, tydens die tweede helfte van die 20ste eeu uitgebrei is, en dan in die laaste dekade van die 20ste- en eerste twee dekades van die 21ste eeu in Engelstalige onderriginstellings omskep is. In 1994 het 21 hoëronderriginstellings onderrig slegs in Engels aangebied, vyf was Afrikaanse universiteite en tien is as tweetalig beskou (Beukes, 2015: 164). Teen 2026 was daar geen uitsluitlik Afrikaanse staatsuniversiteite oor nie, Afrikaans was by elke instelling in 'n kreeftegang, en selfs die laaste bastion van Afrikaans – Noordwes-Universiteit – is onder druk om te verengels. Lees 'n mens beskrywings van die proses soos Giliomee en Schlemmer (2006), Giliomee (2014), Beukes (2015), Greffrath en Eloff (2016), Carstens (2017) en Moll (2018), dan blyk die uiteinde – die totale verwydering van Afrikaans as universiteitstaal – onafwendbaar te wees. Nietemin kom Giliomee (2014: 593), Beukes (2015: 166) en Moll (2018: 325) tot die gevolgtrekking dat 'n eie onafhanklike Afrikaanse universiteit die geleentheid kan bied vir Afrikaans om uit die puin te verrys.

In die debat oor Afrikaans op tersiêre onderrigvlak word daar gewoonlik verwys na die vyf¹ Historiese Afrikaanse Universiteite (HAU's), naamlik die Universiteit van Stellenbosch (US),² die Universiteit van Pretoria (UP), die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys (PU vir CHO) (nou hersaamgestel as die Noordwes-Universiteit), die Universiteit van die Oranje Vrystaat (UOVS) (nou hersaamgestel as die Universiteit van die Vrystaat), en die Randse Afrikaanse Universiteit (RAU) (nou hersaamgestel as die Universiteit van Johannesburg) (Giliomee en Schlemmer, 2006: 37; Du Plessis, 2008:315). Die Universiteit van Port Elizabeth, hersaamgestel as die Nelson Mandela Universiteit (NMU), word ook soms hierby ingesluit (Du Plessis, 2008: 316).³ Die huidige artikel volg die meerderheid besprekings van Afrikaans aan Suid-Afrikaanse universiteite deur op die vyf HAU's te fokus.

Die oprigting van die vyf HAU's in Suid-Afrika word vervolgens bespreek, met 'n spesifieke fokus op die aanvanklike ontwikkeling van Afrikaans aan hierdie instellings, sowel as die aftakeling van Afrikaans in onlangse dekades. Daar is reeds heelwat oor die geskiedenis van hierdie instellings gepubliseer, en die huidige artikel vat vorige navorsing saam ten einde 'n oorsig oor die ontwikkeling en aftakeling van Afrikaans as universiteitstaal te kan verskaf. Sommige geskiedenis van hierdie universiteite het ook verskyn voordat taalbeleide hersien is (Universiteit van die Vrystaat, 2006; Van Eeden, 2006b), wat dit ook nodig maak om meer onlangse gebeure te bespreek. Die oogmerk is om 'n oorsig te verskaf van hoe Afrikaans as universiteitstaal gevestig en afgetakel is.

Soos die Universiteit van die Vrystaat (2006: xviii-xix) tereg opmerk, sien universiteite hul begindatums verskillend. Sommige universiteite gebruik hul begindatum as die stigting van skole, soos die Universiteit van Kaapstad (UK) en US, terwyl ander mylpale soos onafhanklikwording (Universiteit van die Witwatersrand) of afskeiding as 'n aparte kollege (UP en UV) gebruik. Indien die oorspronklike stigting van skole wat later in universiteite sou ontwikkel gebruik word, lyk die tydlyn vir die stigting van HAU's soos volg (Universiteit van die Vrystaat, 2006: xviii-xix):

1. Universiteit van die Vrystaat (1855)
2. Universiteit van Stellenbosch (1866)
3. Noordwes-Universiteit (1869)
4. Universiteit van Pretoria (1896)
5. Universiteit van Johannesburg (1968)

Ter wille van konsekwentheid word hierdie tydlyn vir die bespreking van die stigting van HAU's hieronder gevolg.

2. Die vestiging van Afrikaans as universiteitstaal aan Historiese Afrikaanse Universiteite (HAU's)

2.1. Universiteit van die Vrystaat (UV)

Tersiëre onderrig ontstaan in Suid-Afrika tydens die 19de eeu, onder Britse bewind. In 1850 is 'n Raad van Eksaminatore in die Kaapkolonie ingestel vir staatsamptenare, en in 1858 het die goewerneur van die Kaapkolonie, Sir George Grey, die Raad van Openbare Eksaminatore vir Lettere en Wetenskap (ROE) gestig (Van der Schyff, 2003: 6). Hierdie raad was hoofsaaklik 'n

eksaminerende instelling wat kolleges kon ondersteun. Verskeie kolleges het op verdere studies (na matriek) begin fokus, waaronder die South African College (SAC) (later die Universiteit van Kaapstad of UK) en die Diocesan College (later tot niet) in Kaapstad, die Grey Instituut in Port Elizabeth (later tot niet), die Grey Kollege in Bloemfontein (later die UV), die St. Andrew's Kollege in Grahamstad (later Rhodes Universiteit of RU), die Graaff-Reinette Kollege (later tot niet), die Gill Kollege in Somerset-Oos (later slegs 'n hoërskool) en die Stellenbosch Gimnasium (later US) (Van der Schyff, 2003: 6). Die behoefte aan 'n beter stelsel, die Universiteit van Londen se kompetisie as eksaminerende instelling en die gebrek aan internasionale erkenning vir die ROE se eksamens het in 1873 tot die stigting van die Universiteit van die Kaap die Goeie Hoop (UKGH) gelei, wat voortaan as eksaminerende instelling sou funksioneer (Van der Schyff, 2003: 7; De Klerk en Tempelhoff, 2006: 28). Die UKGH se onderrigmedium was uitsluitlik Engels (Van der Schyff, 2003: 7).

In 1855 het sir George Grey £2 500 van die Britse regering verkry om 'n kweekskool vir die Nederduitse Gereformeerde Kerk (NGK) in die nuutgestigte Republiek van die Oranje-Vrystaat op te rig (Van der Bank, 1995: 303; Universiteit van die Vrystaat, 2006: 7). Hierdie skool sou sedert 1872 amptelik as Grey College bekendstaan (De Klerk en Tempelhoff, 2006: 27), en in 1882 is Grey Kollege deur die staat oorgeneem (Van der Bank, 1995: 307). Alhoewel hoofsaaklik 'n hoërskool, het Grey College die eerste jaar van die BA-graad sedert 1882 begin aanbied (Van der Bank, 1995: 308; Universiteit van die Vrystaat, 2006: xix).

Kort voor die Anglo-Boereoorlog het President MT Steyn hom beywer vir 'n universiteit in die Oranje-Vrystaat, en sy oogmerk was dat dit 'n Hollandse, eerder as 'n Engelse, universiteit moet wees (Van der Bank, 1995: 309; Universiteit van die Vrystaat, 2006: 9). Die uitbreek van die oorlog het egter hierdie plan vertraag.

Ná die oorlog is planne hervat vir die vestiging van 'n tersiêre onderrig-instelling in die Vrystaat, en op 28 Januarie 1904 het klasse geopen van die nuwe Engelse universiteitskollege in Bloemfontein (Van der Bank, 1995: 310). In 1905, terwyl Grey College-studente in die Douglasstraat-gebou gehuisves is, het die eerste studente van die universiteitskollege hul opleiding ontvang in 'n tweevertrek-rooibaksteengebou in St. Georgestraat, met twee bykomende hout-en-sinkstrukture wat as laboratoriums gedien het (Van der Bank, 1995: 310). In 1905 het die Vrystaatse regering £125 000 voorsien vir die bou van nuwe geboue vir Grey Kollege en 'n universiteitskollege op grond wat deur die Bloemfonteinse stadsraad geskenk is, waar Grey Kollege

en die UV vandag nog geleë is (Van der Bank, 1995: 311). Personeel en studente het eers in 1909 in die voltooide geboue ingetrek (Van der Bank, 1995: 318).

Sedert 1906 funksioneer die universiteitskollege onder die naam Grey Universiteitskollege (GUK) (Universiteit van die Vrystaat, 2006: 17; Du Plessis, 2008: 320; Senekal, 2017: 256). Soos ander universiteitskolleges (sien verderaan) is die GUK in daardie stadium geëksamineer deur die UKGH (Rautenbach et al., 1960: 25). In 1908 is die perseel van Grey College en die GUK geskei, en in die daaropvolgende jaar is hoër of tersiêre onderwys van sekondêre en primêre onderwys landwyd geskei (Van der Bank, 1995: 312-313; Universiteit van die Vrystaat, 2006: 17).

Kort voor sy dood in Desember 1916 het die voormalige Vrystaatse president, MT Steyn, ds. Willem Postma versoek om saam met generaal Hertzog en ander Vrystaatse leiers te werk aan die stigting van 'n Afrikaanse universiteit vir die Vrystaat, in samewerking met die Potchefstroom Kollege, wat volledig Afrikaans sou wees (Van der Schyff, 2003: 161).

In 1916 is wette 12, 13 en 14 deur die Unieregering goedgekeur, wat gelei het tot die stigting van drie universiteite (Rautenbach et al., 1960: 41; Van der Schyff, 2003: 152; Steyn, 2014: 183). Hierdie wette het voorsiening gemaak vir:

1. Wet 12: Die Federale Universiteit van Suid-Afrika (die latere UNISA) met ses kolleges (Rhodes, Hugenote, Grey, Natalse en Transvaalse Universiteitskolleges en die SA School of Mines and Technology);
2. Wet 13: Die Universiteit van Stellenbosch (US); en
3. Wet 14: Die Universiteit van Kaapstad (UK).

Die ses kolleges sou vakke doseer, wat deur die Universiteit van Suid-Afrika as opvolger van die UKGH geëksamineer sou word. Toekomstige veranderinge in die taalbeleide van hierdie kolleges was derhalwe afhanklik van die Universiteit van Suid-Afrika vir die eerste paar dekades van die 20ste eeu. Die Universiteit van Stellenbosch (US) en die Universiteit van Kaapstad (UK) sou egter onafhanklik funksioneer.

Alhoewel sommige vakke reeds sedert 1911 in Afrikaans gedoseer is, het die GUK eers in 1918 'n tweetalige universiteit geword (Universiteit van die Vrystaat, 2006: 349; Du Plessis, 2008: 320; Senekal, 2017: 256). In 1918 het die Universiteit van Suid-Afrika se senaat aan gefedereerde kolleges toestemming verleen om Afrikaans as onderrigmedium te gebruik (Van der Bank, 1995: 366). In die daaropvolgende jaar is leerplanne vir die eerste keer aan die GUK in Afrikaans gepubliseer (Steyn, 1993: 263; 2014: 189). Ook

in 1918 word DF Malherbe aan die GUK aangestel in die eerste leerstoel in Afrikaans in Suid-Afrika (Steyn, 2014: 185).

Tydens die 1920's was daar egter agteruitgang met die gebruik van Afrikaans aan die GUK, en teen 1928 was slegs 20% van kursusse in Afrikaans (Steyn, 2014: 189, sien ook Universiteit van die Vrystaat, 2006: 60).

Die GUK het beoog om in die behoeftes van alle studente in die Vrystaat te voorsien, en in 1929 het die Raad die volgende taalbeleid goedgekeur:

Die Kollege se voortbestaan word in hoofsaak daardeur bepaal dat hy geroepe is om die intellektuele en sedelike belange van die bevolking van die Vrystaat te dien. Waar sy taak is die bevordering van Wetenskap en Kuns, aanmoediging tot navorsing en verheffing van die beskawingspeil, geskied die opleiding van studente derhalwe in ooreenstemming met die godsdienstige lewensbeskouing en traditiesies (sic) van die Vrystaat se bevolking, met dien verstande dat, terwyl studente uit alle seksies welkom is en na die beste vermoë gedien word, die belange van die groot meerderheid sodanig erkenning geniet as wat sy kulturele behoeftes vereis (aangehaal in Van der Bank, 1995: 366).

Hierdie beleid het derhalwe vir groter tweetaligheid voorsiening gemaak, alhoewel daar nie teen 1929 voorsien is dat die GUK 'n eentalige Afrikaanse instelling sou word nie (Van der Bank, 1995: 367). Nietemin het die Stadsraad van Bloemfontein hierna hul skenking aan die GUK verminder uit protes teen die groter gebruik van Afrikaans, omdat hulle aangevoer het dat die GUK alle dele van die Vrystaatse bevolking moet dien (Van der Bank, 1995: 367).

In 1935 is die GUK herdoop as die Universiteitskollege van die Oranje-Vrystaat (UKOVS) (Van der Bank, 1995: 364; Universiteit van die Vrystaat, 2006: 126). Die universiteit se oriëntering op hierdie tydstip ten opsigte van die Afrikaner kan gesien word in die noue betrokkenheid by die eeufeesviering van die Groot Trek in 1938, soos ook die geval is met ander Afrikaansgesinde universiteite (sien verderaan) (Universiteit van die Vrystaat, 2006: 129-130).

Die UKOVS word uiteindelik in 1948 enkelmedium Afrikaans (Universiteit van die Vrystaat, 2006: 349; Du Plessis, 2008: 320; Senekal, 2017: 256) en op 18 Maart 1950 word die UOVS 'n onafhanklike universiteit deur Wet 21 van 1950 (Universiteit van die Vrystaat, 2006: 163). Hierna sou die UOVS nie meer deur die Universiteit van Suid-Afrika geëksamineer word nie.

Die UOVS het geleidelik uitgebrei met nuwe fakulteite, geboue en groeiende studentegetal, en het toenemend 'n Afrikaanse karakter ontwikkel. In 1978 is die gewysigde Private Wet en Statuut van die UOVS deur die parlement goedgekeur, wat aanvoer:

... dat die Universiteit uit die aard van sy geskiedenis en ontwikkeling 'n Afrikaanse universiteit is met 'n Christelike en volkseie kultuurgrondslag wat hom ten doel stel om in die geestelike, kulturele en alle ander behoeftes, volgens die aard en tradisies van die bevolkingsdeel wat hy bedien, te voorsien (aangehaal in Universiteit van die Vrystaat, 2006: 349).

Die vroeë 1990's was 'n ontwrigtende tydperk vir hoër onderwys in Suid-Afrika. Soos by ander Suid-Afrikaanse universiteite het die UOVS se karakter gedurende die 1990's verander as gevolg van toenemende getalle swart studente wat ingeskryf het, 'n tendens wat Moll (2018: 324) in die konteks van die US “die dwingelandy van die demografie” noem. In 'n poging om swart studente se taalvoorkeure te akkommodeer, het die UOVS in 1993 parallelmedium geword (formeel sedert 1998) (Giliomee en Schlemmer, 2006: 77; Universiteit van die Vrystaat, 2006: 349; Du Plessis, 2008: 320; Senekal, 2017: 256). In 1996 is die naam van die instelling verander na die Universiteit van die Vrystaat (Du Plessis, 2008: 321). Nietemin skryf Steyn (2014: 456) dat die UV, saam met PU vir CHO, die belangrikheid van 'n spesifieke taal- en kulturele erfenis beklemtoon het, en dat daar hierdeur 'n kloof tussen hulle en die UP en US – vir wie hierdie erfenis minder belangrik was – ontstaan het.

Op 6 Junie 2003 het die UV 'n nuwe taalbeleid ingebring wat ook Engels vir administrasiedoeleindes gebruik, wat in die breë tot in 2016 voortbestaan het (Universiteit van die Vrystaat, 2006: 349; Du Plessis, 2016: 1051). Eers teen einde 2015 maak die UV se Raad riglyne bekend vir 'n toekomstige nuwe taalbeleid, wat fokus op inklusiwiteit en meertaligheid, Afrikaans as hooftaal sal afskaf, parallelmediumonderrig beëindig, en Afrikaans saam met Sesotho en isiZulu in 'n ondersteunende rol plaas om die oorgang na Engels as onderrigtaal te vergemaklik (Du Plessis, 2017: 90). Hierdie nuwe taalbeleid is geformuleer teen die agtergrond van toenemende eise vir transformasie van die onderwys soos gedryf deur die nou meerderheid swart studente aan die UV, veral ná die #FeesMustFall-beweging van 2015.

Die #FeesMustFall-beweging het Suid-Afrikaanse universiteite aansienlik beïnvloed, wat gelei het tot kampussluitings en ontwrigtings weens betogings (Griesel en Ogude, 2023: 96). Studente het aangedring op veranderinge soos die dekolonisering van die kurrikulum en die inkontraktering van dienspersoneel (Griesel en Ogude, 2023: 96), maar bevat ook 'n toenemende vyandigheid teenoor Afrikaans as onderrigmedium. Die UV is ook direk geraak deur die #FeesMustFall-betogings van 2015, sowel as die betogings rondom die inkontraktering van dienspersoneel in 2016.

'n Belangrike gebeurtenis was die Shimlapark-voorval op 22 Februarie

2016⁴, waar 'n gewelddadige konfrontasie plaasgevind het tussen wit toeskouers en betogende swart studente wat 'n rugbywedstryd ontwrig het (Van der Westhuizen, Labuschagne en Kekana, 2016). Die aanloop tot hierdie konflik was geskille rondom klasgelde en die inkontraktering van werkers, sowel as die destydse rektor, Jonathan Jansen, se konflik met swart studente, en die swart studente het die rugbywedstryd ontwrig in 'n poging om Jansen te spreek (Van der Westhuizen, Labuschagne en Kekana, 2016). Die daaropvolgende geweld het gelei tot grootskaalse vandalisme, sowel as intense rassekonflik (Van der Westhuizen, Labuschagne en Kekana, 2016).

'n Paar weke na die Shimlapark-voorval, op 11 Maart 2016, maak die Raad van die UV bekend dat Engels voortaan die primêre onderrigtaal aan die UV sal wees, alhoewel hulle onderneem om ook ander tale uit te bou (Du Plessis, 2016: 1051). Du Plessis (2016: 1051) voer aan:

Waar die 2003-beleid tweetaligheid binne die konteks van meertaligheid institutionaliseer, verskuif die nuut aangekondigde beleid met die de-institutionalisering van Afrikaans na 'n eentalige bestel, versuiker deur tipies egalistiese bedoelings insake meertaligheid.

Du Plessis (2016: 1064, 2017: 87) vestig ook die aandag daarop dat die taalbeleid verband hou met indiensnemingspraktyke wat die nasionale demografie moet weerspieël, met ander woorde die tweetalige beleid van die UV het tot op hede die aanstelling van swart dosente vertraag (sien in hierdie verband ook Malan, 2010: 442). Elders spekuleer Du Plessis (2016: 1066):

'n letwat siniese lees van hierdie oënskynlike watertrappery [rondom die taalbeleid] is dat daar moontlik gewag is op 'n *deus ex machina*-moment wat verdedigbare gronde sou skep vir 'n grondige beleidshersiening, selfs al sou dit op bedenkbare morele gronde wees wat berus op die herontdekking van probleme waarvan die bestuur sedert 2008⁵ deeglik bewus was en wat hulle veronderstel was om daadwerklik te hanteer.

Du Plessis (2016, 2017) noem nie die Shimlapark-voorval nie, maar die datums dui daarop dat die UV se bestuur moontlik 'n loon-, klasgelde- en persoonlike geskil benut het om die universiteit se nuwe taalbeleid deur te voer, oënskynlik as gevolg van die rass spanning wat die insident 'ontbloom'⁶ het. Inderdaad was die UV se kernargument in die latere hofspraak, wat in Maart 2017 in die appèlhof ten gunste van die UV beslis is, dat die gebruik van Afrikaans tot toenemende rass spanning gelei het (Moll, 2018: 303, 308, 316, sien ook Senekal, 2015: 358⁷). Hierdie uitspraak was 'n verdoemende uitspraak teen

Afrikaans by Suid-Afrikaanse universiteite, “omdat die uitslag leiding sou gee oor in watter situasie Afrikaans vorentoe ook by die US sou beland” (Moll, 2018: 307). Die uitspraak is in Desember 2017 deur die Konstitusionele Hof ten gunste van die UV bevestig (Moll, 2018: 316).

Oudpresident MT Steyn, “jare lank die siel van die Vrystaat” (Universiteit van die Vrystaat, 2006: 17), se standbeeld is ook tydens die Februarie 2016-betogings gevangenisgevangene, en is uiteindelik in 2020 na die Vrouemonument in Bloemfontein verskuif.

Die UV se huidige taalbeleid bevorder na bewering veeltaligheid, met die fokus op die ontwikkeling van Sesotho en isiZulu as akademiese tale, terwyl Engels as die primêre onderrigtaal gehandhaaf word en dit toelaat dat Afrikaans in spesifieke taalverwante programme en sekere sosiale en kulturele kontekste gebruik word (Universiteit van die Vrystaat, 2023). Vir alle praktiese doeleindes is die UV egter Engels, met byvoorbeeld ’n slegs Engelse webwerf, slegs Engelse amptelike kommunikasie, en slegs Engels word in openbare vergaderings gebruik. Ook word alle vakke, behalwe taalverwante vakke, slegs in Engels aangebied. Boonop was daar in Junie 2025 ’n mediastorm nadat Anthea Rhoda, die UV se adjunkvisekanselier vir akademie, in ’n sterk bewoorde e-pos vir personeel die opdrag gegee het om die gebruik van Afrikaans vir onderrigdoeleindes onmiddellik te staak (Strydom, 2025). Nietemin het die UV agterna beweer die universiteit is verbind tot veeltaligheid (Strydom, 2025).

2.2. Universiteit van Stellenbosch (US)

Het Stellenbosch Gymnasium, wat studente vir ’n BA-graad kon oplei, is in 1866 gestig (Steyn, 1993: 228; Kapp, 2011: 375; Heese, 2018: 3). Die kollege was in daardie stadium Engels (Steyn, 1993: 255, 2014: 29; Kapp, 2011: 375), met die Raad van Openbare Eksaminatore, wat in 1858 gestig is, wat as die eksaminerende universiteit opgetree het (Boucher, 1973: 60). In 1879 het die kollege van die skoolkomponent geskei onder die naam Stellenbosch College and Public School (Van der Schyff, 2003: 7) (Steyn, 2014: 29 stel die datum as 1881). ’n Formele petisie aan koningin Victoria in Maart 1886 het gelei tot haar goedkeuring om die naam van Stellenbosch College na Victoria College te verander (Heese, 2018: 10). Sedert 1887 staan die instelling as die Victoria Kollege (VK) bekend (Steyn, 1993: 228, 2014: 29; Van der Schyff, 2003: 7; De Klerk en Tempelhoff, 2006: 27; Kapp, 2011: 375). Nicolaas Mansvelt het later onthul dat hy die naam “Victoria College” in teenstelling met “Queen’s College” gekies het, wat eintlik verwys na die oorwinning (“victorie”) van die

Hollands-Afrikaanse taal in die onderwys (Van der Schyff, 2003: 8). In 1899 is matriekopvoeding van die res van die kollege geskei, wat VK 'n volwaardige tersiêre onderriginstelling gemaak het (Heese 2018:19).

In 1910 het die Unieregering 'n plan oorweeg vir 'n nasionale Suid-Afrikaanse universiteit, befonds deur 'n skenking van mynmagnaat Julius Wernher en finansier Otto Beit, wat gebruik sou kon word om die VK in 'n onafhanklike universiteit te omskep (Steyn, 1993: 231; Kapp, 2011: 376; Heese, 2018: 18). Volgens Steyn (1993: 231, 2014: 182) was die bedrag van die skenking £500 000, maar Kapp (2011: 376) noem die laer bedrag van £375 000. Nietemin was onderrig in Engels aan die skenking gekoppel, terwyl die VK 'n Afrikaanse instelling wou wees: “Die donateurs het kritiek gehad op die bepalings omtrent die taalartikel en die toelatingseksamen tot die fakulteite van lettere en wysbegeerte en natuurwetenskappe” (Steyn, 1993: 232). Omdat die VK nie die regering se Engelse beleid wou aanvaar nie, is die fondse nie vir die oprigting van 'n universiteit op Stellenbosch goedgekeur nie (Kapp, 2011: 376). Wernher en Beit se skenking is eerder gebruik vir die oprigting van die Universiteit van Kaapstad (Steyn, 1993: 237; Heese, 2018: 18).

Die idee vir 'n universiteit op Stellenbosch was van meet af aan dat dit 'n Afrikaanse onderriginstelling moes wees. In 'n memorandum van 1911 het die Universiteits Waakzaamheidskommissie onder leiding van A Moorrees, DF Malan en JG van der Horst die volgende visie vir die omskepping van die VK in 'n universiteit op Stellenbosch uitgespreek:

Dit is die plek waar die Afrikanervolk sy ideale die beste kon verwesenlik en van waaruit dit die grootste invloed op Suid-Afrika kon uitoefen. Dit is die beste vervulling, wat die volk nog gevind het van 'n diepgaande behoefte. Dit staan vir 'n idee! Dit het daarom vir die volk geword nie 'n blote opvoedingsinrigting onder ander nie, maar die simbool en die waarborg van sy eie kragtige, groeiende nasionale lewe wat na uitdrukking soek (aangehaal in Steyn, 2014: 181).

Omdat Wernher en Beit se skenking as gevolg van hierdie taalvoorbehoude nie vir Stellenbosch geskik was nie, is ander befondsing gevind vir die oprigting van 'n Hollandse/Afrikaanse universiteit. Jannie Marais, wat saam met sy broers rykdom in Kimberley opgebou het uit diamante en De Beers-aandeel, is op 5 Mei 1915 oorlede, en hy het £100 000 bemaak vir die stigting van die Universiteit van Stellenbosch, wat instrumenteel was in die verkryging van die universiteit se onafhanklike status (Kapp, 2011: 376; Steyn, 2014: 183; Heese, 2018: 24). In sy testament het Marais bepaal dat die trustees by die toekenning van die geld sal sorg dra dat “aan het College de Hollandsche Taal in zijn beide

vormen – d.w.z. Afrikaans soowel as Nederlandsch – geen minder plaats dan het Engelsch innemen zal” (aangehaal in Steyn, 2014: 183, sien ook Heese, 2018: 25). De Beers het ook £25 000 vir die oprigting van ’n universiteit geskenk (Steyn, 2014: 183). Anders as by die GUK/UKOVS/UOVS, waar die instelling in Engels begin het, was Afrikaans met ander woorde die *raison d’être* vir die US, soos ook bepaal in die skenking wat vir sy oprigting verantwoordelik was.

Wet 13 van 1916, Die Universiteit van Stellenbosch-wet, het die Universiteit van Stellenbosch formeel op 2 April 1918 tot stand gebring (Kapp, 2011: 376) en daardeur het die VK die onafhanklike onderwysuniversiteit geword (Boucher, 1973: 63; Steyn, 1993: 237). In daardie stadium was die US se voertaal Nederlands (De Klerk en Tempelhoff, 2006: 28).

Vanaf 1918 het Stellenbosch geleidelik meer klasse in Afrikaans begin aanbied, alhoewel sommige vakke reeds gedeeltelik in Afrikaans aangebied is sedert 1915 (Steyn, 1993: 258, 2014: 185). In dieselfde jaar is die tweede leerstoel in Afrikaans in Suid-Afrika aan die US deur JJ Smith beklee (Kapp, 2011: 388; Steyn, 2014: 185).

Sedert die 1920’s het ’n proses van taaldifferensiasie aan hoër onderwysinstellings in Suid-Afrika plaasgevind, gebaseer op die taal van die meerderheid studente en dosente aan die instelling (Steyn, 2014: 183). Teen 1950 was daar vier Afrikaanse en vier Engelse universiteite in Suid-Afrika (Steyn, 2014: 183). Die US self het in 1932 ’n Afrikaansmedium-instelling geword (Boucher, 1973: 64). Die US se Afrikaanse ingesteldheid kan ook daarin gesien word dat studente entoesiasies in 1938 aan die Eeufeesviering deelgeneem het (Heese, 2018: 32).

As gevolg daarvan dat die demografie in die Wes-Kaap beduidend van die res van die land verskil, het die veranderinge in hoër onderwys in Suid-Afrika gedurende die 1990’s die US se taalbeleid later beïnvloed as by die UOVS, UP, PU vir CHO en RAU. Teen 1946 het ongeveer 2% van studente aan die US uit Engelse huise gekom, gedurende die 1960’s het die persentasie Engelssprekende studente op Stellenbosch stadigaan toegeneem tot 9,3%, en teen 1990 was Engels die taal van 16,8% van studente (Heese, 2018: 38). In 1992 het die US herbevestig dat dit ’n Afrikaanse universiteit is (Heese, 2018: 39; Visser, 2018: 140). Eers in 2002 het die US ’n taalbeleid aanvaar wat Afrikaans as die verstekonderrigtaal vooropgestel het, terwyl dit steeds voorsiening maak vir parallelmedium en, in uitsonderlike gevalle, slegs Engels, met ’n “Tweetalige Opsie” (die sogenaamde “T-opsie”) wat minstens 50% Afrikaans vereis (Giliomee, 2014: 588; Steyn, 2014: 458; Moll, 2018: 66). Alhoewel hierdie beleid op die oog af Afrikaans bevorder, het die US vinnig sy gebruik van Afrikaans as onderrigmedium afgeskaal.

Weens 'n toestroming van Engelssprekende studente het slegs Afrikaans-klasse aan die Universiteit van Stellenbosch van 35% in 2009 tot 12% binne vier jaar afgeneem, terwyl dubbelmediumklasse tot 58% gestyg het (Giliomee, 2014: 588). Boonop het fakulteite gereeld nie by die amptelike taalbeleid gehou nie. Ten spyte van die 2003-aankondiging dat 70% van modules in Afrikaans en 24% tweetalig sou wees, het die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte byvoorbeeld Afrikaans teen 2015 geleidelik afgeskaal ten gunste van Engels, strydig met hul verklaarde tweetalige beleid (Moll, 2018: 203).

Die US het ook sy vermoë verloor om die primêre bestemming vir Afrikaanse studente te wees: Die groei in die aantal Afrikaanse voorgraadse studente aan die US was minder as 25% tussen 1998 en 2008, terwyl die PU vir CHO en die UV in hierdie tyd die grootste groei in Afrikaanse studentegetalle ervaar het (Steyn, 2014: 458) (sien verderaan). In 2017 was daar altesaam 48,1% studente wat hul huistaal as Engels aangedui het (Heese, 2018: 39). Tien jaar terug verwys Giliomee (2014: 588) na “'n kampus wat vinnig na Engels begin oorhel.”

Ook die US is beïnvloed deur studenteopstande rondom #FeesMustFall, wat in hierdie kampus in #OpenStellenbosch ontwikkel het. Die Open Stellenbosch (OS)-beweging van 2015, wat te midde van landwye studentebetogings gevorm is, het oproepe vir transformasie by die US versterk en die bestaande taalbeleid as uitsluitend gekritiseer (Moll, 2018: 219 e.v.; Visser, 2018: 160 e.v.). Hulle het gepleit vir die groter gebruik van Engels as die primêre akademiese taal, met die argument dat Afrikaans ongelykheid en uitsluiting laat voortduur (Moll, 2018: 219 e.v.; Visser, 2018: 160 e.v.).

Een van die argumente – wat ook by ander HAU's in hierdie tyd aangetref is – noem Moll (2018: 15) “eenderse ellende”: Die feit dat swart studente nie in hul eerste taal onderrig ontvang het nie, is as argument gebruik om Afrikaanse studente aan te moedig om ook moedertaalonderrig op tersiêre vlak prys te gee (hierdie argument verreken nie wit Engelssprekende studente se posisie nie). Soos by die UV was daar ook beweerde rassevoorvalle, soos die “Blackface-debakel” van Februarie 2016 (Moll, 2018: 262 e.v.; Visser, 2018: 162-163). Hierdie aktivisme van OS het bygedra tot die uiteindelijke beleidsverskuiwing op Stellenbosch, waar die gebruik van Afrikaans as primêre onderrigtaal aansienlik verminder is (Moll, 2018: 219 e.v.; Visser, 2018: 160 e.v.).

Moll (2018: 294) noem 22 Junie 2016 “Swart Woensdag.”⁸ Op hierdie dag het die US se raad 'n nuwe taalbeleid goedgekeur, wat beoog om Engels as die primêre akademiese taal te gebruik, met parallelmediumonderrig in voorgraadse kursusse, dubbelmedium waar nodig, en voortgesette ondersteuning vir Afrikaans en isiXhosa deur middel van verskeie strategieë,

insluitend taalverwerwingskursusse, meertalige woordelyste en die beskikbaarstelling van leermateriaal in Afrikaans (Moll, 2018: 292). Tot op hierdie datum is Afrikaans by die US beleidmatig op gelyke vlak met Engels hanteer, maar daarna het Afrikaans sy status begin verloor (Carstens, 2017: 199). Moll (2018: 322) skryf dat 'n nuwe taalbeleid wat meertaligheid beklemtoon, met Engels wat 'n leidende rol ingeneem het vanweë die belangrikheid daarvan as 'n internasionale akademiese en professionele taal, saam met die groeiende aantal Engelssprekende studente (wat teen 2016 die meerderheid geword het), daartoe gelei het dat Engels die dominante taal op kampus geword het:

Die gang van die geskiedenis, die onafwendbaarheid van die vereistes vir 'n demokratiese bestel en die dwingelandy van die demografie het onomkeerbaar die terugkeer na 'n uitsluitlik Afrikaanse Universiteit Stellenbosch in 'n onbereikbare skimbeeld laat verdwyn. Die venynige debatte, die twisgeskille tydens berade, die mobilisering van kragte kon weliswaar nie die glybaan na Engels stuit nie, maar het ten minste die verengelsingproses van tyd tot tyd gestuit en vertraag en sterker stimulus aan die gedagte van 'n eie Afrikaanse universiteit gegee (Moll, 2018: 324).

Amptelik ondersteun die US se huidige taalbeleid veeltaligheid deur Afrikaans, Engels en isiXhosa te gebruik, met Afrikaans wat erken word as 'n internasionaal gerespekteerde taal met 'n aansienlike akademiese repertorium, en bepalinge word gemaak om voorgraadse modules in Afrikaans aan te bied, leermateriaal en assesserings in Afrikaans te verskaf, en die gebruik van Afrikaans as wetenskapstaal te bevorder (Stellenbosch Universiteit, 2021). Nietemin is studente in 2021 deur die US se koshuisbeleid verbied om Afrikaans in koshuiskamers, op WhatsApp óf selfs die parkbankies voor hul koshuis te praat, waarop die Suid-Afrikaanse Menseregtekommissie (MRK) bevind het dat studente se menseregte geskend is (Heyns, 2023). Van die vyf HAU's wat in die huidige artikel bespreek word, is slegs die US en NWU se webwerwe tans in Afrikaans beskikbaar.

2.3. Noordwes-Universiteit (NWU)

Die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys het uit die Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerk ontwikkel, wat sy deure op 29 November 1869 in Burgersdorp geopen het (Jooste, 1957: 70; Van der Schyff, 2003: 2; Steyn, 2014: 189). Jooste (1957: 70) skryf dat hierdie teologiese skool se opleiding "nie slegs 'n enge toerusting sou wees om te kan preek nie, maar

'n poging om dit so breed as moontlik te maak en die beginselleiding dus so omvattend as maar kan." Die gevolg was dat hierdie skool 'n verskeidenheid vakke in die wetenskap aangebied het ter voorbereiding vir tersiële studie. Die geboorte-uur van hierdie universiteit was volgens Van der Schyff (2003: 23) egter nie die stigtingsdatum van die Teologiese Skool in 1869 nie, maar eerder die sinodebesluit van 1876 oor die stigting van die Literariese Departement en Petrus Postma se diensaanvaarding as die eerste professor in 1877.

Hierdie onderwysinstelling was uit die staanspoor Afrikaans (Steyn, 1993: 264). Jooste (1957: 84) verwys na die skool se "uitgesproke Afrikaanse gees en gesindheid," terwyl Van der Schyff (2003: 8) onomwonde stel: "Die Christelike en nasionale (Afrikaanse) karakter van die Teologiese Skool dateer onmiskenbaar sedert die geboorte-uur."

Die Teologiese Skool se moontlike verskuiwing vanaf Burgersdorp, wat in die vroeë 1890's oorweeg is maar deur die oorlog vertraag is, het uiteindelik vroeg in 1905 na Potchefstroom plaasgevind (Jooste, 1957: 88; Van der Schyff, 2003: 79). Hierdie verskuiwing het, volgens Petrus Postma, ten doel gehad "om hier een krachtig bolwerk voor het bestand van taal en volk te vormen" (aangehaal in Van der Schyff, 2003: 105). Die instelling is in daardie stadium deur skenkings van gemeentes en Nederlandse hulp befonds (Van der Schyff, 2003: 178).

Die Literariese Departement van die Teologiese Skool het tydens die eerste twee dekades van die 20ste eeu stadig gegroei en sterk finansiële uitdagings in die gesig gestaar, deels as gevolg van sy aandrang op sy Christelike karakter (Van der Schyff, 2003). Uiteindelik, op 23 Julie 1919, is die Potchefstroomse Universiteitskollege vir Kristelik Hoger Onderwijs in die lewe geroep (Steyn, 1993: 264, 2014:189; Van der Schyff, 2003: 190), en sedert 1919 het PUK 'n regeringsubsidie ontvang (Van der Schyff, 2003: 189). Op 15 Julie 1921 het hierdie instansie 'n kollege van die Universiteit van Suid-Afrika geword onder die naam Potchefstroomse Universiteitskollege (PUK) (Steyn, 1993: 238, 2014: 189; Van der Schyff, 2003: 222; De Klerk en Tempelhoff, 2006: 28). Hierna sou die Universiteit van Suid-Afrika eksaminerings van die PUK behartig, soos ook die geval was met die GUK en TUK. In 1933 is hierdie instelling herdoop as die Potchefstroomse Universiteitskollege vir Christelike Hoër Onderwys (PUK vir CHO) (Steyn, 2014: 189).

Soos die GUK en TUK was die PUK vir CHO nou betrokke by die eeufeesviering van die Groot Trek in 1938, en in 1943 is die AH Potgieter-wa vir veilige bewaring aan die PUK vir CHO toevertrou (Van der Schyff, 2003: 561-566). Die Afrikaanse karakter van die PUK vir CHO kan ook gesien word in teenkanting teen Suid-Afrika se betrokkenheid aan die Engelse kant tydens

die Tweede Wêreldoorlog: In 1940 het soldate van die Unie 'n aanval geloods op studente van die PUK, wat na hul mening teen die oorlog gekant was (Van der Schyff, 2003: 496). Sestien studente is beseer en geboue gevandaliseer, waarvan die herstel deur die regering befonds is (Van der Schyff, 2003: 500).

Wet No. 19 van 1950 het die PUK vir CHO verhef tot die onafhanklike universiteit, Potchefstroom Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys (PU vir CHO) (Van der Schyff, 2003:600; Van Eeden, 2005:211). Die PU vir CHO word met ander woorde onafhanklik in dieselfde jaar as die UOVS.

Die PU vir CHO het ook tydens die 1990's onder druk gekom as gevolg van die veranderende demografie van studente. In 1992 het die PU vir CHO 'n wysiging in sy taalbeleid ingebring wat aangevoer het dat alhoewel Afrikaans die hooftaal van die instelling is, ander tale gebruik mag word waar dit noodsaaklik is (Van Eeden, 2006a: 515).

Op 20 Junie 2003 het PU vir CHO saamgesmelt met die Universiteit van Noordwes (tot 1996 die Universiteit van Bophuthatswana) en die Sebokeng-kampus van Vista Universiteit om Noordwes-Universiteit (NWU) te vorm (Van Eeden, 2005: 211, 2006a). Dit het beteken dat groter getalle nie-Afrikaanssprekende studente by die universiteit ingedeel is, alhoewel die verskillende kampusse se studentesamestellings verskil het, met die Potchefstroomkampus wat steeds oorwegend Afrikaanssprekende studente gehad het.

In hierdie tyd het NWU se Potchefstroomkampus ook toenemend 'n bestemming vir Afrikaanse studente geword. Tussen 1998 en 2008 het die aantal Afrikaanse studente aan alle Suid-Afrikaanse universiteite van 45 000 tot 56 000 gestyg, met die grootste toenames van meer as 62% aan die UV en 105% op Potchefstroom, wat laasgenoemde se markaandeel van Afrikaanse studente van 16% tot 29% verhoog het (Steyn 2014: 457). Met die afskaffing van Afrikaans as onderrigmedium aan die UJ, en later UP, UV en US, het NWU die voorkeurtuiste vir Afrikaanse studente geword. Dit noop Greffrath en Eloff (2016: 7) om teen 2016 op te merk: "Die horison vir Afrikaans by die NWU lê [...] verder as by enige ander universiteit, alhoewel dit vorentoe onder groter transformatiewe en politieke druk sal kom."

Opvoedkundige tolking is ook by NWU ingestel om te verseker dat die keuse van onderrigtaal nie 'n struikelblok vir studente se toegang en sukses vorm nie, spesifiek om Afrikaans as hoofonderrigtaal op die Potchefstroomkampus te behou sonder om Engelssprekende studente te benadeel (Blaauw, 2015: 43). Die diens het in 2004 met 24 periodes per week begin en het oor 'n tydperk van tien jaar gegroei tot 2 200 periodes per week teen 2014 (Blaauw, 2015: 45).

Op 22 November 2018 het NWU 'n nuwe taalbeleid aanvaar, wat ten doel het om 'n funksioneel meertalige omgewing te skep, deur Engels, Setswana, Sesotho en Afrikaans as die universiteit se keusetale te gebruik, terwyl Setswana en Sesotho as tale van kommunikasie, betrokkenheid, onderrig en leer ontwikkel word, sonder om die gebruik van Engels en Afrikaans te verminder (Noordwes-Universiteit, 2018). Dit is opgevolg op 23 Junie 2022 met 'n nuwe taalbeleid met 'n soortgelyke strekking (Noordwes-Universiteit, 2022). Afrikaans is sedertdien nie meer die primêre onderrigtaal nie.

2.4. Universiteit van Pretoria (UP)

Die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) en die Republiek van die Oranje-Vrystaat het in 1899 besluit om 'n Hollands-Afrikaanse universiteit te stig as teenvoeter teen Britse invloed, maar die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het die planne vertraag (Rautenbach et al., 1960: 1-3; Van der Schyff 2003: 88). In 1903 word die SA School of Mines (gestig 1896) vanaf Kimberley na Johannesburg verskuif en as die Transvaal Technical Institute (TTU) opgerig (Rautenbach et al., 1960: 4). Die TTU open sy deure in April 1904 met 'n regeringsubsidie van £38 000 en geldelike steun van die Witwatersrand Council of Education (Rautenbach et al., 1960: 4). In 1906 is besluit om die naam te verander na die Transvaal University College (TUC), wat op 1 Augustus 1906 amptelik geopen is (Rautenbach et al., 1960: 6).

Onder leiding van JC Smuts is die vakrigtings van die TUC in 1907 verdeel, met tegnologie en mynswese in Johannesburg, landbou op Frankenwald⁹, en natuur- en geesteswetenskappe in Pretoria (Rautenbach et al. 1960: 9). Die Pretoria-tak het die naam van TUK oorgeërf (Rautenbach et al., 1960: 23; Strydom, 2018: 75). Die Johannesburg-tak het die SA School of Mines and Technology geword, in 1920 herdoop as die University College of Johannesburg (sedert 1922 die Universiteit van die Witwatersrand) (Rautenbach et al., 1960: 42; Van der Schyff, 2003: 88). Die Landboukollege op Frankenwald het nie gerealiseer nie, maar TUK het in 1917 hierdie funksie oorgeneem (Rautenbach et al., 1960: 24).

Klasse het op 10 Februarie 1908 by die TUK begin (Rautenbach et al., 1960: 13). Die aanvanklike perseel staan as Kya Rosa bekend, 'n huis gebou deur Leo Weinthal en in 1902 deur die regering gekoop (Rautenbach et al., 1960: 13). Die kollege is op baie kort kennisgewing gestig: Die dag voor die eerste studente se aankoms het die dosente hul eerste vergadering in die middestad van Pretoria gehou en is toestemming deur die Direkteur van Onderwys verleen om stoele en tafels te koop om die studente die volgende dag te

akkommodeer (Rautenbach et al., 1960: 13; Van der Merwe, 2010: 87). In 1909 het TUK verskuif na die gewese Staatsgimnasium in Proesstraat (Rautenbach et al., 1960: 19).

Alhoewel klasse reeds in 1908 begin het, word die stigtingsdatum van hierdie universiteit ook as 1910 gesien toe hierdie instelling sy eie kampus gekry het (Van der Merwe, 2008: 151). Op 17 Mei 1910 is die TUK met Wet No. 1 van 1910 opgerig, en die staat het £50 000 vir hierdie oprigting bewillig (Rautenbach et al., 1960: 24, 35). TUK sou ook soos ander kolleges geëksamineer word deur die UKGH (Rautenbach et al., 1960: 25). In dieselfde jaar begin bouwerk aan die nuwe kampus in Brooklyn, en in 1911 word in hierdie geboue ingetrek (Rautenbach et al., 1960: 26-27).

Alhoewel TUK 'n tweetalige instelling was, is klasse hoofsaaklik in Engels aangebied (Grey, 2019: 104; Steyn, 2014: 187). Daar is in 1916 van die UKGH toestemming verleen dat studente aan die TUK vraestelle in Nederlands mag beantwoord (Rautenbach et al., 1960: 49). In 1917 het DF du Toit Malherbe sommige lesings in Chemie in Afrikaans begin aanbied (Strydom, 2018: 80; Steyn, 2014: 187). Die stigting van die Universiteit van Suid-Afrika, wat as eksaminerende liggaam by die UKGH oorgeneem het, het in 1918 positiewe verandering gebring deur meer outonomie aan sy samestellende kolleges te verleen, wat ontwikkelings by een instelling, soos verhoogde erkenning van Afrikaans, toegelaat het om ander te beïnvloed (Rautenbach et al., 1960: 50). Sedert 1918 is groter stappe geneem om Afrikaanse studente te akkommodeer, byvoorbeeld deur die voertaal van klasse aan studente oor te laat (Steyn, 1993: 260). Nietemin voer Rautenbach et al., (1960: 52) aan dat Afrikaanse klasse teen 1919 steeds die uitsondering aan die TUK was, en teen 1929 was bykans 'n driekwart van lesings steeds in Engels (Rautenbach et al., 1960: 56).

Strydom (2018) voer aan dat die tweetalige beleid van die TUK tot 'n groot mate 'n versoeningsbeleid was wat probeer het om Afrikaans- en Engelssprekende studente se behoeftes te akkommodeer en hulle nader aan mekaar te bring. Boonop sou eentaligheid vir Afrikaans of Engels 'n verlies aan studente meebring: Word die TUK in die 1920's Engels, sou Afrikaanse studente na die GUK gaan; word die TUK Afrikaans, sou Engelse studente 'n heenkome in die Universiteit van die Witwatersrand vind. In 1921 het WJ Viljoen, visekanselier van die Universiteit van Suid-Afrika, egter voorsien dat die situasie in die Kaapprovinsie, waar die universiteite van Stellenbosch en Kaapstad onderskeidelik lesings in Nederlands en Engels aangebied het, in Transvaal sou herhaal (Strydom, 2018: 84).

Wet No. 13 van 1930, wat TUK 'n onafhanklike universiteit gemaak het, is op 24 Maart 1930 in die parlement aanvaar (Rautenbach et al., 1960: 44).

Hierdeur het die TUK die onafhanklike Universiteit van Pretoria geword, amptelik op 10 Oktober (Boucher, 1973: 64; Steyn, 1993: 262; Van der Merwe, 2008: 165; Strydom, 2010: 120). Hierdie nuutgestigte universiteit het 'n tweektalige taalbeleid gevolg (Rautenbach et al., 1960: 59). Tydens die opening het Tielman Roos, die UP se eerste kanselier, aangevoer:

We must not make this in the narrow sense of the word an African or an Afrikaans University; but, in the widest sense of the word a South African University. It will be for the first time in South African history; because I do not regard any university as a South African university unless both languages are known when the students leave it – it may be the most wonderful university in the world, but unless they know both languages it will not be a South African university. ... If it becomes a purely Afrikaans University it will be the graveyard of my hopes; if it becomes an English University it will be the graveyard of my hopes; but if it becomes a South African University in the fullest sense of the word we may fear no graveyard of our hopes, but enjoy the realisation of our aspiration fully (aangehaal in Strydom, 2018: 87).

Daar was egter deurgaans probleme met die implementering van hierdie beleid, sowel as wrywing tussen Afrikaans- en Engelssprekendes, wat op die spits gedryf is met die Lamontsaak van 1931 (Rautenbach et al., 1960: 60-68). In 1931 het 'n boek genaamd *War, Wine and Women* deur die skrywer “Wilfred Saint-Mande” (later geïdentifiseer as HP Lamont, 'n lektor aan die UP) opskudding in Suid-Afrika veroorsaak weens sy negatiewe uitlatings oor die Afrikaner, die Voortrekkers en die NGK. Die UP het onder druk gekom om teen Lamont op te tree, wat uiteindelik gelei het tot sy teen-en-veer deur vier Afrikaners¹⁰ en sy uiteindelijke ontslag deur die universiteit. Die voorval het tot verdere verdeeldheid gelei, met die publiek en die universiteitspersoneel wat in twee kampe verdeel is oor die saak. Nietemin stel Rautenbach et al. (1960: 60): “Laat ons dit dadelik duidelik stel: die Lamontsaak was hoogstens die aanleidende, nie die deurslaggewende oorsaak nie dat die Afrikaanse beleid as 'n oplossing van die bestaande moeilikhede aangebied is.”

Nietemin het die UP in 1932 'n Afrikaansmedium instelling geword (Rautenbach et al., 1960: 66; Boucher, 1973: 64; Van der Merwe, 2008: 165, 2010: 94; Strydom, 2010: 117). Soos wat in 1929 by die GUK gebeur het, het die Pretoriase Stadsraad in 1933 geweier om finansiële bystand aan die Universiteit te verleen, met verwysing na sy verantwoordelikheid teenoor die belastingbetalers van Pretoria, en finansiële ondersteuning is deur sommige Engelssprekende skenkers onttrek (Rautenbach et al., 1960: 70; Van der Merwe, 2010: 94). Die universiteit het daarna skenkers vanuit die Afrikaanse

besigheidsgemeenskap gewerf (Van der Merwe, 2010: 94), maar die Stadsraad het kort daarna hulle skenkings hervat (Rautenbach et al., 1960: 72).

Alhoewel voorheen in 'n versoeningsrol tussen Afrikaners en Engelse, het die UP vinnig die rol van 'n Afrikaneruniversiteit begin vervul. Tydens die eeufeesviering van die Groot Trek in 1938 was die UP byvoorbeeld nou betrokke by verrigtinge (Rautenbach et al., 1960: 87; Van der Merwe 2010: 96). Die koms van die ossewaens in Pretoria in 1938 was 'n groot viering by die UP met feestelikhede, en 'n groot skare het saamgedrom om hulle te verwelkom (Rautenbach et al., 1960: 87). As 'n blywende herinnering aan hierdie gebeurtenis is die spore van die wa, Andries Pretorius, en die Eeufeesfakkelvlam by die UP bewaar (Rautenbach et al., 1960: 87). 'n Gedenkpublikasie wat in 1938 deur die Universiteitsfakulteit vrygestel is, het ook na die universiteit as die "Voortrekkeruniversiteit" verwys (Rautenbach et al., 1960: 87).

UP het voortaan 'n Afrikaanse karakter nagestreef. EM Hamman, rektor van die UP (1970-1981), het byvoorbeeld aangevoer:

Ons is 'n Afrikaanse inrigting wat probeer in ere hou daardie dinge wat vir die Afrikaner altyd betekenis gehad het en sinvol was: sy Christelike godsdiens, sy taal, sy sedes, gewoontes en tradisie – sy geskiedenis. Ons wil nie 'n kleurlose en identiteitslose inrigting wees nie (aangehaal in Spies en Heydenrych, 1987: 14).

Die veranderende bevolkingsamestelling van die studentekorps het in die 1990's die aard van die UP omvorm. In 1992 het die UP die moontlikheid toegelaat om in Engels te onderrig indien genoeg nie-Afrikaanssprekende studente vir 'n kursus ingeskryf het en hulpbronne dit toelaat, ten spyte daarvan dat Afrikaans die amptelike taal gebly het (Grey, 2019: 104). In 1997 is Engels as onderrigtaal benewens Afrikaans ingestel (Grey, 2019: 105). Calie Pistorius, rektor vanaf 2001-2009, voer aan:

Die kenmerkende universiteitstake van onderrig, navorsing, opvoeding en gemeenskapsdiens moes in hierdie transformerende proses 'n nuwe betekenis kry. In sy akkommoderende benadering en meegaande herstrukturering het die tradisionele Afrikaanse karakter van die inrigting plek gemaak vir 'n Suid-Afrikaanse universiteitsgemeenskap wat elke vorm van diskriminasie op grond van kleur, taal, geslag en godsdiens ongedaan maak. In kort, 'n Universiteit waar alle Suid-Afrikaners werklik tuis kan wees (aangehaal in Van der Watt, 2002: i).

Hierdie beleid het met min verandering deur die 2010's behoue gebly (Grey, 2019: 105-109). Nietemin skryf Grey (2019: 110) dat terwyl 'n dekade vroeër

oor die gebruik van Engels aan die Universiteit van Pretoria gedebatteer is, het die bespreking teen 2009 verskuif na of Afrikaans as 'n tweede onderrigtaal behou moet word. Studentegetalle weerspieël ook die skuif na Engels, en tussen 1998 en 2008 het die UP 'n skamele toename van 4% in Afrikaanse voorgraadse studente gesien (Steyn, 2014: 458).

Die #FeesMustFall-beweging van 2015 het ook die UP aansienlik beïnvloed, waar hierdie betogings gelei het tot 'n verandering in die taalbeleid (Griesel en Ogude, 2023: 96). Die Universiteit het aangevoer dat die verandering na 'n slegs Engelse taalbeleid nodig was om by die diverse studentekorps aan te pas, eenheid te bevorder, akademiese prestasie te verbeter en studente toe te rus vir 'n geglobaliseerde wêreld (Griesel en Ogude, 2023: 99). Die Universiteit se Senaat en Raad het in 2017 'n nuwe taalbeleid goedgekeur wat Engels die primêre onderrigtaal maak, wat in 2019 geïmplementeer is (Griesel en Ogude, 2023: 99). Hierdie taalbeleid wys Engels as die primêre taal van onderrig, leer en administrasie aan, terwyl die belangrikheid van veeltaligheid erken word en Afrikaans erken word as 'n vaktaal wat saam met Sepedi en ander Suid-Afrikaanse tale in spesifieke kontekste gehandhaaf en gebruik moet word, soos ondersteuning vir die verstaan van sleutelkonsepte en vir seremoniële doeleindes (Universiteit van Pretoria, 2016). Die negatiewe gevolge hiervan vir Afrikaans as akademiese taal aan die UP is voor die hand liggend.

2.5. Randse Afrikaanse Universiteit (RAU)

Verstedeliking en groeiende getalle Afrikaners aan die Witwatersrand het daartoe gelei dat die behoefte aan Afrikaanse skole veral tydens die depressiejare (1930-1933) en daarna aan die Rand toegeneem het (Klee, 2010: 139). Tussen 1911 en 1960 het die persentasie Afrikaners wat in stedelike gebiede van Suid-Afrika gewoon het, dramaties toegeneem van 29% tot 75%, met minder as 10% wat aan die begin van die 20ste eeu in stede gewoon het (Klee, 2017: 80). Die stedelike Afrikanerbevolking aan die Witwatersrand het boonop tussen 1936 en 1960 teen 'n baie vinniger tempo (167%) as die algemene stedelike Afrikanerbevolking (60%) gegroei (Klee, 2017: 80). In die vroeë 20ste eeu is meer Afrikaanse laer- en hoërskole daarom gestig, byvoorbeeld Hoërskool Voortrekker, Hoërskool Helpmekaar en Hoërskool Monument, wat die behoefte aan tersiêre onderrig laat ontstaan het (Klee, 2017: 81). 'n Belangrike stap in hierdie rigting was die stigting van die Goudstadse onderwyskollege in 1961 (Klee, 2010: 140; 2017: 81).

Reeds in 1955 het 'n sub-komitee van die Afrikaanse Skakelkomitee van Afrikaanse Kultuurverenigings belas met onderwys onder voorsitterskap

van PJ Meyer in Johannesburg vergader (Klee, 2010: 141, 2017: 82). Hierdie subkomitee het in 1959 'n versoekskrif aan die minister van onderwys gerig waarin hulle die stigting van 'n Afrikaanse universiteit aan die Rand bepleit (Klee, 2010: 141; 2017: 82). Die visie vir die RAU was dat dit Afrikaners sou bemagtig en Afrikanertradisies uitbou, maar dat die universiteit ook die breër Suid-Afrikaanse gemeenskap sou dien:

Die beplanners en stigters van hierdie nuwe Afrikaanse universiteit het daarop aangedring dat dit 'n universiteit moes wees getrou aan die Afrikanergees, -tradisie en -geskiedenis, en eksklusief vir die Afrikaners. Daar was egter ook 'n bewussyn dat daar in voeling met die realiteit en toekoms gebly moet word deur die aanvaarding dat studente van alle groepe en tale welkom sou wees in die nuwe universiteit (Klee, 2010: 144).

Die regering het egter tydens die vroeë 1960's die stigting van swart universiteite bo Afrikaanse universiteite geprioritiseer, en het eerder die moontlikheid ondersoek om UNISA na Johannesburg te skuif en in 'n Afrikaanse universiteit te omskep (Klee, 2010: 145; 2017: 69). So 'n skuif sou UNISA se benadering tot afstandsonderrig en sy status as 'n tweetalige instelling fundamenteel verander (Klee, 2017: 89). UNISA se personeel en bestuur het hierteen beswaar gemaak, met die gevolg dat die plan laat vaar is, wat weer motivering vir die oprigting van 'n nuwe Afrikaanse universiteit geskep het (Klee, 2010: 146-151; 2017: 87-93). Gedryf deur veral PJ Meyer en Gerrit Viljoen, is pogings aangewend om self fondse te werf. Befondsing is verkry van die stadsrade van Johannesburg, Roodepoort, Krugersdorp, Springs en Randfontein, sowel as privaat donateurs soos Sanlam, Old Mutual, Suid-Afrikaanse Spoorweë, die Bank van Johannesburg, Unilever en Total SA, asook verskeie skole en kerke (Klee, 2010: 153; 2017: 67-68). Klee (2017: 79) maak 'n belangrike stelling:

RAU was not established by the NP government to address the increasing numbers and needs of the white Afrikaans-speaking students *per se*; instead, it was established by a broad group of dedicated Afrikaans speakers to empower and modernise the community of which they formed an intrinsic part.

In 1966 is daar besluit op 'n naam vir die nuwe universiteit: die Randse Afrikaanse Universiteit (RAU) (Klee, 2017: 187). Die RAU is op 12 Februarie 1968 geopen met Gerrit Viljoen as die eerste rektor (Klee, 2010: 136; 2017: 78). Tydens die opening het Nico Diederichs as die eerste kanselier duidelik gestel dat die karakter van die RAU Afrikaans moet wees:

Hierdie universiteit ... hier (gaan) staan as 'n verdere monument vir hulle wat oor jare en geslagte gestry het vir die handhawing en bevordering van 'n eie Afrikaanse taal en kultuur, 'n eie Afrikaanse identiteit, omdat hulle geglo het dat die Afrikaner langs daardie weg die beste in staat sal wees om ook sy hoogste bydrae tot die welvaart en geluk van die Suid-Afrikaanse land en volk as geheel te lewer (aangehaal in Klee, 2010: 137).

Ook PJ Meyer lê die klem op die uitbouing van Afrikanertradisies tydens die openingseremonie in 1968:

Hierdie universiteit (moet) 'n egte Afrikaanse gees en karakter openbaar as hy aan die geskiedenis, tradisies en oogmerke waaruit hy voortgegroei het, getrou wil bly. 'n Eie Afrikaanse karakter is tegelyk 'n Christelik-historiese Afrikaanse karakter. Immers, die Afrikaanse volksgemeenskap se doen en late op alle lewensgebiede wortel sedert sy ontstaan diep in die Christelik-Protestantse geloof en word steeds beoordeel in die lig van die norme en voorskrifte van die heilige skrif as woord van God (aangehaal in Klee, 2017: 72).

Viljoen het in sy toespraak by die openingseremonie na die RAU verwys as 'n "volksgebonde en 'n streeksgerigte universiteit" (aangehaal in Klee, 2017: 73), en het aangevoer dat die opening van RAU die vooruitgang van Afrikaners in Johannesburg simboliseer, wat hulle in staat stel om erkenning vir hul taal te kry en professionele sukses te behaal eerder as om tot arbeidsrolle beperk te wees (Klee, 2017: 78). RAU het derhalwe meer as net 'n Afrikaanse universiteit verteenwoordig; dit het die vooruitgang en modernisering van Afrikaners in die Witwatersrandstreek gesimboliseer (Klee, 2017: 78). Viljoen en Meyer het RAU in die vooruitsig gestel as 'n verenigde instelling wat daarop fokus om opgevoede wit Afrikaanse studente ten volle te ontwikkel, ondersteun deur moderne onderrigmetodes en argitektuur wat hierdie doelstelling versterk het (Klee, 2017: 114).

Die RAU se ligging in Johannesburg het beteken dat die sosiopolitieke veranderinge tydens die 1990's die instelling ingrypend ontwig het. Tweetalige onderrig is in 1996 ingevoer (Beukes, 2015: 163) en in 1998 het die RAU oorgeskakel na 'n parallelmedium taalbeleid (Giliomee en Schlemmer, 2006: 87).

Die Universiteit van Johannesburg (UJ) is in 2005 gestig deur die samesmelting van die RAU, die Technikon Witwatersrand (TWR) en die Soweto- en Oos-Randse kampusse van Vista-Universiteit (Giliomee en Schlemmer, 2006: 89; Steyn, 2014: 456; Beukes, 2015: 164). In 2006 het die Universiteit van Johannesburg 'n taalbeleid aanvaar wat Sesotho, isiZulu, Engels en Afrikaans as die hooftale vir akademiese, administratiewe,

kommunikasie- en bemarkingsdoeleindes insluit (Beukes, 2015: 164). Engels het daarna “die de facto-onderdigtaal [geword] wat tot gevolg [gehad] het dat Afrikaanssprekendes UJ die rug keer” (Beukes, 2015: 165).

Groot hoeveelhede Afrikaanssprekende studente skuif daarna oor na die Potchefstroomkampus van die NWU en ook US (Beukes, 2015: 165), en tussen 1998 en 2008 het die getal Afrikaanse studente by die UJ met 43% afgeneem (Steyn, 2014: 458). Die nuutste taalbeleid van die UJ bevorder oënskynlik ’n veeltalige omgewing met Sesotho sa Leboa, Engels, isiZulu en Afrikaans as aangewese primêre tale, en hoewel Afrikaans as een van hierdie primêre tale erken word, beklemtoon die beleid die ontwikkeling van Sesotho sa Leboa en isiZulu as akademiese en navorsingstale, met Engels wat dien as die primêre onderrigmedium (Universiteit van Johannesburg, 2022). Soos in die geval met die UV en UP is dit opvallend dat die UJ se webwerf slegs in Engels is.

3. Bespreking

Die HAU’s is oorwegend onder Britse bewind gestig met Engels as die enigste onderrigtaal. Gedryf deur Afrikanernasionalisme het Afrikaans in die vroeë 20ste eeu prominensie as akademiese taal verwerf, wat daartoe gelei het dat verskeie universiteite teen die middel van die 20ste eeu Afrikaans as die primêre onderrigmedium aanvaar het. Die laat 20ste eeu het egter ’n verskuiwing na Engels gesien as gevolg van die einde van apartheid, en ’n toestroming van Engelssprekende studente. Die #FeesMustFall-beweging in 2015 het hierdie tendens verder versnel, met studentebetogings wat transformasie en inklusiwiteit geëis het, wat gelei het tot die aanvaarding van Engels as die primêre onderrigtaal by die meeste universiteite teen 2026.

Teen die agtergrond van die verslegtende situasie van Afrikaans by universiteite, glo Beukes (2015: 166): “Konstruktiewe proteksionisme soos die suksesvolle oprigting en/of voortbestaan van ’n Afrikaansmedium instelling is stellig een van die beste opsies.” Moll (2018: 325) huldig ’n soortgelyke siening: “Al bly NWU die enigste baken van hoop (maar ook met sterk bevreemding deur die rektor) vir Afrikaans se hoër funksies, lyk dit asof die enigste ware uitweg uiteindelik ’n Afrikaanse universiteit sal wees.” Giliomee (2014: 593) sluit hierby aan: “Die enigste plek vir hoër onderwys waar Afrikaans nie in ’n krisis verkeer nie, is in ’n klein private instelling, wat pas begin het. Dit is die Akademie [Akademia], gestig as deel van die Solidariteit-beweging” (kyk ook Greffrath en Eloff, 2016: 8).

Gegewe die rol wat Afrikaanse universiteite in die ontwikkeling van

Afrikaans as akademiese taal gespeel het, behoort toekomstige studies oor die geskiedenis van Afrikaans die bydrae wat Akademia reeds gelewer het, in ag te neem.

Universiteit van die Vrystaat

Bibliografie

- Beukes, A.M. 2015. Uitdagings vir Afrikaans in hoërsonderwys: Die taalbeleid van die Universiteit van Johannesburg as gevallestudie. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 55(1): 163-166.
- Blaauw, J. 2015. Die rol en plek van opvoedkundige tolking, plaaslik en internasionaal. *Woord en Daad* 54(426): 42-47.
- Boucher, M. 1973. A brief history of the South African university system. *Historia* 18(1): 59-66.
- Carstens, W.A.M. 2017. Meertaligheid en Afrikaans in Suid-Afrika: die stand van sake. *Internasionale Neerlandistiek* 55(3): 191-207.
- Carstens, W.A.M. 2021. Uit die argief, US-taaldebate 2021: Wannie Carstens, US-raadslid: Waarom ek uitgeloop het. <https://www.litnet.co.za/waarom-ek-uitgeloop-het/>. (Datum van gebruik: 17 Maart 2026).
- De Klerk, P. en Tempelhoff, J. 2006. Die ontwikkeling van die universiteitswese – In besonder in Suid-Afrika. In: Van Eeden, E. S. (red.). *In U Lig: Die PU vir CHO van selfstandigwording tot samesmelting, 1951-2004*. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit.
- Du Plessis, T. 2008. Perspectives on managing Afrikaans and English as 'equal' languages of learning and teaching at the University of the Free State. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies* 26(3): 315-332.
- Du Plessis, T. 2016. Taalbeleidshersiening aan die Universiteit van die Vrystaat, 2003-2015. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 56(4): 1048-1070.
- Du Plessis, T. 2017. Taalbeleidshersiening en die ontplanning van Afrikaans aan die Universiteit van die Vrystaat. *Stellenbosch Papers in Linguistics Plus* 53(0): 78-96.
- Giliomee, H. en Schlemmer, L. 2006. *'n Vaste plek vir Afrikaans: Taaluitdagings op kampus*. Stellenbosch: Sun Media.
- Giliomee, H. 2014. Die troebel toekoms van die Afrikaners en Afrikaans. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 54(4): 571-595.
- Greffrath, W. en Elof, T. 2016. Die universiteitswese in Suid-Afrika: 'n Bestekopname van huidige tendense en die vooruitsig vir Afrikaans. *Koers – Bulletin for Christian Scholarship* 81(3): 1-9.

- Grey, S.V. (red.). 2019. *Ad Destinatum V. 2001-2009*. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- Griesel, H. en Ogude, J. (reds.). 2023. *Ad Destinatum VI 2009-2018. Tracing developments in the history of the University of Pretoria*. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- Grundlingh, A. M., Oosthuizen, H. en Delpont, M. 2018. *Universiteit Stellenbosch 100*. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Heese, H. 2018. The origins of Stellenbosch University (SU). In: Grundlingh, A. en Oosthuizen, H. (reds.). *Stellenbosch University 100 (1918-2018)*. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Heyns, T. 2023. 'Slegs Engels' skend wel Maties se regte. <https://maroelamedia.co.za/nuus/sa-nuus/slegs-engels-skend-wel-maties-se-regte/>. (Datum van gebruik: 17 Maart 2026).
- Jooste, J.P. 1957. Die Geskiedenis van die P.U. vir C.H.O. (tot inkorporasie). *Koers*: 63-110.
- Kapp, P. 2011. Stellenboschstudente se rol in die vestiging van Afrikaans as onderrigtaal aan die Universiteit van Stellenbosch. *LitNet Akademies Geesteswetenskappe* 8(3): 371-391.
- Klee, J. 2010. Die verwesenliking van 'n Afrikanerdroom: Die stigting van die Randse Afrikaanse Universiteit, 1955-1968. *New Contree* 60: 133-156.
- Klee, J. N. 2017. *The establishment of the Rand Afrikaans University (RAU), 1955-1975: A centrepiece in education of a modernising Afrikaner livelihood*. Ongepubliseerde PhD-proefskrif: Noordwes-Universiteit.
- Malan, K. 2010. Observations on representivity, democracy and homogenization. *Tydskrif vir die Suid-Afrikaanse Reg* 3: 427-449.
- Moll, J. 2018. *Universiteit Stellenbosch en die onverkwiklike taalstryd (2003-2017) – 'Vanaf Afrikaanse taaltameletjie tot volskaalse taaloorlog*. Bloemfontein: SunBonani Scholar.
- Noordwes-Universiteit. 2018. *Language Policy of the NWU*. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit.
- Noordwes-Universiteit. 2022. *Language Policy of the NWU*. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit.
- Rautenbach, C.H., Engelbrecht, S.P., Pelzer, A.N., Spies, F.J. du T., De Kock, W.J. en Cilliers, C.H. (reds.). 1960. *Ad destinatum. Gedenkboek van die Universiteit van Pretoria (1910-1960)*. Pretoria: Voortrekkerpers.
- Senekal, B. A. 2015. Eentaligheid, integrasie en assosiasiegerigtheid in sosiale netwerke: 'n Literatuuroorsig. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 55(3): 356-372.
- Senekal, B. A. 2017. Straatname as monumentale nalatenskap van akademici

- aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat (UOVS): Die geval van die pad-netwerk in Universitas, Bloemfontein. *New Contree* 76: 236-256.
- Spies, F.J. du T. en Heydenrych, D.H.** (reds.). 1987. *Ad Destinatum 1960-1982. 'n Geskiedenis van die Universiteit van Pretoria*. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- Stellenbosch Universiteit.** 2021. *Language Policy of Stellenbosch University*. Stellenbosch: Stellenbosch Universiteit.
- Steyn, J.C.** 1993. Die voertaalvraagstuk aan die Suid-Afrikaanse universiteite tot ongeveer 1930. *South African Journal of Linguistics* 11(sup18): 223-275.
- Steyn, J.C.** 2014. 'Ons gaan 'n taal maak.' *Afrikaans sedert die Patriot-jare*. Centurion: Kraal Uitgewers.
- Strydom, B.L.** 2010. Appropriating commemoration: The University of Pretoria – 1960, 1980 and 2008. *New Contree* 60: 113-131.
- Strydom, N.** 2025. UV sê hy is verbind tot veeltaligheid. <https://maroelamedia.co.za/nuus/sa-nuus/uv-se-hy-is-verbind-tot-veeltaligheid/>. (Datum van gebruik: 17 Maart 2025).
- Strydom, B.L.** 2018. Experiments in bilingual higher education: An examination of the origins of Afrikaans as a second medium at the Transvaal University College. 1908-1930, *Historia* 63(1): 72-92.
- Universiteit van die Vrystaat.** 2006. *Van sink tot sandsteen tot granië: Die eerste 100 jaar van die Universiteit van die Vrystaat*. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
- Universiteit van die Vrystaat.** 2023. *Language Policy of the University of the Free State*. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
- Universiteit van Johannesburg.** 2022. *UJ Language policy*. Johannesburg: Universiteit van Johannesburg.
- Universiteit van Pretoria.** 2016. *University of Pretoria Language Policy*. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- Van der Bank, D.A.** 1995. Die Grey Universiteitskollege, 1904-1935: stryd om identiteit en voortbestaan. *Navorsing van die Nasionale Museum* 11(11): 302-376.
- Van der Merwe, D.M.** 2008. 'Taal op Tuks': A reappraisal of the change in language policy at the University of Pretoria, 1932. *Historia* 53(2): 151-181.
- Van der Merwe, R.** 2010. Changing profile: The public face of the University of Pretoria over a century, 1908-2008. *New Contree* 60: 83-112.
- Van der Schyff, P.F.** 2003. *Wonderdaad... ! Die PUK Tot 1951: Wording, vestiging en selfstandigheid*. Potchefstroom: Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.
- Van der Watt, F.** (red.). 2002. *Ad Destinatum IV 1993-2000. Historiese*

ontwikkelinge en gebeure aan die Universiteit van Pretoria. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

Van der Westhuizen, J., Labuschagne, P. en Kekana, M. 2016. *People, not stones. Report to the council of the University of the Free State from the independent panel appointed to investigate the Xerox Shimla Park incident and related events at UFS in February 2016*. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.

Van Eeden, E.S. 2005. Die ‘Stem van Potchefstroom’ – ’n Terugskouing oor die beeld van die PUK as universiteit in die Suid-Afrikaanse samelewing, 1951-2003. *Historia* 50(2): 211-236.

Van Eeden, E.S. 2006a. Die ‘Stem van Potchefstroom’ in die samelewing. In: Van Eeden, E. S. (red.). *‘In U Lig’: Die PU vir CHO van selfstandigwording tot samesmelting, 1951-2004*. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit.

Van Eeden, E.S. (red.). 2006b. *‘In U Lig’: Die PU vir CHO van selfstandigwording tot samesmelting, 1951-2004*. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit.

Visser, W. 2018. The Stellenbosch student, 1918-2018. In: Grundlingh, A. en Oosthuizen, H. (reds.). *Stellenbosch University 100 (1918-2018)*. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.

Note

1. Alhoewel aanvanklik gestig as ’n Afrikaanse universiteit, is Afrikaans teen 1990 nie meer as ’n formele onderrigtaal aan die Universiteit van Wes-Kaapland gebruik nie (Giliomee, 2014: 586).
2. Tot rondom 2016 was hierdie universiteit bekend as die Universiteit van Stellenbosch, maar die “van” is daarna verwyder. Ter wille van konsekwentheid word deurgaans na hierdie universiteit met sy “van” verwys.
3. ’n Ander onderskeid kan getref word tussen twee groepe onderwysinstellings waar Afrikaans teen 1994 die primêre onderrigtaal was: dié wat oorspronklik as Engelsmediuminstellings gestig is, maar teen 1994 na primêre Afrikaansmediuminstellings verander het, soos die US, UP en UOVS, en dié wat as primêre Afrikaansmediuminstellings gestig is, soos NWU, NMU en RAU (Du Plessis, 2008: 316).
4. Hierdie voorval moet ook gesien word teen die agtergrond van die ‘rassevoorval’ by die US op 6 Februarie 2016, waar ’n meisie haar gesig pers gevef het vir ’n koshuispartytjie en bewerings daarna gemaak is dat dit ’n rassevoorval was (Moll, 2018: 262 e.v.). Die voorval by die US wys daarop dat hierdie tydgleuf deur verhoogde sensitiwiteit rondom raskwessies gekenmerk word.
5. Die jaar van die Reitz-video voorval. Aangesien hierdie voorval nie direk verband hou met die UV se taalbeleid nie, word dit nie hier bespreek nie.

6. Die verslag van Van der Westhuizen, Labuschagne en Kekana (2016) dui daarop dat rassekonflik die gevolg eerder as die oorsaak van die Shimlapark-voorval was.
7. Senekal (2015) ondersoek die verband tussen taalbeleid en integrasie in Suid-Afrika, en argumenteer teen die idee dat die verwydering van Afrikaans as onderrigmedium integrasie sal bevorder. Hy gebruik die netwerkteorie om te demonstreeer dat gemeenskapsvorming gebaseer op gedeelde eienskappe 'n natuurlike kenmerk van sosiale netwerke is, en dat taal net een van baie faktore is wat dit beïnvloed. Die artikel kom tot die gevolgtrekking dat die afdwinging van heterofilie (sosiale bande gebaseer op verskille) teenproduktief kan wees, en dat integrasie nie noodwendig bereik sal word deur Afrikaans bloot uit opvoedkundige instellings te verwyder nie.
8. Hierdie besluit volg op 'n beslissing van die Raad van die US op 21 Mei, waartydens onderneem is om Engels te verhef tot primêre taal aan hierdie universiteit (Carstens, 2021).
9. Alfred Beit het in 1904 sy landgoed, Frankenwald, tussen Johannesburg en Pretoria, aan trustees oorgedra "to be used in perpetuity by the Government of the Transvaal for educational purposes of all kinds and solely and only for such purposes" (Rautenbach et al., 1960: 6). In 1905 het hy ook £200 000 nagelaat om geboue mee op te rig (Rautenbach et al., 1960: 6). Die eksekuteur van sy boedel het egter daarop aangedring dat die perseel en geld nie slegs vir 'n landboukollege gebruik kan word nie, en Smuts het daarop aangedring om die volwaardige kollege in Pretoria self op te rig (Rautenbach et al., 1960: 9).
10. Rautenbach et al. (1960: 62) verskaf die volgende besonderhede van hierdie voorval: "Op Maandag, 23 Mei, het vier jong mans, twee broers, agterkleinkinders van pres. Kruger, F. C. K. en S. P. E. Jacobsz, saam met G. W. H. Trichardt en M. Steyn Vorster lektor Lamont by sy tuiste te Arcadiastraat 745, opgesoek, met hom 'n praatjie in sy tuin aangeknoop, helder oordag gepak en teen sy sin per motor na 'n motorhuis in 'n rustige omgewing vervoer waar hulle hom laat ontklee, 'n baaikostuum aangetrek, met teer betakel en toe vol vere gestrooi het. Daarna het hulle stadwaarts beweeg, gemik-mik om die geveerde Lamont in een van die drukste strate te los, maar toe tog koers gekry Kerkplein toe waar 'Wilfred Saint-Mande' sonder seremonie aangesê is om spore te maak. Die ongelukkige slagoffer van aggressie het vlakby in die boekwinkel van mnr. Van Leer skuiling gesoek waar hy aan klere gehelp en na sy huis gebring is."

‘Dikwels sit ek en die Nederlander sy aan sy’: Die essensialisering van witheid in Azille Coetzee se *In my vel* (2019)

Reinhardt Fourie

‘Dikwels sit ek en die Nederlander sy aan sy’: The essentialisation of whiteness in Azille Coetzee’s In my vel (2019)

Azille Coetzee’s In my vel: ’n Reis (2019) presents the story of a white, Afrikaans-speaking woman who finds herself between two worlds while undertaking her postgraduate studies in Amsterdam: from her perspective, the familiar yet uncomfortable and unsophisticated country she grew up in, and the apparently cosmopolitan and liberating Netherlands. In this article, Coetzee’s book is viewed from a critical perspective. I begin by surveying the reception of the text, in South Africa and the Low Countries, and consider the existing criticism on the text. Thereafter follows a short theoretical contextualisation. Here, I discuss the framework within which I place the Afrikaner whiteness at play in In my vel. The emphasis here falls on the notions of ‘ordentlikheid’ (respectability) and ‘stamverwantskap’ (tribal kinship). Lastly, I offer an analysis of the text, which is focused on the varying experiences of the narrator in the Netherlands and her homeland, South Africa – two spaces which she consistently juxtaposes against one another. In this study, I problematise In my vel’s construction of a kind of Dutch-Afrikaans whiteness, and I find that the book does not represent a successful questioning of racial discourses in and between South Africa and the Netherlands. Despite the text touching on important issues, it ultimately stumbles into stereotypes and a critical blindness that problematically essentialises whiteness.

1. Inleidend

In 2019 verskyn Azille Coetzee se niefiksieteks, *In my vel: ’n Reis*¹ met redelik groot fanfare. In hierdie debuut word die leser bekendgestel aan die relaas van ’n wit Suid-Afrikaanse vrou se twee jaar lange besoek aan Nederland, meestal Amsterdam, en haar openhartige worsteling met haar identiteit as “wit Afrikaner” en “wit Suid-Afrikaner”, soos sy dit dikwels self beskryf. Die protagonis van hierdie vertelling bevind haar tussen twee wêreldes terwyl sy nagraads in Amsterdam studeer: vanuit haar perspektief, haar vertroude, dog ongemaklik en ongesofistikeerde grootwordland, en die skynbaar kosmopolitiese en bevrydende Nederland.

In my vel is in Suid-Afrika baie positief ontvang, en Coetzee se profiel as

skrywer word ná die publikasie van haar debuutwerk ondersteun deur haar werksaamhede as postdoktorale navorser en redelik sigbare meningsvormer. Sedertdien verskyn daar ook 'n roman uit haar pen, *Die teenoorgestelde is net so waar* (2021), en 'n akademiese monograaf, *Desire at the end of the white line: Notes on the decolonisation of white Afrikaner femininity* (2024).

Dit is al 'n paar jaar sedert Coetzee se debuut verskyn het, en nodige gesprekke rondom ras – en juis wittees² – woed in Suid-Afrika en elders voort. Op die keper beskou het *In my vel* daartoe bygedra dat hierdie nodige gesprekke ook in openbare ruimtes in Suid-Afrika aanhou, en die belang van tekste wat as vertrekpunt hiervoor kan dien, moet nie onderskat word nie.

In hierdie artikel wil ek *In my vel* vanuit 'n kritiese oogpunt bejeën. Ek begin met 'n bestekopname van die resepsie van die teks, in Suid-Afrika en die Lae Lande, en oorweeg die bestaande kritiek op die teks. Daarop volg 'n kort teoretiese kontekstualisering, waarin ek die raamwerk bespreek waarbinne ek die Afrikanerwitheid aan bod in *In my vel* plaas. Hier val die klem op die konsepte 'ordentlikheid' en 'stamverwantskap'. Laastens bied ek 'n ontleding van die teks, wat spesifiek toegespits is op die verteller in die teks se wisselende ervarings van Nederland, en haar tuisland, Suid-Afrika – twee ruimtes wat deurgaans “sy aan sy” (Coetzee, 2019: 119) teenoor mekaar gejukstaponeer word. In hierdie ondersoek problematiseer ek die konstruksie van 'n soort Diets-Afrikaanse witheid in *In my vel*, en bevind dat die boek nie 'n geslaagde bevraagtekening van rassediskoerse in en tussen Suid-Afrika en Nederland daarstel nie. Ten spyte daarvan dat die teks belangrike kwessies aanroer, verval dit uiteindelik in stereotipes wat witheid weens 'n klasblindheid essensialiseer.

2. Die resepsie van *In my vel*

Coetzee se boek kry heelwat aftrek in die Afrikaanse pers; op Netwerk24 én LitNet word resensies, meningstukke en indrukke oor die boek gepubliseer. Verder ontvang die boek ook gefokusde aandag in 'n enkele uitgawe van die akademiese vaktydskrif, *Stilet* (volume 31, uitgawe 1), waar dit deur verskillende akademici, skrywers en meningsvormers bespreek word.

Een van die vroegste resensies wat oor *In my vel* verskyn, is dié van historikus Lindie Koorts (2019a). Van meet af is dit duidelik dat die resensent die teks assosieer met 'n positiewe deursigtigheid. Koorts noem dat Coetzee haar “dapper” in die boek “blootlê”, op “onpretensieuse manier”, en is duidelik so beïndruk met die boek dat sy dit ook bespreek in haar tweeweklikse rubriek vir Netwerk24, waarin sy die “openlike” aard besing van die soort

gesprek wat Coetzee met haar boek aanroer (2019b). Willie Burger gaan akkoord hiermee in sy resensie (2019), en hy beskryf *In my vel* as “’n skreiend eerlike biografiese werk”. Só beïndruk is Burger met hierdie boek dat hy aanvoer dat dit “’n boek [is] wat vir alle wit Afrikaanssprekendes voorgeskryf moet word”. Gert van der Westhuizen (2019) beaam in baie opsigte hierdie stelling in sy resensie, en noem *In my vel* “straks een van die belangrikste boeke” wat in 2019 in Afrikaans sou verskyn. Pieter Malan (2019) voer aan dat die teks “vreesloos” delf in ’n wit identiteit, en Mercy Kannemeyer beskryf dit as “een van die opwindendste boeke wat ek al in my jong lewe gelees het” (2019: 30).

Ten spyte daarvan dat die boek in sy vroeë resepsie meestal lof toegesing is, is dit in Malan se stuk en in Koorts se resensie waar ’n mens die eerste elemente van kritiek teen hierdie werk begin bespeur. Ten spyte van haar beskrywing van *In my vel* as “grondverskuiwend” – myns insiens nogal oordadige lof – is Koorts dit nie met Coetzee eens dat ’n gerieflike Europese ruimte soos Nederland bloot beperkend is nie. Inteendeel voel sy dat dit ’n plek is waar ’n mens jou “denke [kan] bevry”, juis om anders na Suid-Afrika te kyk (2019a). Verder skryf sy:

[E]k voel ongemaklik met die gebruik van witheid as ’n alles-oorheersende raamwerk [...] Dat witheid hier ter sprake is, ly geen twyfel nie, en witheid is ’n sinvolle teoretiese raamwerk, maar daar is ook iets absolutisties daarin. Die raamwerk is so homogeen dat dit nie historiese kompleksiteit kan weerspieël nie, en die resultaat is dan ook ’n simplistiese beskrywing van die plekke ter sprake. Vir my is witheid net té eenvoudig, en wanneer iets só ’n maklike verklaring bied, en dit nie ruimte laat vir veelvoudige verklarings nie, wek dit my intellektuele agterdog. (Koorts, 2019a)

Soortgelyk skryf Malan dat “Coetzee uiteindelik so verstrik in haar eie skuldgevoel [raak] dat sy [die] gevaar loop om slagoffer te word van haar wit identiteit eerder as om die hele konsep te problematiseer” (2019). Die indruk wat hy van *In my vel* kry, is dat “Coetzee toelaat dat sy tot slagoffer gemaak word van die ideologie” eerder as wat sy “die teenstrydighede in die uitsprake van ander wat sy so treffend rapporteer,” raaksien en ontleed. Isolde de Villiers en Liezl Dick (2019: 49 en 52) identifiseer iets soortgelyk wanneer hulle stel dat “die deurbreking van wit mikro-sosiale gemaksones” in *In my vel* aan die boek ’n dieper dimensie sou kon gee, maar dat dit ook berus op dade – om anders te word, moet subjekte anders doen, argumenteer hulle – terwyl die teks hom berus op die beperking van hierdie vraag tot “mentale konstruksie”.

Die sterkste kritiek wat *In my vel* ontlok, is in ’n stuk deur Bettina Wyngaard

(2019). Haar kritiek is redelik uitvoerig, maar sy som dit netjies op met die frase “wit blindheid”. Sy skryf: “Coetzee verstaan intellektueel die morele dilemmas wat haar witheid veroorsaak. Sy kan selfs die problematiek rondom skuld, bevoorregting en die emosionele arbeid vir swart mense uitpluis. Dit word egter nooit meer as ’n intellektuele oefening nie” (Wyngaard, 2019: 58-59). Oor Coetzee se versugting om swart en bruin vroue te bevriend, is Wyngaard (2019: 56) baie krities: “Hoekom soek sy spesifiek swart en bruin vriende? Die rede vir hierdie behoefte word nooit na behore verduidelik nie. Om meer woke oor te kom, vermoed ek”.

Delia Rabie (2019) bespreek die boek as feministiese reisverhaal. Coetzee se verhaal van haar “tweestryd tussen Suid-Afrika en Nederland” (2019: 37) is volgens Rabie uniek juis omdat dit uitstyg bo soortgelyke reisverhale deur mans, omdat *In my vel* ’n selfkritiese ingesteldheid aanneem, teenoor die “selfversekerde manlikheid” (en gevolglik, onkritiese aanvaarding) en identiteit in die werk van ’n skrywer soos Dana Snyman. Vir Rabie is die teks ’n geslaagde “oorvleueling tussen persoonlike en politieke narratiewe” waarin “witheid [...] geproblematiseer en gekompliseer word” (Rabie, 2019: 40). Rabie se stuk prys Coetzee se verhaal sonder kritiek aan, en sy stel daarom dat dié boek aansluit “by die tradisie van vroueskrywers, soos dié van Virginia Woolf en Elsa Joubert, waarin narratiewe losgemaak word van die (Westerse) konvensionele skryfstyl in reisverhale” (2019: 4). Op die oog af stem ek met Rabie saam oor die genderposisionering in *In my vel*, en oor die aansluiting by ’n sekere tradisie, maar dit is jammer dat die vergelyking met Woolf so onkrities is. Woolf, saam met baie van die Engelse moderniste, is immers in baie opsigte by uitstek ’n skrywer wat ’n klasblindheid demonstreer (sien Mills, 2016). Woolf se eie beskouings oor etnisiteit en gender is ook feite wat haar feministiese ikonisiteit by sekere interpretasies kan skaad – ten minste wanneer daar interseksioneel daarna gekyk word.³

Adean van Dyk (2019) se bydrae tot die gesprek oor *In my vel* sluit hier en daar aan by die kritiek wat deur Wyngaard geopper is. Hy het dit veral teen die teks se “veralgemenend[e]” temas, “ clichéagtig[heid]” en die “blog-agtige” styl (Van Dyk, 2019: 31). Soos vir Wyngaard is daar vir Van Dyk iets opmerklik aan die ironie in Coetzee se verkenning van witskuld teen die agtergrond van ’n studiebeurs om in Europa te gaan studeer – eenvoudig gestel, dit is ’n wit middelklas probleem, wat ook dan afgestuur is op lesers uit dieselfde milieu (Van Dyk 2019: 32, Wyngaard 2019: 53). Ek keer verderaan terug na die kruks van hierdie kritiek in my ontleding van *In my vel*.

’n Enkele nie-Suid-Afrikaanse blik word deur Belgiese skrywer Marijke Coornaert (2019) op *In my vel* gewerp. In ’n kort meningstuk voer sy aan dat

Coetzee in haar boek “dwingende vrae” stel, maar ook dat die aard van die teks wissel tussen “cliché en persoonlik” en “naïef en vlymskerp” (2019). Dit is verál die “swart-wit cliché” tussen “donker” Afrika en “helder” Europa wat vir Coornaert opvallend is, saam met die geykthede oor Nederland wat volgens haar “oordonderend aanwesig” is. Coornaert se stuk getuig van die amper vanselfsprekende realiteit dat die Lae Lande ook komplekse ruimtes is, waar daar ook gewroeg word oor skuld en identiteit, al neem dit dalk vorms aan wat nie ooreenstem met hoe Coetzee dit vanuit haar Suid-Afrikaanse perspektief sien nie.

Drie kwessies staan uit in Coornaert se stuk: die stelling dat Coetzee swaar steun op stereotipes oor Nederland en Nederlanders (wat ook deur ander kritici uitgewys is), die verstarde blik van die protagonis wat witheid in Europa meestal as homogeen beskou, en die beperkte beskouing vanweë die aanname dat Amsterdam noodwendig gelyk is aan die hele Nederland. Met die uitsondering van die perspektiewe van Burger (2019) en Rabie (2019), is daar in die resepsie van *In my vel* kritiek gelewer oor die beperktheid van die blik op witheid wat in die teks aangebied word. Terwyl al die resensente saamstem dat die teks belangrike kwessies aanroer, is daar vir Koorts (2019a) ’n gebrek aan “historiese kompleksiteit”. Vir Malan (2019) en Wyngaard (2019) is daar ’n onvrugbaarheid aan die gewaarwording van Coetzee se eie witheid wat in die teks weergegee word (en vir Wyngaard juis weens die obsessiewe ‘navel-gazing’, as ek dit so kan verwoord, waarin *In my vel* met tye verval). Wat ook uitgewys moet word, is dat *In my vel* juis op ’n Suid-Afrikaanse leesgehoor gemik is, en sodoende het Nederlandse lesers nie juis direk die geleentheid gehad om te verneem hoe hulle in die teks uitgebeeld word nie.

In die inleiding van hierdie artikel verwys ek na ’n ‘Diets-Afrikaanse witheid’ wat in *In my vel* aan bod kom. My gebruik van hierdie term is opsetlik, omdat ek veral belangstel in die wyse waarop Coetzee in haar boek die verwantskappe tussen Afrikanerwitheid en Nederlandse witheid ondersoek, maar dan ook opsetlik van mekaar probeer skei. Dit is juis die wyse waarop hierdie skeiding toegepas word wat om verskillende redes probleme oplewer. In die volgende afdeling van my artikel bespreek ek dan hoe ek die drade van die transnasionale diskoerse in *In my vel* wil begin lostorring.

3. Aspirasies en die bewustheid van ’n valse stamverwantskap

Terwyl die wroegings oor Afrikaneridentiteit in *In my vel* sterk gesentreer word rondom ’n bewustheid van ras en etnisiteit, is so ’n soort wroeging oor hierdie identiteit nie nuut nie. In *Sitting pretty: White Afrikaans women in*

postapartheid South Africa (2017) skryf Christi van der Westhuizen dat die krisis rondom Afrikaneridentiteit al 'n lang pad kom. Reeds gedurende die negentigerjare van die twintigste eeu was daar interne worsteling wat daartoe gelei het dat die nosie van die Afrikaner nie meer dieselfde eensgesindheid getoon het wat dit byvoorbeeld in die vyftigerjare getoon het nie: “With the dual crumbling of apartheid and Afrikaner nationalism, the identity lost its moorings” (Van der Westhuizen, 2017: 22-23). Om te probeer sin maak van die permutasies van Afrikaneridentiteit in die postapartheidtydvak, postuleer Van der Westhuizen die konsep van ‘ordentlikheid’ as draer van elemente wat die wit, Afrikaanssprekende, vroulike subjek konstitueer (Van der Westhuizen, 2017: 23). Van der Westhuizen sien hierdie idee as ontledend én normatief, as 'n soort generatiewe identiteitsdynamo (‘identity dynamo’),

demarcating a space for this particularist whiteness at the intersections of gender, sexuality, class and race to recruit subjects for an ethnic political project of white, bourgeois, heteromasculinist power, adapted from its former permutation as purveyed by Afrikaner nationalism. (Van der Westhuizen, 2017: 24)

Van der Westhuizen spoor ‘ordentlikheid’ na teen die agtergrond van die wit rassepolitiek van die Suid-Afrikaanse Oorlog (1899-1902) en die gevolglike unifikasie van Suid-Afrika ná afloop van hierdie konflik. Afrikaneridentiteit word dus gesien as 'n soort teenvoeter van of reaksie op “white English-speaking South African (WESSA) identity” (Van der Westhuizen, 2017: 25). In baie opsigte, argumenteer sy, is ‘ordentlikheid’ eintlik afgelei van WESSA-identiteit, maar dit borduur ook daarop voort en onderskei sigself van die WESSA-identiteit: “It articulates the femininity under scrutiny with a just-about-white identity’s aspiration of parity with hegemonic Anglo whiteness, while still retaining its ethnic particularity” (Van der Westhuizen, 2017: 25). In die postapartheid ruimte sien sy vervolgens dat Afrikaneridentiteit toegewings maak aan Anglo-witheid (“Anglo whiteness”) ten einde 'n soort eksaltasie te ondergaan, waardeur etniese Afrikanerwitheid in sy Engelse teenvoeter vergly word (2017: 61). Sodoende verdwyn die spesifisiteite van Afrikanerwitheid in die onsigbaarheid van 'n transnasionale witheid.

Wat hier vir my doeleindes interessant is, is hoe Afrikaneridentiteit volgens Van der Westhuizen deur middel van sekere van die permutasies daarvan aspireer om ekwivalente status te verkry binne 'n breedvoeriger soort wit identiteit. Haar fokus op vroulike subjektiwiteit is ook gepas vir my ontleding van *In my vel*, omdat Coetzee se teks sterk gesentreer is in die kruising van gender, seksualiteit, klas en ras binne 'n wit, bourgeois heteromanlike

mag. Van der Westhuizen lê veral klem op Anglo-witheid, wat wêreldwyd oorheersend is weens die sosio-ekonomiese, -politieke en -kulturele status van die Verenigde State van Amerika en Groot Brittanje, maar ek wil met my analise van *In my vel* die fokus ook na ander transnasionale verbande verskuif – hier ’n soort Europese, en meer spesifiek Dietse, witheid.

In ’n 2023-ondersoek gebruik Margriet van der Waal die konsep stamverwantskap (‘stamverwantschap’) om die hedendaagse en historiese verstrengelings (‘entanglements’) tussen Nederland en Suid-Afrika te verken. Sy sien stamverwantskap as ’n begrip wat die baie spesifieke verhouding tussen Nederland en die nasate van die Nederlandse en ander Europese koloniste in Suid-Afrika goed omskryf (2023: 70). Ek lees stamverwantskap saam met Van der Westhuizen se ‘ordentlikheid’ omdat ek in my ondersoek die klem lê op die soort Diets-Afrikaanse witheid en gemeenskaplikheid wat een van die kulturele en historiese fenomene is waarop Coetzee in haar boek heelwat van haar opvattings oor witheid in Nederland skoei.

In beginsel berus die verbeelde stamverwantskap tussen wit Afrikaanssprekendes in Suid-Afrika en wit Nederlanders in Nederland op drie pilare: ’n gedeelde taal (Afrikaans/Nederlands), ’n gedeelde religieuse kultuur (Calvinisme), en ’n gedeelde genealogiese en etniese verwantskap, aldus Van der Waal (2023: 18). Die ontstaan van dié verhouding sien dus daar anders uit as die verhouding tussen Afrikaners en WESSAs. Van der Waal beperk egter nie haar gebruik van stamverwantskap tot hierdie welbekende elemente van die verhouding tussen ’n sogenaamde moederland en die setlaargemeenskap op die koloniale periferie nie. Sy verruim die konsep:

The conventional use of the notion bases claims of kinship on shared genealogy and culture but does not recognise colonial violence and its violent legacies, nor does it acknowledge the *creole* dimensions [oorspronklike kursivering] of the settler colonial encounter and its aftermath. (Van der Waal, 2023: 77)

In haar ondersoek lê Van der Waal dan veral die klem op die “unexpected points of transnational intersection resulting from coloniality and its legacies” juis omdat die gebrek aan openbare samespraak oor die gewelddadige en duistere onderkant van die kulturele en genealogiese Nederlands-Suid-Afrikaanse verstrengeling ’n vorm van ‘koloniale afasie’ suggereer, wat op sy beurt die aandag vestig op die gepaardgaande tekort aan voldoende taaluitdrukking om die geweld, uitsluiting en ontkenning van kolonialisme aan te pak (2023: 79).

Ek gebruik juis stamverwantskap omdat dit een van die sentrale kulturele

gegewens is wat Coetzee in wese in *In my vel* aanroer, en dit is boonop 'n belangrike argumentatiewe pool waarteen sy Suid-Afrikaanse witheid, en spesifiek Afrikanerwitheid, stel. Terselfdertyd speel sy Afrikaneridentiteit (en gepaardgaande merkers, soos gewoontes en taalgebruik) teen (wit) Nederlandse identiteit af, en die rubriek hiervoor neem dikwels die vorm van 'n soort ordentlikheidstoets aan. Met ander woorde, in die teks word die protagonis-verteller se identiteit opgeweeg teen 'n soort geïdealiseerde, stereotipiese verstek-Nederlander, en hieruit spruit geweldig baie van die teks se besinning oor Afrikaneridentiteit. Voorbeelde hiervan blyk uit die ontleding wat in die volgende afdeling volg.

Ten spyte van die punte van kritiek op *In my vel* wat deur verskillende kritici geopper is, is daar nog nie 'n omvattende ontleding van die teks onderneem waarin die hele roman binne 'n goed gedefinieerde kritiese raamwerk bespreek is nie. Met hierdie artikel wil ek juis so 'n ontleding onderneem. Ek voer nie aan dat my analise van *In my vel* raakpunte in witheid tussen Nederland en Suid-Afrika as unieke, nuwe transnasionale raakpunte te voorskyn roep nie. Hierdie bespreking van gekose aspekte van Coetzee se beskouings en waarnemings deur middel van 'n volgehoue kritiese ontleding sal die kompleksiteit van die gesprek oor transnasionale weerkeer tussen Suid-Afrika en Nederland verder belig. Dit sal ook kan toon hoe 'n genuanseerde blik op die kompleksiteit van witheid noodsaaklik is om hierdie kritiese gesprek teen gemaklike vervlakking te verskans.

4. 'n Kritiese ontleding van *In my vel*

In hierdie afdeling volg 'n kritiese ontleding van *In my vel* aan die hand van die bostaande teoretiese bespreking.

4.1. Die erkenning/verbrokkeling van stamverwantskap, en die vestiging van ordentlikheid

In die eerste hoofstuk van *In my vel* word die protagonis-verteller Azille se etniese verwantskap met Nederland bevestig, terwyl haar onvermoë om foutlose Nederlands te praat haar terselfdertyd hierin kelder – sy verwys selfs hierna as 'n oomblik waardeur sy haarself as buitelander “ontmasker” (Coetzee, 2019: 8). 'n Nederlander knoop in 'n kroeg 'n gesprek met haar aan. Azille dink, “[m]et my lengte, ligte hare en blou oë kan ek deurgaan as Nederlands, solank ek nie my mond oopmaak nie” (Coetzee, 2019: 8). Die Nederlander interpreteer Azille se huiwering om te antwoord as 'n teken

dat sy 'n buitelanders is, en, hoewel hy na Engels oorslaan, bevestig hy haar aanspraak op haar Nederlandse voorkoms wanneer hy verbaas sê, "Oh sorry, I thought you were Dutch" (Coetzee, 2019: 8). Wanneer sy aandui dat sy van Suid-Afrika is, lyk die Nederlander se antwoord ietwat uitgedag: "But you are white! Where are you *really* from, originally?" (Coetzee, 2019: 8). Daar kan kritiek gelewer word teen die geforseerdheid van hierdie interaksie, wat aandoen asof dit presies gebeur om juis gebruik te kan word in 'n boek wat trag oor wit identiteit. Wat egter meer veelseggend is, is hoe hierdie stelling die inleiding word vir, enersyds, die beklemtoning van die bestaande (en by die waarskynlike leser, verwagte) stamverwantskap tussen Afrikaners en Nederlanders, wat hier gevestig word deur die verwysing na ras en taal, en andersyds, die bevestiging van 'n grondliggende begrip oor Nederland, Nederlanders en Europa waarmee die leser toegerus word. Byvoorbeeld: Nederland se voorliefde vir fiets, 'n verskynsel wat verklaar kan word deur verskeie kulturele, maatskaplike en ekonomiese veranderinge in Nederland gedurende die twintigste eeu, word vir die verteller sprekend van "die protestantse aandrang op eenvoud en spaarsamigheid en die trots wat hulle in swaarkry vind" (Coetzee, 2019: 9). Praktieke wat gevorm is deur die ingewikkelde ontwikkeling van 'n samelewing word dus op simplistiese wyse toegeskryf aan stereotipiese idees oor daardie samelewing. Verdere verbande tussen Nederlanders en Afrikaners word op grond van hulle ras en ekonomiese stand getrek wanneer Azille na Nederland verwys as "'n [g]root pretpark vir middelklas- wit mense, waar my wit vel nog lelieblank onskuld uitstraal, en waar bevoorregting calvinisties geïnterpreteer word" (Coetzee, 2019: 10). Nederlandse identiteit word geskets as uitsluitend en rasbehep, want, volgens die verteller se waarneming is "herkoms [vir Nederlanders] deurslaggewend vir identiteit [...] veral as jy nie *heeltemal* wit is nie" (Coetzee, 2019: 10). Reeds word die maatstaf – 'n soort ordentlikheid gekoppel aan ras, taal en 'n calvinistiese ingesteldheid – bevestig as veelvlakkig. Azille interpreteer die ervaring wat in die openingshoofstuk geskets word as tekenend van 'n "koloniale fiksasie met rasse- of etniese herkoms" aan die kant van Nederland, en sy vind 'n dissonansie in die idee dat sy "te wit [is] vir Afrika, maar nie heeltemal 'wit' genoeg [is] vir Europa nie" omdat wit Suid-Afrikaners soos sy self "witheid as teken van *ons* [my kursivering] Europeesheid beskou" (Coetzee, 2019: 11). Verder in die hoofstuk word die kontraste tussen Afrikaners en Nederlanders uitgestippel in 'n reeks hoogs vereenvoudigde beskrywings, waarop ek hier ingaan.

Terwyl Afrikaners se kontemporêre identiteit "bestaan in 'n soort kulturele leegte," is Nederlanders se taal en kultuur "ondubbelsinnig, en skaamteloos,

hulle s'n" (Coetzee, 2019: 11-12). Die strekking is dat Afrikaners eintlik min veranker in hulle kultuur vind, wat volgens Azille die gevolg is Afrikanerkultuur se assosiasie met Afrikanernasionalisme. Azille erken wel dat Afrikanerkultuur "n vreemde vermenging van teenstrydighede is," (2019: 12) waardeur die kompleksiteit van ook hierdie identiteit erken word, maar nietemin word die poging voortgesit om Nederland en Suid-Afrika (en elkeen se inwoners) as skrilte kontraste van mekaar te versinnebeeld. Baie gou, dus, word die leser bewus dat hulle nie net vir Azille meemaak wanneer sy skynbaar besef hoe oppervlakkig hierdie stamverwantskap is nie, maar ook erken die leser dit as 'n retoriese strategie. In hierdie beskrywings sal sy dikwels die inklusiewe 'ons' gebruik, wat suggereer dat sy 'n sekere gedeelte ervaring tussen haar en haar wit leser verwag. Die nadeel van so 'n strategie is egter dat die verteller se ervaring op 'n groot groep mense getransponeer word, met die gevolg dat haar kritiese blindekolle onregverdig (en dalk onbedoeld) as normatief uitgebeeld word.

Die ooreenvoudiging van Nederlandse identiteit word duidelik wanneer Azille 'n redelik eenvoudige begrip van kultuur op sigself verrai. Sy skryf: "Ek het geen tradisionele kulturele register waarin ek tuis voel en wat polities heeltemal aanvaarbaar is nie" (Coetzee, 2019: 11-12). Maar, is die dwingende vraag, welke kulturele register is op enige gegewe tydstep polities heeltemal aanvaarbaar? Die gegewe aanhaling dui aan dat hier aangevoer word dat so 'n soort polities aanvaarbare kulturele register (en dus kultuur) wel iers bestaan. Azille sê in dié verband dat sy ingegrawe is in "die moeilike identiteitskuiwe" van "mense in postapartheid-Suid-Afrika", en daarom "nie besef [het] dat daar groepe mens is wat so seker is van wie hulle is, en so trots op hul kultuur en taal is, soos die Nederlanders nie. Die Nederlanders wêet wie hulle is. Hulle weet waar hulle vandaan kom en waarvoor hulle staan" (2019: 12). Hierdeur word dit ook dan duidelik dat Azille glo dat sommige Nederlanders nie ook soos sommige Suid-Afrikaners gedurende 'n postkoloniale tydperk met belangrike identiteitskuiwe besig is nie. Bestaande kritiek op hierdie ooreenvoudigde beskouing van kultuur as konsep en van Nederlandse kultuur wat so sterk in die boek na vore tree, is baie beperk, soos ek in my oorsig van die resepsie van die teks aangedui het.⁵

Die stiptelike, goed geoliede maatskaplike masjien van Nederland het die verteller in vervoering (Coetzee, 2019: 13-16), en wat ook duidelik word, is dat Nederland vir haar 'n kosmopolitiese bekoring inhoud: "In Nederland is ek in die middel van die wêreld," verklaar sy (Coetzee, 2019: 15, ook op pp. 123-125 stel sy iets soortgelyk). Hier word deur die verteller ingekoop op die problematiese koloniale logika van Eurosentrisme. Hier moet erkenning gegee

word aan die outeur wat duidelik 'n retoriese strategie aanwend wat deur die loop van die narratief ondermyn word soos Azille self met haar identiteit wroeg. Dit is in baie opsigte 'n effektiewe benadering wat die leser toelaat om sig eie posisies saam met dié van die verteller te heroorweeg, en dus op 'n manier deel te voel van die reis wat in die titel van die boek genoem word. Die naïewe leser reis dus saam met die naïewe Azille, en kom vervolgens saam met haar tot dieper insigte, wat die impak van die teks op die leser waarskynlik versterk. Dit is 'n waardevolle poging om lesers ook oor hulle eie vooroordele en beskouings te laat nadink, en uit die resepsie is dit duidelik dat die teks soms hierin geslaag het. Hierdie strategie word egter ernstig ingeperk deur ander eienskappe van die teks, wat ek verderaan bespreek.

Dit is nodig om te verken net hoe uitvoerig die positiewe stereotipering van Nederlanders in die teks is. Ek haal hier slegs beperkte voorbeelde aan: Nederlanders drink “heilsaam”, “op 'n rustige en gesellige manier in mooi kroë en kafees”, gebruik net “silwerskoon dwelms” (Coetzee, 2019: 13) en is obsessief oor stokperdjies (Coetzee, 2019: 146). Hulle is “eenvoudig en stylvol geklee” (dus 'n waardeoordeel wat vanuit 'n sekere oogpunt sterk oorvleuel met die betekenis van ordentlikheid) en het “lang, slanke liggame” (Coetzee, 2019: 14, ook iets soortgelyk op p. 19). Boonop “[d]ra die vrouens omtrent geen grimering nie” en “hul velle blink natuurlik” weens die skoon lug, terwyl “die mans [...] selde groot en gespierd is” (Coetzee, 2019: 14). Verder is die “speelgoedstrate” (Coetzee, 2019: 17) van Amsterdam net “sag op die oog” en daar “woon 'n mens met 'n heerlike sin van orde, styl en welstand” (Coetzee, 2019: 14). Hierteenoor stel Azille haarself en haar Suid-Afrikaanse minnaar, C: Sy lyk “soos 'n tannie” en C “lyk net grof en 'n bietjie arm” omdat hulle estetiek nie in pas is met die “minimalistiese, androgene style en kleurlose monotonie van die Nederlanders” nie (Coetzee, 2019: 20). Reeds in 'n beskrywing soos “kleurlose monotonie” sien 'n mens die opkoms van 'n soort essensialisering wat tot volvoering kom wanneer daar later in die teks meer direkte vergelykings getref word tussen Afrikaners en Suid-Afrika.⁶ (Meer hieroor verderaan.)

Daar is ook negatiewe stereotipering. Heteroseksuele manlikheid in Nederland word byvoorbeeld as onbekend (aan die protagonis-verteller) en swak uitgebeeld. Terwyl Afrikanermans “cowboys” is wat “taai en sterk en (oënskynlik) vreesloos” is, is Nederlandse mans “onbeholpe, verskriklik koulik, pedanties, onprakties en [...] hipokondries” (Coetzee, 2019: 90). Dit is opmerklik dat die gewaande karaktereienskappe van Nederlandse mans nie as positiewe korrektief op die tradisionele manlikheid van Afrikaners gestel word nie, maar juis as 'n soort patetiese, verfynde weergawe van manlikheid.

Verder verklaar die verteller dat materialisme geensins onder Nederlanders opmerkbaar is nie, en die “performatiewe materialisme” van “middelklas-Suid-Afrikaners” is vir Nederlanders “absurd”, “onsmaaklik” en “skadelik” (Coetzee, 2019: 103). Sonder om dit te besef, word sy aandadig in ’n gevaarlike normering van stereotipes oor nasionaliteit, kultuur, ras en gender.

4.2. Geëssensialiseerde identiteit as teenvoeter vir ordentlikheid

Ten spyte van die stereotipes wat deur die loop van die teks onthul word, is Nederland aanvanklik ’n bevrydende ruimte wat betref gender en seksualiteit. Ná ’n tyd in Amsterdam wil Azille haar Suid-Afrikaansheid afskud, en sy begin haarself “ondermyn, omvorm, en herskep” (Coetzee, 2019: 27). Sy doen dit deur hoëhakskoene te koop en ’n neusring te kry (Coetzee, 2019: 27) – nie as sodanig uitsonderlik ’n Nederlandse mode of gebruik nie – en dit is juis hier waar ’n mens ’n voorbeeld aantref van hoe die verteller skynbaar nie die ironie raaksien van hoe hierdie rebellie, saam met haar growwe veralgemening oor Nederlanders, juis haar identiteitswroeging as abstrakte, intellektuele, middelklas-wroeging laat aandoen nie. Dit ondermyn ook deurgaans die verteller se poging tot kritiese selfinsig, en stoot daarom ’n soort “wit blindheid” voorop (Wyngaard, 2019: 58-59).

Kulturele konvensie en gewoontes word vir die verteller verhef tot ’n merker van iets waartoe sy nie toegang het nie weens haar posisie as burger van die globale suide (Coetzee, 2019: 32). Met ander woorde, daar is ’n ordentlikheid waaraan sy nie kan voldoen nie. Die ordentlikheid wat sy as ’n wesenlike eienskap van die Nederlanders beskou, staan in teenstelling met haar opvatting oor Afrikaners: “Ons praat te hard, ons drink te veel, ons lag te maklik en ons wil onself net ’n bietjie te veel geniet. Ons is nét nie ‘wit’ genoeg nie” (Coetzee, 2019: 33). Maar, kan ’n mens dan vra, waarom word hierdie vermeende eienskappe van Afrikaners in verband gebring met sogenaamde nuwiteit? Onwetend verklap die verteller dus haar eie vooroordele, waar ras noodwendig verband hou met sekere gedrag, en waar sekere eienskappe skynbaar onversoenbaar is met normatiewe witheid. Dit dui dan terselfdertyd op ’n baie beperkte (en beperkende) denkraamwerk rondom ras – en boonop nogal ’n oudmodiese een wat juis van die soort is wat witweesstudies poog om te ondermyn.

In een toneel in Amsterdam ontmoet Azille ene Danie, ’n mede-Afrikaner, by die partytjie van ’n Suid-Afrikaanse vriend. Danie huldig ’n konserwatiewe wêreldbeskouing, en sy wys hom in ’n lang preek op sy wanopvattinge oor die geskiedenis van Afrikaans en Suid-Afrika. Dié gesprek klink baie onnatuurlik

(en is ongeloofwaardig), maar sy beklemtoon daarin korrek die komplekse geskiedenis van Afrikaans:

Afrikaner pas nie in die koloniale onderskeidings in nie. Dis nie óf wit óf swart nie. Dis nie óf Europees óf van Afrika nie. Dis nie óf setlaar óf slaaf nie. Nie óf uitheems óf inheems nie. Afrikaans is nie óf óf nie, dis én én. Vra die taalkundiges, Danie, vra hulle (Coetzee, 2019: 80).

Soortgelyke geregverdigde sentimente druk sy later uit teenoor haar Nederlandse *partner* wanneer sy hom wys op die koloniale geskiedenis van Nederland en hy nie enigsins toerekenbaarheid vir homself (en ander Nederlanders) hierin kan of wil raaksien nie (Coetzee, 2019: 106-107). Wat hierdie gesprek ook beklemtoon, is 'n problematiese bifurkasie. Dit is, dat daar skynbaar 'n sekere soort wit mens is wat bewus is van hulle bevoorregting, en dan is daar 'n ander soort wit mens wat nie hiervan bewus is (of wil wees) nie. Volgens die verteller leef Nederlanders in 'n ruimte waar hulle as 't ware hul "witheid verloor het" of "afskud" en "kleurloos" word – 'n ervaring wat ook vir haar "groot verligting [bring]" (Coetzee, 2019: 115). En dit verdien lof dat sy openhartig erken dat sy wroeg met haar witskuld, maar ook die verleidelike eenvoud geniet het van 'n kultuur waar witheid die norm is.

Azille se kwellinge lei uiteindelik daartoe dat sy haar Suid-Afrikaanse identiteit aanvaar. Waar Suid-Afrikaansheid vroeër in die teks aangebied word as onder andere ongesofistikeerd, word dit nou in 'n meer positiewe lig as teenpool van Nederlandse identiteit geskets. Daar is 'n gesprek tussen Azille en C oor 'n bespreking wat eersgenoemde meemaak oor die Nederlandse aandrang op normaliteit. Dit hou verband met sosiaal aanvaarbare gedrag, maar ook 'n algemene ingesteldheid, wat Azille opsom as "Moenie jou nek te ver uitsteek nie. Volg die reëls" (Coetzee, 2019: 141). C verklaar wat hy as fundamenteel sien aan die logika van hierdie normaliteit:

Dis [die Nederlanders se] homogeniteit. Dis omdat hulle almal dieselfde taal praat, dieselfde televisieprogramme kyk, dieselfde klas is en dieselfde kultuur het. So hulle weet wat normaal is vir hulle, en hulle almal hou mekaar by hierdie nasionale standaard. (Coetzee, 2019: 140)

Azille beaam dit, en stel dan: "Normaal wees, is Nederlands wees. Of dan om jou soos 'n Nederlander te gedra. Ten minste wit en middelklas" (Coetzee, 2019: 140). 'n Verwysing na voormalige Nederlandse premier Mark Rutte se woorde aan Turkse (dus Moslem-) immigrante – "doe normaal, of ga weg,"

(2019: 141) met ander woorde, pas aan by die gegewe standarde van ordentlikheid, of gee pad – koppel hierdie sin van ordentlikheid aan kulturele en sosiale waardes, en ook aan witheid. Hierdie Nederlandse sosiale kodes, saamgevat in die uitdrukking “doe even normaal”, frustreer vir Azille. Sy stel ook dan dat Suid-Afrika en Suid-Afrikaners anders is:

In my land bestaan normaal nie, is dit 'n leë begrip. In my land is ons 'n klomp dinge tegelyk. In my land dink ons buite die boks, buite die lyne. In my land leef ons met soveel dubbelsinnigheid, soveel pluraliteit, beweging en verskil, dat ons koppe oopstaan, ons hande reg, ons monde los, ons nekke lank, ons lywe lekker tegendraads (Coetzee, 2019: 141).

Daar is 'n beswering in die herhaling van “in my land” en “ons [...] ons [...] ons”, maar wat ook ongelukkig intree, is dat hier staatgemaak word op die logika van ‘South African exceptionalism’, oftewel Suid-Afrikaanse uitsonderlikheid, soos dit al meer as twee dekades gelede deur Neil Lazarus (2004) en andere geïdentifiseer is. Wat hierdie diskoerse in *In my vel* onderskei van vorige iterasies daarvan, is dat die uitsonderlikheid toegepas word ook op witheid, eerder as nasionale sosio-ekonomiese en kulture faktore, met Nederland en Nederlandse witheid as teenvoeter waarteen hierdie uitsonderlikheid gemeet word. Anders as Nederlanders word Afrikaners as oopkop en andersgesind geskets, blykbaar omdat hulle soos hulle landgenote hulle verset teen enige aanvaarding van reëls en kodes. Die verwantskap tussen dié twee groepe sien dus later in die teks vir Azille heel anders daar uit. Deur die verdagmaking van 'n anekdoties waargenome ordentlikheid, en 'n erkenning van die valsheid van 'n sterk stamverwantskap tussen Afrikaners en Nederlanders, poog die teks om Afrikanerwitheid (waarskynlik onwetend) tot uitsonderlikheid te verhef. Wanneer dit gerieflik is, kan Suid-Afrikaanse witheid vervaag in 'n groter, nie-rassige essensie. Hierdie interpretasie word ook beaam wanneer Azille bevestigend aanhaal uit werke van Jonny Steinberg en Rian Malan. Steinberg kan homself in Suid-Afrika van buite aanskou

and watch my bourgeois life prodded and pushed and buffeted around by lives quite unlike my own ... [surrendering] myself to a world so much bigger than I am and to the destiny of a nation I cannot control. In this surrender is an expansion, a flowering, of what it means to be alive. (Steinberg, 2015, aangehaal in Coetzee, 2019: 147)

Ook Malan word aangehaal in sy beskrywing van hoe hy sy lewe in Amerika saai gevind het, en besef het dat sy lewe in Suid-Afrika gelade was met

betekenis: “Every day had been a battle against howling moral head winds. I had lived amidst stark good and evil, surrounded by mystery and magic. There was a witchdoctor in the servant’s quarters” (Malan, 1990, aangehaal in Coetzee, 2019: 148). Azille sien dit as beskrywings van “’n verslawende intensiteit” van die lewe in Suid-Afrika – ’n “rou soort skoonheid wat kan ontstig en vrees inboesem” (Coetzee, 2019: 149), en, vra sy dan in die lig hiervan, “wie het stokperdjies nodig?” (Coetzee, 2019: 149), wat dui op die gemak waarmee die komplekse wroeging van ’n lewe in Suid-Afrika gereduseer kan word tot gemaklike middelklas tydverdryf. Wanneer daar in gedagte gehou word dat daar ook vroeër in die teks klem gelê word op die waarde wat Nederlanders aan stokperdjies heg (Coetzee, 2019: 146), voel die leser boonop nogal ongemaklik daarmee dat hier geïmpliseer word dat (Suid-) Afrikaners hulle nie met (tydverspillende) stokperdjies hoef besig te hou nie omdat hulle hulle bemoei met belangriker (politieke) oorwegings oor identiteit.

Wat die verteller in *In my vel* dus gemeen het met Steinberg en Malan, is dat haar idee van geborgenheid aan Suid-Afrika deels berus op ’n verromantisering of enigmatisering van ’n simplistiese nie-rassigheid wat sigself deur sy eie logika weerspreek. Dit wil sê, die nosie wat hier tersaaklik is – soos Lazarus dit stel, “that we are all South Africans, that we are South Africans *together*” (Lazarus, 2004: 620) – is maar ’n voortsetting van die hedendaags ontlusterde idees van die Reënboognasie en die ‘Nuwe’ Suid-Afrika. Deur burgerskap in hierdie soort taal te verwoord as ’n saak van identifisering en affiliasie, verbloem volgens Lazarus die stryd wat in die eerste instansie gevoer is om enigsins ’n nuwe Suid-Afrika daar te stel (2004: 620). As wit Afrikanervrou wil Azille binne-in die warspul – as ’t ware die voortdurende struggle – wees, want dít gee betekenis aan haar gerasde bestaan.

In die gedeelte van die teks waar Azille na Suid-Afrika terugkeer, is daar oomblikke waar dit lyk asof daar dieper besin gaan word oor die teenstellende klasblindheid wat tot dusver die teks deurspek het. Sy vergelyk haar eie ervaring met dié wat verwoord word deur Sisonke Msimang in *Always Another Country* (2017) (Coetzee, 2019: 183-186), maar hierdie soort betragting – al doen dit vir die leser as opreg aan – word nie effektief deur die teks gevoer nie.⁷ ’n Voorbeeld is Azille se nadenke oor ’n bierfees wat in die koloniale Kasteel die Goeie Hoop gehou word (Coetzee, 2019: 186-187). Dié nadenke word egter ondermyn wanneer dit in dieselfde afdeling van die boek duidelik word dat sulke nabetragting en gevolglike optrede dikwels afgestem is op skyn – selfs ’n deugpronkery – en dus performatief is: Azille koop ’n lyntekening van Nelson Mandela en hang dit in die sitkamer, maar “ná ’n paar maande [kom ons agter] dat so ’n liefde vir Nelson Mandela deesdae as ’n

baie tipiese wit middelklasding beskou word” weens toenemende kritiek op Mandela se politiek (Coetzee, 2019: 156). Sy erken dat sy nie oortuig is deur dié kritiek nie, maar dit maak haar “selfbewus” en sy en haar huismaat ruil die skets vir “’n topografiese kaart van die Wes-Kaap” wat by ’n plaasmark gekoop is (Coetzee, 2019: 156). Dié word weer deur ’n vriendin as middelklas beskryf, en Azille se respons is dat sy bloot moedeloos lag. Daar is kennelik ’n bewustheid van wat Lazarus noem “the other side of privilege” wanneer hy uit Nadine Gordimer se *The House Gun* (1999) aanhaal:

[They] lack the resources, the imagination, the sensitivity to begin to live different lives – even though they are [...] more or less conscious of the fact that the way they used to live in the old order and the way they are continuing to live now, in the new one, is not only unsustainable but also ethically indefensible [...]. (Gordimer, 1999, aangehaal in Lazarus, 2004: 623)

Tog word daar nie erken wanneer Azille so ’n gewaarwording ervaar dat groot dele van *In my vel* steeds berus op ’n gebroke logika nie. Trouens, uit haar beskouings bespeur ’n mens, naas die onthullende en problematiese aanduiding dat huiswarekeuses bepalend is vir hoe ’n mens se politiek geprojekteer word, en haar bevestigende aanhalings uit Steinberg en Malan, ’n gevaarlike essensialisering van ‘betekenis’ as onderhewig aan voortdurende struggle, ongemak en konflik, maar ook middelklas skyn – en dit is, soos Bettina Wyngaard (2019) dit gestel het oor *In my vel*, deur weer swart liggame in diens van wit verwagtinge te stel. Nog erger verwoord: daar moet blykbaar waarneembare swart lyding wees om betekenis te gee aan wit lewens en wit wroeging.

In hierdie afdeling is daar aangetoon hoe *In my vel* idees oor stamverwantskap en ordentlikheid retories inspan en as geldig vestig, dikwels deur te steun op stereotipes rondom nasionaliteit, kultuur, ras en gender. Hoewel ordentlikheid en stamverwantskap dan later in die teks geproblematiseer word, skiet dit om talle redes tekort. Erkenning is gegee aan die doel en impak van die retoriese strategie wat in die teks gebruik word, maar ook word daar geargumenteer dat daar sodoende ’n onsekere bifurkasie tot stand gebring word. Die oplossing op die verteller se identiteitswroeging steun uiteindelik op die twyfelagtige idee van Suid-Afrikaanse uitsonderlikheid, en talle kritiese blindekolle bly dus onopgelos weens die verteller se wit blindheid. Gevolglik verswak dit die kritiese stramien waarop die identiteitsvraagstukke wat sentraal staan in *In my vel* geborduur is.

5. Ten slotte

In hierdie artikel het ek 'n ontleding gebied van Azille Coetzee se *In my vel* en hoe dit die historiese transnasionale verbande tussen Suid-Afrika en Nederland aanwend as deel van die skrywer se bepeinsing oor Suid-Afrikaanse (en spesifiek Afrikaanse) witheid. Hoewel die resepsie van die teks baie positief was, dui my ontleding daarop dat *In my vel* geweldig steun op problematiese stereotipes wat juis die kritiese ingesteldheid van die teks ondermyn. Die boek werp 'n skerp blik op wit Afrikaneridentiteit en probeer dit nuanseer deur 'n benadering wat fokus op 'n té gemaklike stamverwantskap met Nederland en die onderdrukkende effek van wit Nederlandse ordentlikheid. Azille probeer hieruit losbreek, maar ongelukkig doen hierdie kritiese benadering tot stamverwantskap redelik oppervlakkig aan weens 'n klasblindheid en ander problematiese idees oor ras en gender, terwyl die aanval op (wit) Nederlandse ordentlikheid alte swaar steun op die troop van Suid-Afrikaanse (en per implikasie, Afrikaner-) uitsonderlikheid. Jammer genoeg word werklike, durende transnasionale bande van witheid, wat wel in idees soos stamverwantskap en sogenaamde ordentlikheid teenwoordig is, nie grondig verken en uitgedaag nie.

In my vel bied met tye gesofistikeerde argumentering en erkenning van die invloed van en kritiek op 'n stamverwantskap (tussen Afrikaners en Nederlanders) op 'n enkele Afrikaner se opvattinge oor haar herkoms en die wyse waarop sy haarself in die wêreld posisioneer. Die leser sluit by die verteller aan vir hierdie reis, en sien hoe sy wroeg en ontwikkel deur die loop van die tog. Helaas, en ten spyte hiervan, reduseer die teks egter Nederlandse (en Europese) witheid, wat uiteraard ook komplekse kritiese ontleding verdien, tot 'n eenvoudige teenpool van 'n gekonstrueerde, geëssensialiseerde en stellig meer komplekse Suid-Afrikaanse witheid, wat by grondiger ontleding berus op afgesaagde idees rondom Suid-Afrikaanse identiteit.

Dit sou onregverdig wees om *In my vel* af te maak as 'n waardelose teks, want dit roer tog belangrike kwessies aan, maar 'n geslaagde bevraagtekening van rassediskoerse in en tussen Suid-Afrika en Nederland is dit nie. Dit is dalk, soos Kabous Meiring dit op die omslag van die boek noem, “'n dokument vir ons tyd”, maar wat dit dokumenteer moet met diep kritiese erns bejeën word.

Universiteit van Suid-Afrika

Bronnelys

- Burger, W. 2019. Willie Burger kyk met opgewondenheid na Azille Coetzee se *In my vel*. *Vrouekeur*. <https://www.vrouekeur.co.za/nuus-vermaak/kies-n-boek-in-my-vel/> (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- Coetzee, A. 2019. *In my vel: 'n Reis*. Kaapstad: Tafelberg.
- Coornaert, M. 2019. *In my vel* deur Azille Coetzee: uit die perspektief van iemand met haar voete op twee vastelande. *LitNet*. <https://www.litnet.co.za/in-my-vel-deur-azille-coetzee-uit-die-perspektief-van-iemand-met-haar-voete-op-twee-vastelande/> (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- De Villiers, I. en Dick, L. 2019. Witwees, plek en wording – Mymeringe oor Azille Coetzee se *In my vel*. *Stilet* 31(1): 48-52.
- Dick, L. 2018. Assemblage-teorie, affek en witwees. 'n Alternatiewe blik op die werking van witwees. *LitNet Akademies* 15(2): 229-248.
- Kannemeyer, M. 2019. Mercy Kannemeyer skryf oor Azille Coetzee se *In my vel*. *LitNet*. <https://www.litnet.co.za/mercy-kannemeyer-skryf-oor-azille-coetzee-se-in-my-vel/>. (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- Koorts, L. 2019a. *In my vel* deur Azille Coetzee: 'n skrywer wat haarself blootlê sodat ons onself kan sien. *LitNet*. <https://www.litnet.co.za/in-mu-vel-deur-azille-coetzee-n-skrywer-wat-haarself-blootle-sodat-ons-onself-kan-sien/>. (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- Koorts, L. 2019b. Minder skree en meer besin straks nodig. *Netwerk24*. <https://www.netwerk24.com/Netwerk24/minder-skree-en-meer-besin-straks-nodig-20190816/>. (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- Lazarus, N. 2004. The South African ideology: The myth of exceptionalism, the idea of renaissance. *South Atlantic Quarterly* 103(4): 607-628.
- Malan, P. 2019. Diaspora-verhaal delf vreesloos in witheid. *Netwerk24*. <https://www.netwerk24.com/Netwerk24/diaspora-verhaal-delf-vreesloos-in-witheid-20190817/>. (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- Malan, R. 1990. *My traitor's heart: A South African exile returns to face his country, his tribe, and his conscience*. Johannesburg: Atlantic Monthly Press.
- Mills, J. 2016. Virginia Woolf and the politics of class. In Berman, J. (red.), *A Companion to Virginia Woolf*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Rabie, D. 2019. Die 'doodstil wit Afrikaner' kry stem: Wit subjektiwiteit in die feministiese reisverhaal *In my vel* (2019). *Stilet* 31(1): 36-41.
- Schröder, L.K. 2003. Tales of abjection and miscegenation: Virginia Woolf's and Leonard Woolf's 'Jewish' stories. *Twentieth Century Literature* 49(3): 298-327.

- Steinberg, J. 2015. Why I'm moving back to South Africa. BuzzFeed. <https://www.buzzfeed.com/jonnysteinberg/why-im-moving-back-to-south-africa/>. (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- Trubowitz, L. 2008. Concealing Leonard's nose: Virginia Woolf, modernist antisemitism, and 'The Duchess and the Jeweller'. *Twentieth Century Literature* 54(3): 273-306.
- Van der Waal, M. 2023. Letter to Jan van Riebeeck. Rethinking Transnational Connections in Contemporary Vernacular Afrikaans Poetry. *CompLit. Journal of European Literature, Arts and Society* 6(2): 69-89.
- Van der Westhuizen, C. 2017. *Sitting pretty: White Afrikaans women in postapartheid South Africa*. Scottsville: UKZN Press.
- Van der Westhuizen, G. 2019. 'n Boek wat deur elke (wit) Afrikaner gelees moet word. Netwerk24. <https://www.netwerk24.com/Netwerk24/n-boek-wat-deur-elke-wit-afrikaner-gelees-moet-word-20190825/>. (Datum van gebruik: 14 Julie 2024).
- Van Dyk, A. 2019. 'Quest'-romanse, 'n vreemdeling en 'n vraag: *In my vel* as reisverhaal. *Stilet* 31(1): 31-35.
- Wyngaard, B. 2019. Swart liggame in diens van wit verwagtinge: 'n reaksie op *In my vel*. *Stilet* 31(1): 53-59.

Note

1. Ter wille van bondigheid verwys ek hierna deurgaans bloot na die teks as *In my vel*.
2. Liezl Dick definieer wittees as "'n struktureel bevoorregte posisie of ruimte wat onderlê word deur onkunde van en blindheid vir bevoorregting; met ander woorde onverdiende voorregte word as vanselfsprekend aangeneem, ten koste van 'n geraste ander" (2018: 232).
3. Benewens haar problematiese klasbeskouings het Woolf met tye ook sterk antisemitiese trekke en idees openbaar, ten spyte daarvan dat haar man, Leonard Woolf, 'n Jood was. Sien Schröder (2003) en Trubowitz (2008).
4. Ek gaan in hierdie afdeling van die artikel deurgaans na die verteller as Azille verwys omdat ek hier juis die niefiksie-karakter Azille bespreek, en nie noodwendig die openbare figuur Azille Coetzee nie. Met 'n niefiksieteks is hierdie onderskeid dalk vaag, maar nietemin belangrik om te handhaaf.
5. Met tye toon selfs gevorderde lesers van die boek dieselfde ingesteldheid, soos wanneer Isolde de Villiers en Liezl Dick Nederlanders klakkeloos as "'n homogene massa" afmaak wat "baie [verskil] van Suid-Afrikaners in al hul etniese en kulturele diversiteit" (De Villiers en Dick, 2019: 48).
6. Azille se voorkoms as bewuste merker van haar identiteit word ook weer opgehaal wanneer

sy terugkeer na Suid-Afrika. Sy skryf dat sy nou “terug in my land, terug in my vel” is, en daarom neem haar kledy ’n “vars Kaapse styl” aan – haar “opsies [is nou] weer eindeloos” (2019: 166). Hoewel Azille ook tereg hier kommentaar lewer oor die gevaar van seksuele geweld in Suid-Afrika, wat sy as vrou ook nou weer aanvoel, word daar nie kommentaar gelewer nie op die feit dat die “vars Kaapse styl” van ’n middelklas wit vrou net so min verteenwoordigend is van Kaapstad of Suid-Afrika as wat die modes wat sy in Amsterdam opgemerk het verteenwoordigend is van Nederland.

7. Daar is nie ruimte om in hierdie artikel daarop in te gaan nie, maar Azille som Msimang se beskouing as volg op: Sy (Msimang) “artikuleer [...] haar ongemak met die feit dat om ’n middelklaslewe in Suid-Afrika te lei, steeds is om op ’n manier in te koop in apartheid, segregasie en ongelykheid” (Coetzee, 2019: 184). Azille sien ooreenkomste tussen haar en Msimang se “middelklaswroegings”, maar sy wys ook uit dat haar (Azille se) bevoorregting ’n gevolg is van “’n erfenis van ’n lang, pynlike geskiedenis” waardeur haar bevoorregting gewen is ten koste van ander inwoners van die land (2019: 185). Sy kom tot die slotsom dat sy “baie meer aan hierdie land verskuldig is as Msimang” (2019: 186).

'n Beroep op indirekte tolkaanleerstrategieë uit taalaanleerstrategieë vir prosesgerigte tolkopleiding

Kanja van der Merwe

An appeal for indirect interpreting-learning strategies from language-learning strategies for process-oriented interpreter training

This article reports on a PhD study (Van der Merwe, 2025) by presenting a rationale for creating indirect interpreting-learning strategies from language-learning strategies because online interpreting-strategies are insufficient for lifelong interpreting-learning. Firstly, the terms 'interpreting-strategy', 'language-learning strategy' and 'interpreting-learning strategy' are thoroughly delineated. Then, interpreting-learning is discussed by analogy of its nature, shared characteristics of interpreting and language-learning, and existing interpreting-learning strategies. Focusing on the nature of interpreting-strategies, a comprehensive table is presented that categorises every strategy documented in the literature. Finally, these strategies are typified as direct (cognitive, memory and compensation) or indirect (metacognitive, affective and social) strategies using Oxford's (1990) language-learning strategy model. My prediction that indirect interpreting-strategies are underrepresented is proven accurate because only seven of the 38 interpreting-strategies seem to be indirect. I therefore call on researchers to investigate the metacognitive, social and affective aspects of interpreter training in the form of (indirect) interpreting-learning strategies.

1. Inleiding

Die term 'strategie' is volgens Tryuk (2010: 181) een van die belangrikste begrippe in tolking gegewe dat die tolkproses 'n doelgerigte en strategiese kommunikatiewe aktiwiteit is. As tolknavorsers definieer Gile (2009: 262) 'strategie' as "beplande aksies met spesifieke doelwitte wat daarop gemik is om probleme te voorkom of op te los" [my vertaling]. Myns insiens is die opvallendste kenmerk van tolkstrategieë, soos uiteengesit in Tolkwetenskap (die akademiese studieveld van tolking), dat dit probleemgerig ('problem-oriented') is en intyds ('online'), oftewel tydens die tolkproses, gebruik word wanneer begrips- en produksieprobleme ontstaan. Ek bevraagteken of intydse tolkstrategieë voldoende vir tolkopleiding is, wat my in Van der Merwe (2025: 2) genoop het om ondersoek na tolkaanleerstrategieë

(“interpreting-learning strategies”) in te stel wat die leerproses in tolking kan ondersteun.

Pöchhacker en Shlesinger (2002: 96) en Kalina (2015: 402) beweer navorsing oor tolkstrategieë is in die 1970's deur navorsing oor taalaanleer en -verwerwingstrategieë geïnspireer. Taalaanleerstrategieë is leerstrategieë (prosedures vir taakuitvoering en die verbetering van die leerproses) wat vir taalaanleer aangewend word. Enige leerproses vereis 'n strategie(ë) om die hoofdoel van leer suksesvol te bereik (Tarone, 1981: 290). Ek stem saam met Miyamoto (2008: 149) asook Chiang en Villarreal (2013: 149) dat 'n interdisiplinêre studie uitgevoer moet word om tolking en taalaanleerstrategieë te verbind.

'n Onderzoek na die nut van taalaanleerstrategieë vir tolking word deels gemotiveer deur die argument dat sowel tolking as taalaanleer 'n lewenslange leerproses is. Tolkaanleerders ('interpreting learners') – hetsy tolkstudente, tolkopleiers of praktiserende tolke – moet in 'n leerproses belê en hulle vaardighede aanhou slyp. Tolkaanleerders kan by taalaanleerstrategieë baat omdat dit volgens Griffiths (2018: 15) doelgerig is en van hulle onafhanklike, outonome leerders sal maak. Om te bepaal watter taalaanleerstrategieë doeltreffend vir tolkaanleer ('interpreting-learning') kan wees, kan help dat tolkaanleerders lewenslange leer fasiliteer. Die hoofnavorsingsvraag word soos volg gestel: “In watter mate kan taalaanleerstrategieë vir prosesgerigte tolkopleiding benut word?”

Hierdie artikel lewer verslag oor 'n PhD-studie (Van der Merwe, 2025) waar 'n tolkaanleerstrategiemodel uit taalaanleerstrategieë vir prosesgerigte tolkopleiding geskep én vir strategie-onderrigdoeleindes uitgebrei is. In hierdie artikel word daar gefokus op die rasionaal vir die uitvoer van die studie deur 'n grondige bespreking van die relevante literatuur te bied, en 'n argument vir die skep van veral indirekte tolkaanleerstrategieë te maak.

2. Teoretiese raamwerk en metodologie

Strategieë maak dit moontlik om die tolkproses uit te lê en dit openbaar die besluite wat 'n tolk in 'n gegewe situasie neem om 'n spesifieke kommunikatiewe doelwit na te streef (Gile, 2009: 14). Die doel daarvan is om die tolkproses te fasiliteer, daarom vorm dit deel van prosesgerigte tolkopleiding ('process-oriented interpreter training'). Naas taalaanleerstrategieë, vorm prosesgerigte tolkopleiding die eerste teoretiese raamwerk in Van der Merwe (2025).

Wang et al. (2020: 12) bevestig: “Compared with the product of interpreting

(i.e. performance), the process of interpreting can easily be overlooked in interpreting training and learning.” Prosesgerigte vertaalopleiding – naas produkgerigte, gebruikergerigte en kapasiteitsgerigte opleiding (Kalina, 2007: 111) – handel oor die vertaal- en tolkproses. Kelly (2005: 13) voer aan dat die bemeestering van die tolkproses tolkaanleerders in kundige tolke omskep.

Tolkaanleerders pas tolk- en tolkaanleerstrategieë toe om die tolkproses te verbeter, terwyl taalaanleerders taalaanleerstrategieë gebruik om die taalaanleerproses te optimeer. Leerstrategieënavorsing het weens teoretiese en praktiese kwessies tot stand gekom met betrekking tot hoe die doeltaal (“target language”) aangeleer word (Wenden, 1987: 12). Dit verskaf aan navorsers ’n veelseggende leerderfaktor wanneer taalaanleersukses onder die loep geneem word, naamlik taalaanleerstrategiegebruik. Die tweede teoretiese raamwerk wat gebruik word om Van der Merwe (2025) se studie uit te voer, is Rebecca Oxford se taalaanleerstrategiemodel (1990). In Oxford (1990) se model word 62 taalaanleerstrategieë uiteengesit en gekategoriseer in direkte (kognitiewe, geheue- en kompensasië-) en indirekte (metakognitiewe, affektiewe en sosiale) strategieë. Oxford (1990: 37) neem waar dat direkte strategieë direk doeltaalgebruik en verstandelike verwerking vereis, maar dat die verskeie strategiesoorte verstandelike verwerking op talle maniere en vir talle doeleindes uitvoer. Indirekte strategieë, bestaande uit metakognitiewe, affektiewe en sosiale strategieë, bestuur en ondersteun taalaanleer sonder om noodwendig die doeltaal te betrek.

Die studie is binne ’n kwalitatiewe beskrywende navorsingsmetodologie uitgevoer waar ’n verskynsel – tolkaanleerstrategieë – ondersoek word. Richards (2021: 1) reken ’n kwalitatiewe ontwerp is gepas vir navorsers wat iets vernuwend wil verken, eerder as ’n bestaande verskynsel toets. Kwalitatiewe beskrywende navorsing behels die ontleding van prosesse, en hiermee spits ek op tolkaanleerstrategieë tydens prosesgerigte tolkopleiding toe. Aangesien Griffiths (2018: 61) dit die volledigste klassifikasie bestempel, word Oxford (1990) se taalaanleerstrategiemodel op prosesgerigte tolkopleiding toegepas deur die potensiaal daarvoor vir tolkaanleer en -strategieë te ondersoek, en bestaande tolkstrategieë as direkte of indirekte strategieë te tipeer.

3. Die term ‘strategie’

As ’n beduidende begrip in Van der Merwe (2025), bied ek ’n bespreking van die term ‘strategie’ in tolking en taalaanleer.

Prosesgerigte navorsing hou aldus Latif (2018: 325) en Heyerick (2021: 197)

verband met prosesse, probleme, probleemoplossingspatrone en strategieë. Die term ‘strategie’ is algemeen in tolknavoring, maar is na aanleiding van Lörcher (1991: 70), Gambier (2010: 412) en Tryuk (2010: 186) dubbelsinnig en moeilik om te omskryf. Lörcher (1991: 68) lig uit dat ‘strategie’ uit antieke Grieks en militêre wetenskap afkomstig is en betrekking het op die beplanning van ’n oorlog. Talle terme vir tolking as strategiese gedrag word uitruilbaar gebruik. Lörcher (1991: 70), Gambier (2010: 412), Tryuk (2010: 181), Ageli (2020: 8) en Heyerick (2021: 28) dui byvoorbeeld op die volgende begrippe wat op ’n gereelde basis nie noukeurig van ‘strategie’ afgebaken word nie: ‘tegniek’, ‘taktiek’, ‘metode’, ‘vaardigheid’, ‘prosedure’, ‘reël’, ‘plan’, ensovoorts. Tolknavorsers verkies egter oor die algemeen die term ‘strategie’ om werkswyse én taktieke te dek en bloot te verwys na ’n tolk se besluite. Die term word hedendaags in verskeie navorsingsvelde gebruik – ook in tweede- en vreemdetaalaanleer.

Soos die geval met tolkstrategieë, word taalaanleerstrategieë op verskillende maniere deur navorsers uitgedruk, onder meer as ‘tegnieke’ of ‘toestelle’ (Rubin, 1975: 45), ‘aksies’ of ‘tegnieke’ (Wenden, 1987: 7), ‘benaderings’ en ‘aksies’ (Ellis, 2008: 705), ‘bewerings’ of ‘stappe’ (O’Malley et al., 1985: 579), ‘gedagtes’ of ‘gedrag’ (O’Malley en Chamot, 1990: 1), ‘metodes’ (Lee, 2010: 134), ‘denke’ en ‘aksies’ (Cohen, 2011: 7), ensovoorts. Oxford (2011: 168) eggo die tolknavorsers dat die term ‘strategie’ in antieke Griekeland ontstaan het en op planne dui om ’n oorlog te wen. Deesdae dui ‘strategie’ op ’n sistematiese plan om enige doelwit te bereik. Wenden (1987: 7) en Ellis (2008: 705) beweer dat taalaanleerders strategieë in die eerste en tweede taal raadpleeg om kommunikasieprobleme te berde te bring of om op ’n leerbehoefte te reageer deur die aanleer, stoor, herroep of gebruik van die doeltaal te fasiliteer. Die begrip ‘strategie’ het ’n baie lang geskiedenis en word die konsekwentste gebruik, en daarom reken Griffiths (2018: 207) dit word hedendaags erken en aanvaar.

Alhoewel ‘tolkstrategie’ en ‘taalaanleerstrategie’ breedvoerige definisies het, dui Lee (2015) daarop dat navorsers versuim om ‘tolkaanleerstrategie’ te definieer: “Researchers in interpreting studies have neglected to define learning strategies and seem to be content with the ill-defined concept that learning strategies are various methods related to learning how to learn”. Lee (2015: 156) spreek hierdie gaping aan deur ’n tolkaanleerstrategie te definieer as “’n strategie of plan wat nie [noodwendig] direk aan die tolkproses gekoppel is nie, maar wat tolkstudente help om hulle grondslagvermoë te verbeter.” [my vertaling] Myns insiens sluit dit tolkstrategieë in, maar dit is nie tot die tolkproses beperk nie.

4. Tolkaanleer

Ondanks 'n klem op leerdergesentreerdheid, deskriptiewe pedagogie en bevoegdheidsnavorsing in tolkopleiding, moet daar steeds op tolking as leerproses, of *tolkaanleer*, toegespits word (Yan et al., 2015: 278-279). In hierdie afdeling fokus ek op die aard van tolkaanleer, gedeelde kenmerke van tolk- en taalaanleer, en leerstrategieë in tolking soos ek in die literatuur geïdentifiseer het.

4.1. Die aard van tolkaanleer

Om lewenslange leer te laat realiseer, verduidelik Horváth (2007: 105) dat tolke moet leer hóé om te leer en dat hulle die nodige leerstrategieë moet aanleer ten einde aan professionele vereistes te voldoen en tolkbevoegdheid te bevorder. Talle begrippe word gebruik om 'lewenslange leer' in tolking te illustreer, byvoorbeeld 'selfleer' (Ficchi, 1999), 'selfopleiding' (Ngoc et al., 2022), (intydse) 'selfregulering' (Herring, 2018), ensovoorts. Washbourne (2013: 2) dui ook op 'selfbestuurde leer', 'onafhanklike leer', 'outonome leer', 'selfkultuur' en uiteraard 'lewenslange leer'.

Ek onderskei tussen 'tolkaanleer' en 'tolkopleiding' soos volg: Tolkaanleer is 'n proses waaraan tolkaanleerders (hoofsaaklik) ongevraagd buite die tolkklasskamer deelneem, terwyl hulle tolkopleiding in samewerking met 'n tolkopleier in 'n klassamer onderneem. Insgelyks doen Fan (2012: 7) aan die hand dat tolkaanleer 'n aktiwiteit is wat tolkaanleerders proaktief en selfstandig uitvoer eerder as iets wat met hulle gebeur. Vir die doeleindes van die studie sluit ek egter 'tolkaanleer' as begrip onder die sambreelterm 'prosesgerigte tolkopleiding' in omdat ek tolkaanleer as 'n beduidende komponent van tolkopleiding ag.

Tydens tolking leer die tolk volgens Johnson (2016: 180) altyd in die oomblik terwyl daar getolk word. Wanneer 'n spreker oor 'n onderwerp praat wat nie vir die tolk bekend is nie, moet die tolk sin van hierdie materiaal maak en terselfdertyd terminologie aanleer en dit in tolkbeurte gebruik. Tolke bou derhalwe skemas en leer soos hulle tolk, en hulle oefen tolktegnieke soos notering terwyl hulle leer. Kiraly (1990: 208) dui aan dat daar egter in vertaal- en tolkopleiding byna geen verwysing na die onderskeid tussen verwerwing en leer gemaak word nie, terwyl dit in die kern van taalaanleer lê. Verwerwing en leer kan luidens Alves (2005) natuurlik en onbewustelik plaasvind of gelei word, maar daar is in albei gevalle 'n leerproses betrokke. 'n Leerproses soos taalaanleer het ooglopende riglyne, maar tolkaanleerders moet bloot sonder

leiding tolking aanleer en die betrokke tolkvaardighede verwerf (Kiraly, 1990: 208). In albei prosesse word daar na kommunikatiewe bevoegdheid gestreef, wat taalaanleerders én tolkaanleerders se behoeftes aan riglyne vir leer en kennisverwerwing beklemtoon.

Kiraly (2006: 73) reken die oorskakeling van passiewe (tolkaan)leerder na outonome professionele persoon word geensins voldoende in die klaskamer te berde gebring nie. Klasse tydens tolkopleiding behoort 'n konsultasie te wees: Tolkopleiers demonstreer die tegnieke vir tolkaanleerders, maar hulle moet tot onafhanklike oefening gedryf word (Horváth, 2007: 111). Hiervolgens word leer 'n selfbestendige, lewenslange en persoonlike proses. Horváth (2007: 103-104) en Maximous (2017: 33) ag lewenslange leer as noodsaaklik vir die handhawing van hoë gehaltestandaarde in 'n tolkloopbaan. Tolke is nie daartoe in staat om altyd voldoende vir tolkgeleenthede ('interpreting assignments') voor te berei nie, en daarom moet hulle lewenslange leer prioritiseer wanneer tolking as beroep gevolg word ten doel om suksesvolle leerervarings te hê.

4.2. Gedeelde kenmerke van tolk- en taalaanleer

Alhoewel navorsers verskil oor die mate waarin interdisiplinêre interaksie tussen tolking en taalaanleer moet plaasvind, was die onderskeid tussen die twee velde volgens Sawyer (2004: 3) aanvanklik nodig vanuit 'n pedagogiese oogpunt omdat taal 'n middel tot 'n doel in tolking is. Shaw et al. (2004: 70) beweer tolke maak 'n oorgang van taal- na tolkaanleer waar taalbevoegdheid as 'n basis dien waarop tolkvaardighede gebou word. Tog argumenteer Sawyer (2004: 3) dat tolknavorsers moontlik te haastig was om die waarde van taalonderrig vir tolkopleiding van die hand te wys. Ek het vyf gedeelde kenmerke van tolk- en taalaanleer geïdentifiseer wat die uitvoer van die studie ondersteun: selfregulering, prosesgerigtheid, leerdergesentreerdheid, teoretiese begronding en suksesvolle leer.

4.2.1. Selfregulering

Pietrzak (2018: 824) neem waar dat selfregulering in vertaalonderrig te make met sowel die proses as die aanleerproses het. Johnson (2016: 187) beskou selfregulering as 'n kritiese tolkvaardigheid, Li (2018: 56) bestempel dit 'n noodsaaklike deel van tolkbevoegdheid, en Moser-Mercer (2008: 14) en Pietrzak (2018: 819) reken dit is 'n aanduiding van tolkkundigheid. Selfregulerende en ervare tolke se strategiegebruik is tipies meer geoutomatiseer (Herring, 2018:

104). Alhoewel selfregulering ingrypend vir vertaal- en tolkaanleer is, neem Wen et al. (2023: 1) waar dat ondersoek na selfgereguleerde leerstrategieë binne vertaling en tolking oor die hoof gesien word.

Rubin (1987: 15) en Pretorius (2010: 4) identifiseer 'n toenemende belangstelling in hoe taalaanbieders (dosente, onderwysers, tutors, ensovoorts) taalaanleerders kan bystaan om uiteindelik selfregulerend te word – hiervandaan die klem op taalaanleerstrategieë. Oxford (2017: 69) verduidelik dat selfregulering strategiegebruik impliseer en as 'n hoofdoelwit van taalaanleerstrategiegebruik funksioneer. Die strategieë weerspieël die taalaanleerder se mate van selfregulering en is instrumente waardeur leerders meer selfreguleringsinstrumente en doeltaalvaardighede ontwikkel.

4.2.2. Prosesgerigtheid

Fox (2000: 115) bevestig dat tradisioneel voorskriftelike en produkgerigte vertaal- en tolkmetodologieë ten gunste van 'n moontlik doeltreffender prosesgerigte benadering laat vaar kan word. Omdat tradisionele opleiding volgens Gile (1994: 107) op regstelling neerkom, vertraag dit dikwels die leerproses omdat tolkopleiers die tolkaanleerders se keuses kritiseer, en hulle dié kritiek kan verwerp. Verskeie tolknavorsers ondersteun aanvanklike, prosesgerigte tolkopleiding in minstens die eerste paar maande, wat met produkgerigte opleiding opgevolg kan word. Kalina (2007: 112) en Gile (2009: 14) is sodanige voorstanders. Dit vergemaklik die strewe na optimering en stel tolkopleiers in staat om toe te spits op die tolk en die bestuur van die tolkproses.

Oxford (1990: 5) meen die beperkte fokus op bloot *wat* leerders leer (die produk of uitkoms van taalaanleer) het verskuif na 'n breër fokus op *hoe* leerders taal aanleer (die proses waarbinne leer plaasvind). Oxford (1990: 5) voeg by dat dit gelei het tot die oorweging van verskeie prosesverwante faktore, waarvan die taalaanleerder se strategiegebruik die veelseggendste is. Strategieë maak aldus Oxford (2017: 29) 'n integrale, prosesgerigte deel van selfregulering uit. Die term 'taalaanleer' is geskik omdat 'n proses eerder as 'n finale produk geïmpliseer word.

4.2.3. Leerdergesentreerdheid

Kelly (2005: 53) en Fan (2012: 2) voer aan die tolkstudent behoort die belangrikste element in enige opleidingsproses te wees. Tog neem Fan (2012: 2) waar dat tolkliteratuur tipies 'n tolkopleier se perspektief – 'n onderwysergesentreerde benadering – uitbeeld. Prosesgerigte tolkopleiding fokus op die tolkaanleerder

en is sodoende leerdergesentreerd (Fox, 2000: 115). Leerdergesentreerdheid stel die leerder in staat om te kies hoe, by wie en saam met wie om te leer. Dit betrek hulle meer by die leerproses, wat hulle aldus Maximous (2017: 32) ontvankliker maak vir die riglyne wat tolkopleiers voorhou. Tolkopleiers tree dan volgens Ficchi (1999: 206) as hulpbronne op wat inligting verskaf en leerders advies gee oor hoe om die proses ten beste aan te pak.

Sainz (1994: 135) dui daarop dat die term 'leerdergesentreerd' afkomstig uit taalaanleer is. Navorsing oor taalaanleerstrategieë is volgens Rubin (1987: 15) en Pretorius (2010: 4) aangemoedig as 'n beweging van onderwyser- na leerdergesentreerdheid, asook van onderrig na leer. Die meeste leerteoretici glo dat leer suksesvol is wanneer taalaanleerders 'n aktiewe rol inneem, bedoelende hulle ontvang nie net inligting nie, maar gryp geleenthede aan om inligting op betekenisvolle maniere te internaliseer (Rubin, 1987: 15-18). Doeltreffende taalaanleerders neem op talle maniere aktief en buigsaam aan hulle leerproses deel deur taalaanleerstrategieë in te span (Pretorius, 2010: 13). Die taalaanbieder se rol word dan, soortgelyk aan tolkopleiers s'n, volgens Ang et al. (2017: 54) dié van fasiliteerder wat taalaanleerders se deelname aan die leerdergesentreerde leerproses aanmoedig.

4.2.4. Teoretiese begronding

Gegewe die kompleksiteit van die tolkproses – begrip in die brontaal, produksie in die doeltaal én oordragprosesse tussen die twee tale – word navorsing oor vertaling en tolking deur 'n groot verskeidenheid dissiplines ingelig. Sawyer (2004: 10) meld dat Tolkwetenskap interdisziplinêr is en dikwels metodologieë aan verwante velde ontleen. Kalina (2007: 111) en Latif (2018: 330) identifiseer invloede uit sielkunde en linguistiek. Daarbenewens skakel vertaling en tolking volgens Maximous (2017: 18) en Latif (2018: 330) met velde soos semiotiek, pragmatiek en kommunikasiewetenskap. Maximous (2017: 18) bevestig dat hedendaagse opvoedkundige benaderings en tweedetaalverwerwing in tolknavorsing weerspieël word.

Die kognitiewe, sosiale en affektiewe beginsels van leer lê taalaanleerstrategieë teorie ten grondslag (Griffiths en Oxford, 2014: 4). Die heersende teoretiese paradigma was volgens Griffiths (2020: 609) aanvanklik die kognitivisme, met sosiokulturalisme of sosiokulturele teorie wat in die 1970's bygewerk is (Lantolf in Griffiths, 2020: 609). Taalonderrigteoretici het meer onlangs kenmerke van ander teorieë begin benut, onder meer selfregulering, behaviorisme, humanisme, strukturalisme, poststrukturalisme, ensovoorts (Griffiths, 2018: 48-59). Taalaanleerstrategieë teorie is gevolglik

dinamies, veelvlakkig, en kan op waardevolle maniere met ander teorieë, metodes en benaderings skakel.

4.2.5. Suksesvolle leer

Gile (1994: 112) en Kelly (2005: 13) beskou dit as nuttig in veral vroeë opleidingstadia dat prosesgerigte tolkopleiding studente toelaat om in 'n mate met talige swakpunte weg te kom aangesien dit groter buigsaamheid vir talige aanvaarbaarheid of getrouheid moontlik maak. Die tolkopleier kan nagaan dat die student spesifieke beginsels, prosesse of benaderings gevolg het en kommentaar op probleme lewer, maar sal nie daarop aandring dat spesifieke tekssegmente die enigste korrekte of beste oplossing is nie. Gile (2009: 16) doen aan die hand dat die prosesgerigte benadering tog die produk kan verbeter. 'n Goeie gehalte vertaal- of tolkprodukt is volgens Ageli (2020: 7) die resultaat van 'n goed deurdragte proses gegrond op goeie besluitneming.

Die afgelope dekades toon, soos blyk uit Oyetunji (2011: 57), 'n groeiende hoeveelheid navorsingsbewyse dat taalaanleerstrategiegebruik die ontwikkeling van doeltaalvaardighede bevorder. Dit kan direk (soos woordeskataanleer) of indirek (soos die voorsiening van doeltaalinligting vir verwerking) tot leer bydra (Ellis, 2008: 705). Verskillende soorte taalaanleerstrategieë dra boonop tot onderskeie aspekte van doeltaalvaardighede by. Formele oefening kan byvoorbeeld tot talige bevoegdheidsontwikkeling bydra terwyl funksionele oefening kommunikatiewe bevoegdheid kan bevorder.

4.3. Leerstrategieë

Yan et al. (2015: 279) het in 'n opname bepaal dat leerstrategieë die belangrikste leerderfaktor in tolkopleiding is; tog word taamlik min aandag aan tolkaanleerstrategieë geskenk. Sainz (1994: 135) sê dat tolkaanleerders dikwels geensins oor hulle aktiewe rol in die leerproses uitgevra word nie, en nie bewus is daarvan of hulle leerstrategieë gebruik of nie. Alves (2005) argumenteer dat enige leerproses opeenvolgende stadia van kennisherstrukturering behels waarin leerstrategiegebruik noodsaaklik is. In die literatuuroorsig oor bestaande tolkaanleerstrategieë in Van der Merwe (2025: 52) is slegs ses studies opgespoor wat dié begrip met behulp van verskeie terme bespreek of voorstel.

Ficchi (1999: 199) se studie is waarskynlik die eerste studie oor tolkaanleerstrategieë, wat konsektiewe tolkaanleer met selfbestuur, selfregulering en selfgerigte werk verweef. Ficchi (1999: 208-211) stel verskeie 'selfleerstrategieë'

voor wat tolkopleiers kan onderrig soos gekategoriseer in verband met luister, notering en boodskaplewering (betekenisoordrag en doeltaalproduksie). Voorbeelde is 'memoriserings' (sonder notering) en 'herformulering'.

Fan (2012: 70-71) identifiseer 'hulpbronbestuurstrategieë' en 'selfgereguleerde strategieë' om kennis met behulp van beplanning, monitering en regulering (metakognitiewe strategieë) te beheer. Fan (2012: 237) voeg by dat die keuse van toepaslike leerstrategieë krities vir tolkaanleersukses is. Soortgelyk aan Fan (2012), ondersteun Pietrzak (2019: 106) selfgereguleerde leer om vertaalaanleerders te bemaatig om probleme te monitor, te beheer en daarvoor te besin. Saam met Heo (2018) en Li (2018), dui Pietrzak (2019: 112) spesifiek op '(self)assessering/refleksie' ('n metakognitiewe strategie vir die evaluering van die leerproses) as leerstrategie/leervaardigheid/leertegniek. Chen (2014: 10) ag tolkaanleer as 'n voortdurend ontwikkelende proses wat deel van die tolk se daaglikse lewe uitmaak. Haar studie is teoreties binne prosesgerigte gesitueerde leerteorie gefundeer met die uitbeelding van leer as sosiaal deelnemende proses. Sy identifiseer verskeie tolkaanleerstrategieë, waar sogenaamde affektiewe en sosiale strategieë soos 'bly kalm' en 'portuurleer' figureer.

Li (2014; 2015) het twee betekenisvolle studies uitgevoer om tolkaanleerstrategieë voor te stel wat op volledigheid, akkuraatheid en vlotheid toespits. Voorbeelde is 'notering' en 'logiese ontleding' (ooglopend kognitiewe strategieë) vir volledigheid, 'versterkingstrategie' en 'vervangingstrategie' vir akkuraatheid (ooglopend kompensasiestategieë) en 'behoud'-n-bestendige-tolkspoedstrategie' ('n kognitiewe strategie) vir vlotheid. In Lee (2015: 201) se studie is daar bevind dat 'oefen' (as kognitiewe strategie) die gewildste leerstrategie onder die deelnemers was, gevolg deur strategieë soos 'memoriserings' (geheuestrategie) en 'notering' (kognitiewe strategie). Li (2014; 2015) en Lee (2015) maak met hulle studies 'n beduidende bydrae tot tolkaanleer, maar ek merk derhalwe op dat al die strategieë as direk getipeer kan word.

Sover my kennis strek, is Xu en Liu (2023: 2) se studie die nuutste navorsing oor tolkaanleerstrategieë. Hulle identifiseer strategieë soos 'oefen tolking' (kognitief) en 'skenk aandag in die klas' (metakognitief) onder hulle respondente (Xu en Liu, 2023: 11). Hulle heg ook waarde aan die rol van genot as affektiewe faktor in die tolkklassamer.

Asgarian (2014: 172-173) is van mening dat vertaalstudente se taalaanleerstrategiegebruik uitgebreide navorsing vereis. Uiteraard het ek verder ondersoek ingestel na vorige studies wat die uiteenlopende velde van tolking en taalaanleerstrategieë verbind het, wat ek voorts aan die lig bring.

Zheng (in Li, 2014: 1304) se magisterverhandeling het tolkaanleer-

strategieë na aanleiding van taalaanleerstrategieë in kognitiewe, meta-kognitiewe en sosio-afpektiewe strategieë gekategoriseer. Yang (in Li, 2014: 1304) se magisterverhandeling het hierop voortgebou deur tolkaanleer-strategiedoeltreffendheid en -opleiding te ondersoek. Lei (in Li, 2014: 1304) het 'n konseptuele tolkaanleerstrategiemodel met vier strategiedimensies gekonstrueer, naamlik kognitiewe, afpektiewe, sosiale en kompensasiestategieë.

Miyamoto (2008: 146) wys daarop dat daar geen universeel aanvaarde leerstrategiekriteria in tolking blyk te wees nie. Tolkvaardigheidsaanleer vereis 'n voldoende hoeveelheid selfleer ('n term wat Ficchi [1999] ook gebruik) buite die klaskamer. Miyamoto (2008: 150) het 'n verskeidenheid kognitiewe (soos 'neem bondige notas') en metakognitiewe (soos 'gebruik herwinde papier vir notering') taalaanleerstrategieë onder sy tolkdeelnemers gevind. Chiang en Villarreal (2013: 147) het opgemerk dat tolkaanleerders se taalbevoegdheid dikwels nie vir tolking geskik is nie. Hulle het Oxford (1990) se model as teoretiese raamwerk op tolking toegepas en al ses strategiesoorte onder tolkaanleerders gemeet. Chiang en Villarreal (2013: 151) se resultate het aangedui dat kompensasiestategieë (byvoorbeeld 'raai met behulp van konteks' en 'gebruik lyftaal') die gewildste strategiesoort was.

5. Tolkstrategieë

In hierdie afdeling word tolkstrategieë as verskynsel breedvoerig bespreek. Die aard van tolkstrategieë word eerstens bespreek, waar die kenmerke daarvan uitgelig word tesame met tolkstrategiesoorte soos tolk, funksie, taalpaar- en kenner-beginner-spesifieke tolkstrategieë.

Op grond van die bespreking skep ek 'n tolkstrategietabel waar ek poog om elke strategie in die literatuur in te sluit. Uiteindelik word hierdie tabel gebruik om tolkstrategieë aan die hand van Oxford (1990) se taalaanleerstrategiemodel te kategoriseer.

5.1. Die aard van tolkstrategieë

Lörscher (1991: 78) definieer 'n vertaalstrategie as "'n potensieel bewuste prosedure vir die oplossing van 'n probleem waarmee 'n individu gekonfronteer word wanneer 'n tekssegment uit een taal in 'n ander vertaal word" [my vertaling]. Kalina (1998: 99) bied 'n definisie van spesifiek 'n tolkstrategie as "'n doelgerigte proses onder doelbewuste beheer" [my vertaling].

Weens talle perspektiewe op die aard van tolkstrategieë, sit ek die bepalende kenmerke daarvan in Van der Merwe (2025: 37) uiteen:

- 'n Tolkstrategie maak deel van die tolk se gedrag, besluite, aksies en reaksies uit.
- 'n Tolkstrategie is doelgerig, toegespits op die voorkoming en/of oplossing van 'n probleem, gefokus op die bestuur van druk, beheer en die bereik van 'n kommunikatiewe doelwit.
- 'n Tolkstrategie beskik oor 'n element van optimering, is potensieel vooraf beplan, word moontlik bewustelik gebruik en kan ná herhaalde gebruik geoutomatiseer word.
- Sommige tolkstrategieë is tolkspesifiek, en ander is in eentalige kommunikasie teenwoordig.
- Tydens tolking kan meer as een tolkstrategie op een slag toegepas word.

In die vroeë 1970's het navorsing oor tolkstrategieë danksy vakkundige aandag aan taalaanleer- en taalverwerwingstrategieë toegeneem, met Barik (1971), Kirchhoff (1976/2002) en Wilss (1978) van die eerste navorsers wat tolkstrategieë uitgelig het. Kirchhoff (1976/2002) het individuele grotendeels tolkspesifieke strategieë gelys, en daarna het navorsers onder meer die volgende gewilde tolkstrategiemodelle geskep: begrips-, voorkomings- en herformulerings- of 'comprehension, preventive and reformulation tactics' (Gile, 1995; 2009); spraakpersepsie- en spraakproduksiestrategieë of 'speech perception and speech production strategies' (Kohn en Kalina, 1996); begrip- en produksiestrategieë of 'comprehension and production strategies' (Kalina, 1998); prestasie- en inkortingstrategieë of 'achievement and reduction strategies' (Al-Khanji et al., 2000); begrips-, herformulerings- en noodstrategieë of 'comprehension, reformulation and emergency strategies' (Donato, 2003); vaardigheids- en kennisgebaseerde strategieë, en algehele en noodstrategieë of 'skill-based and knowledge-based strategies, and overall and emergency strategies' (Riccardi, 1998; 2005).

Kalina (2015: 404) maak melding daarvan dat sommige tolkspesifieke strategieë die meeste aandag in vroeë empiriese navorsing getrek het, soos 'antisipering', 'weglating', 'samepersing', 'byvoeging', 'vervanging', 'segmentering', en 'volgafstand' (tussen die bron- en doeltteks) of 'sloeringstyd'. Setton (1999: 50) verwys na 'sloeringstyd' as 'wag'. Barik (1971: 200) se taksonomie onderskei tussen vier soorte weglatings: 'oorslaan', 'begrip', 'sloering' of 'vertraging' en 'samestelling'. Hierdie weglatings is ook samepersingstrategieë (Chernov, 2004) benoem. Verder onderskei Barik (1971: 202-204) tussen 'byvoeging' en 'vervanging'. 'Segmentering' – die 'salamitegniek' (Jones, 1998: 91) of 'verdeling' (Setton, 1999: 50) – word

deur Kirchhoff (1976/2002: 114) uitgelig as die verdeling van 'n teks in kort, eenvoudige sinne.

Ek neem waar dat tolkstrategiemodelle dikwels op grond van strategiefunksie opgestel word: of dit byvoorbeeld produksie of begrip vergemaklik. Ek verwys hierna as 'funksiespesifieke tolkstrategieë'.

Sowel Tryuk (2010: 183) as Trisnawati en Netta (2020: 68) reken Gile (1995; 2009) se tolkstrategiemodel is die volledigste in die studieveld. Gile (2009: 201-211) skep 'n lys hanteringstaktieke met betrekking tot sy Inspanningsmodel wat in drie hoofkategorieë verdeel word: begrips-, voorkomings- en herformuleringstaktieke. Gile (2009: 201-204) lys vier begripstaktieke: 'uitstel' of 'vertragingstaktiek', 'herkonstrueer die segment met behulp van konteks' (afleiding) en 'kry hulp' (raadpleeg die tolkollega se bystand of hulpbronne). Die voorkomingstaktiek is 'notering', 'verlenging of verkorting van volgaafstand', 'segmentering of verdeling van korttermyngeheue' en die 'verandering van elemente se volgorde' of 'transformasie' (Gile, 2009: 204-206). Gile (2009: 206-211) se herformuleringstaktieke is die volledigste, waarvan die eerste drie dieselfde as die begripstaktieke is. Die ander strategieë is 'veralgemening', 'herformulering of verduideliking', 'nabootsing', 'transkodering', 'kitsnaturalisering' en 'vormgebaseerde tolking'. Gran (1998: 155-156) bespreek ook 'veralgemening', 'weglating', 'vervanging', 'byvoeging', 'intonasie' en 'vereenvoudiging' as herformuleringstrategieë. 'Weglating', 'lig afgevaardigdes of luisteraars van 'n tolkprobleem in of verwys hom/haar na 'n ander inligtingsbron', 'parallele herformulering' en 'afskakel van die mikrofoon' is Gile (1995; 2009) se herformuleringstaktieke wat slegs in uiterste gevalle gebruik kan word.

Maximous (2017: 25) lewer kritiek op Gile (1995/2009) se hanteringstaktiek-model deur te beweer dit versuim om taktieke uit te lig wat tydens skakel-tolking geraadpleeg word, soos 'n 'verduidelikingsversoek'. Ek beaam Maximous (2017) se kritiek en meen in Van der Merwe (2025: 40) 'n fokus op kongrestolkstrategieë is 'n groot rede waarom daar 'n gebrek aan hierdie soort indirekte strategieë in tolking is.

Kohn en Kalina (1996: 127) stel die tolk se doelwit is om, met behulp van sekere strategieë, die spreker se bedoelings aan doelteksentvangers oor te dra. Kohn en Kalina (1996: 132) onderskei tussen spraakpersepsie- en spraakproduksiestrategieë, semantiese of sintaktiese strategieë, wêreldkennis- of linguistiese kennisgebaseerde strategieë, en nood- of kompensasiestategieë. Al-Khanji et al. (2000: 553-555) oorweeg ook kompensasiestategieë – 'oorslaan', 'approksimasie', 'onvoltooide sin', 'filtrering', en 'vervanging' – soos verdeel in prestasie- en inkortingstrategieë.

Twee jaar ná Kohn en Kalina (1996) beskryf Kalina (1998) simultane tolkstrategieë in 'n monografie, soos verdeel in twee groepe, naamlik begrips- en produksiestrategieë, en voorbereidingstrategieë. Begripstrategieë is 'afleiding', 'antisipering' en 'verdeling', en produksiestrategieë word onderverdeel in bronteksgekondisioneerde ('transkodering' of 'sintaktiese transformasie'), doelteksgekondisioneerde ('verlenging of verkorting van die volgfafstand', 'tekssamevatting', 'byvoeging', ensovoorts), stilistiese en aanbiedings- ('pouseverspreiding', 'intonasie', 'die gebruik van nieverbale uitdrukkingsmiddele', ensovoorts), nood- ('samepersing', 'veralgemening', 'vereenvoudiging', 'neutralisering', 'weglating', 'approksimasie' en 'regstelling'), herstel- ('selfregstelling' en 'geen regstelling nie') en algemene strategieë ('monitering'). Riccardi (2005: 764-765) identifiseer ook begrips- en produksiestrategieë. Die begripstrategieë is 'antisipering', 'segmentering', 'verdeling', 'seleksie van inligting' en 'uitstel'; die produksiestrategieë is 'uitbreiding', 'approksimasie', 'samepersing', 'veralgemening', 'morfosintaktiese transformasie' en 'die benutting van prosodiese elemente soos intonasie en pouses'.

Pöchhacker (2004: 132-135) reken 'n strategie kan algemeen, spesifiek, prosesgerig of produkgerig wees en kan intyds gebruik word, al dan nie. Deur te identifiseer dat strategieë nie noodwendig intyds geraadpleeg word nie, reken ek in Van der Merwe (2025: 40) dat Pöchhacker (2004) 'n belangrike stap geneem het om indirekte strategieë daar te stel. Die gelyste strategieë is 'voorbereiding', 'woordelysbywerking', 'vertraging', 'notering', 'wag', 'uitstel', 'verdeling', 'weglating', 'antisipering', 'samepersing' (of 'samevatting'), 'vervanging', 'seleksie' en 'eksplisitering'.

Kalina (1998: 114) bepaal in haar monografie dat strategiegebruik tydens simultane tolking minstens gedeeltelik deur die taalpaar gedikteer word, wat impliseer dat sommige tolkstrategieë 'taalpaarspesifiek' kan wees. Donato (2003) klassifiseer tolkstrategieë na analogie van begrips-, herformulerings- en noodstrategieë in tolking uit Engels in Italiaans, asook uit Duits in Italiaans. Donato (2003: 106-107) se begripstrategieë is 'antisipering', 'sloeringstyd' en 'uitstel'. Die herformuleringsstrategieë is 'sintaktiese segmentering', 'morfosintaktiese herformulering' ('morfosintaktiese transformasie', 'minsteverbintenis-strategie' en 'die verandering van frases of elemente se volgorde'), 'uitbreiding' ('byvoeging', 'herhaling' en 'herformulering') en 'sintese' ('samepersing' by wyse van 'veralgemening', 'vereenvoudiging' en 'skrapping'). Donato (2003: 107) se laaste kategorie noodstrategieë is 'transkodering', 'ontduiking', 'approksimasie' en 'vervanging'. Donato (2003: 129-130) lei af dat taalpaarspesifieke beperkings soos strukturele asimmetrieë

die gebruik van taalpaarspesifieke strategieë vereis. Met die gebruik van Kalina (1998) se klassifikasiemodel fokus Liontou (2011: 51-52) ook op die volgende taalpaarspesifieke tolkstrategieë tydens simultane tolking uit Duits in Grieks: 'volgafstand', 'selfregstelling', 'antisipering', 'verdeling', 'teksuitbreiding' en 'sintaktiese transformasie'.

Bartłomiejczyk (2006: 164-165) dui aan dat verskillende taalpaarspesifieke tolkstrategieë tydens tolking tussen Engels en Pools gebruik word: 'approksimasie', 'antisipering', 'byvoeging', 'verskuiwing', 'uitstel', 'afleiding', 'parallele herformulering', 'samepersing', 'skrapping', 'herformulering', 'regstelling', 'geen regstelling nie', 'transkodering', 'oordraging', 'sintaktiese transformasie', 'transkodering', 'geen transkodering nie', 'persoonlike assosiasie en betrokkenheid', 'visualisering' en 'algemene kennis'. Ek verwys voorts na die vermyding van 'n strategie soos 'regstelling' en 'transkodering' as 'strategievermyding'.

Bevilacqua (2009: 28) argumenteer dat die volgende strategieë 'n bewustheid van die tipologiese verskille tussen Nederlands en Italiaans kweek, en sodoende leer versnel: 'antisipering', 'volgafstand', 'samepersing', 'weglating' en 'herformulering'. Ek bespreek hierdie studie omdat dit die naaste blik op 'n SOV-taal ('subject-object-verb') bied. Sover my kennis strek, is daar tans geen studies oor tolkstrategiegebruik tydens tolking met Afrikaans as SOV-taal nie.

Riccardi (1996: 214) ondersoek strategieë wat tolke met verskillende vlakke van ondervinding (beginners teenoor kenners) gebruik wanneer hulle 'n simultane tolktaak aanpak. Riccardi (1996: 217-221) verwys na 'antisipering', 'leksikale buigsaamheid', 'vaste uitdrukkings', 'weglating', 'verandering van woordorde', 'oorslaan', 'toevlug tot wêreldkennis' en 'samepersing' as sogenaamde kenner-beginner-spesifieke strategieë.

Twee jaar later onderskei Riccardi (1998: 177-178) tussen algehele en noodstrategieë en fokus op die volgende tolkstrategieë: 'antisipering', 'minsteverbintenis-strategie', 'verdeling' en 'frasetransformasie-strategie'. Haar algehele strategieë is 'vertraging' en 'monitering', terwyl die noodstrategieë 'verwydering', 'parallele herformulering' en 'transkodering' is.

Riccardi (2005: 760-762) beeld nogmaals vaardigheds- en kennisgebaseerde strategieë as kenner-beginner-spesifieke strategieë uit. Met toenemende kundigheid bereik tolkaanleerders die vaardighedsgebaseerde vlak, oftewel die kennervlak, met behulp van strategieë soos 'antisipering', 'volgafstand', 'verdeling', 'pouseverspreiding', 'wêreldkennisaktivering', 'formuletaal', 'seleksie', 'weglating', 'byvoeging', 'parafrase', 'vormgebaseerde tolking' en 'intonasie'. Riccardi (2005: 765) beklemtoon die aanpasbaarheid

van strategiekategorieë in die volgende aanhaling: “[O]f course, categories will be open and can host numerous other strategies, depending on the kind of interpreting solution examined.”

Tryuk (2010: 185) wys tereg uit dat daar nie eenstemmigheid in die aanbied van ’n lys tolkstrategieë is nie. Daar is talle tolkstrategiemodelle wat dikwels onversoenbaar is omdat navorsers in dié modelle tolkstrategieë met ’n spesifieke hipotese en spesifieke omstandighede bestudeer. Daarom ag ek dit nodig om ’n tolkstrategietabel te skep om al die tolkstrategieë in die literatuur vas te vang.

5.2. Die skep van ’n tolkstrategietabel

In Van der Merwe (2025: 43-48) is ’n tolkstrategietabel opgestel na analogie van onder meer die modelle wat reeds bespreek is, en meer onlangse uiteensettings deur Li (2013: 110-113), Dong, Li en Zhao (2019: 423-424), Ageli (2020: 9) en Heyerick (2021: 191-192). Ek het Li (2013) se tabelformaat as vertrekpunt gebruik en bygewerk omdat dit meer as dertig tolkstrategieë in die literatuur identifiseer. Ek het ook met inspirasie van Dong et al. (2019: 410) bestaande beskrywings van die tolkstrategieë geraadpleeg om die verskillende definisies te vergelyk en die beste weergawe te formuleer. Die tolkstrategie en benamings word aan die linkerkant verskaf, gevolg deur ’n definisie en die navorsers wat die strategie bespreek en/of in hulle modelle insluit aan die regterkant.

Ek beoog om al hierdie strategieë aan die hand van Oxford (1990) se taalaanleerstrategiemodel te tipeer. Direkte strategieë, in dié geval, behels direk die tolkhandeling tussen twee tale en indirekte strategieë word vir die bestuur van die tolkaanleerproses gebruik. Hiervolgens voorspel ek dat indirekte strategieë in die literatuur oor tolkstrategieë oor die hoof gesien word.

Tabel 1: ’n Opsomming van verskillende tolkstrategieë

Strategie	Definisie	Navorsers
Aanpassing	Om die doelteks by die doeltaalgehoor en -kultuur aan te pas.	Kohn en Kalina, 1996; Pöchhacker, 2004
Afleiding	Om brontaalinligting volgens konteks, agtergrondkennis of wêreldkennis te herroep.	Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Gran, 1998; Kalina, 1998; Chernov, 2004; Bartłomiejczyk, 2006

Afskakel van die mikrofoon	Om weens ernstige tolkprobleme die mikrofoon af te skakel en te versuim om te tolk.	Keiser, 1978; Gile, 1995/2009; Li, 2010
Antisiperings	Om komende brontaalinligting of uitdrukkings jeens die talige of buitetalige konteks te voorspel en 'n doeltekssegment te produseer voor dit deur die spreker gesê word.	Kirchhoff, 1976/2002; Wilss, 1978; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Riccardi, 1996/1998/2005; Kalina, 1998; Setton, 1999; Donato, 2003; Chernov, 2004; Pöchhacker, 2004; Bartłomiejczyk, 2006; Bevilacqua, 2009; Tryuk, 2010; Lontou, 2011
Eksplisitering, byvoeging, uitbreiding, verduideliking	Om inligting in die doelteks by te voeg en die brontaalboodskap aan te vul deur dit duideliker, meer eksplisiet, meer logies en meer koherent te maak.	Barik, 1971; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Gran, 1998; Kalina, 1998; Al-Khanji et al., 2000; Donato, 2003; Pöchhacker, 2004; Riccardi, 2005; Bartłomiejczyk, 2006; Lontou, 2011; Li en Dong, 2021
(Gebruik van) formuletaal, vaste uitdrukkings	Om vaste uitdrukkings soos inleidings en bedankings in die doelteks te gebruik.	Riccardi, 1996/2005
Herformulering, approsimasie, parafrase	Om redelik vry te vertaal en die bedoelde betekenis in ander woorde te verduidelik.	Barik, 1971; Kirchhoff, 1976/2002; Lörcher, 1991; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Gran, 1998; Riccardi, 1998/2005; Al-Khanji et al., 2000; Donato, 2003; Bartłomiejczyk, 2006; Bevilacqua, 2009

Herhaling	Om inligting wat slegs een maal in die bronteks voorgekom het minstens twee keer in die doelteks te lewer, of ander variante of sinonieme daarvan te lewer indien dit meer as een moontlike ekwivalent het.	Herbert, 1952; Kirchhoff, 1976/2002; Lörscher, 1991; Kohn en Kalina, 1996; Donato, 2003
Intonasie	Om paralinguistiese leidrade soos die styg of daal van intonasie te raadpleeg.	Gran, 1998; Kalina, 1998; Riccardi, 2005
Kry hulp	Om die tolkollega, dokumente, 'n slimfoon, woordeboek of ander hulpbron te raadpleeg.	Gile, 1995/2009
Lig die kliënt of spreker oor 'n tolkprobleem in of verwys hom/haar na 'n ander inligtingsbron	Om verbale of nieverbale taal te gebruik om aan te dui dat die brontaal nie verstaan word of 'n vertaalekwivalent nie opgespoor kan word nie.	Herbert, 1952; Gile, 1995/2009
Memoriserings	Om inligting vir 'n tolkgeleentheid uit jou kop uit te leer.	Kohn en Kalina, 1996
Monitering	Om te monitor wat getolk is en te bepaal of dit nodig is om antisiperings of hipoteses te hersien.	Kohn en Kalina, 1996; Kalina, 1998; Riccardi, 1998
Nabootsing	Om die sprekers se taalgebruik te assimileer en klanke na te maak.	Gile, 1995/2009; Chang et al., 2019
Nieverbale gedrag	Om gebare, gesigs-uitdrukkings of enige ander ongesproke gedrag in te span.	Kalina, 1998

Notering	Om notas van die bronteks te neem om die beperkings van korttermyngeheue te oorkom.	Gile, 1995/2009; Pöchhacker, 2004; Tryuk, 2010
Ontduiking, neutralisering, parallelle herformulering, raaiwerk, vulling, vermyding, minsteverbintenis-strategie	Om die tolkbeurt vaag te hou en met neutrale sinsgedeeltes te begin, of inligting te fabriseer om verbintenis tot 'n definitiewe posisie te vermy.	Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Kalina, 1998; Riccardi, 1998; Al-Khanji et al., 2000; Donato, 2003; Meuleman en Van Besien, 2009
Onvoltooide sin, onvolledige sin	Om bewustelik geformuleerde uitings te tolk, in die middel van die sin op te hou tolk en groot eenhede van die bronteks weg te laat.	Kohn en Kalina, 1996; Al-Khanji et al., 2000
Oordraging	Om brontaaluitdrukking doeltreffend onveranderd in die brontaal te laat.	Gile, 1995/2009; Bartłomiejczyk, 2006
Persoonlike assosiasie en betrokkenheid	Om die rol van die spreker te bedink deur byvoorbeeld ooreenkoms, meningsverskil of verbasing te toon.	Bartłomiejczyk, 2006
Pouseverspreiding	Om pouses strategies te benut om die kommunikasie van inhoud aan die gehoor aan te help en versadiging te vermy.	Kalina, 1998; Riccardi, 2005
Regstelling, selfregstelling	Om 'n foutiewe, verdraaide of teenstrydige tolkbeurt of 'n tolkbeurt wat beter uitgedruk kan word, reg te stel.	Kohn en Kalina, 1996; Riccardi, 1996; Kalina, 1998; Al-Khanji et al., 2000; Bartłomiejczyk, 2006; Lontou, 2011

Samepersing, samevatting, samestelling, opsomming, filtrering, seleksie, sintese, strategiese inligtingsvermindering	Om die tolkbeurt bondig en ekonomies in die doeltaal uit te druk deur oortolligheid te verwyder en die boodskap te behou.	Herbert, 1952; Kirchhoff, 1976/2002; Kohn en Kalina, 1996; Riccardi, 1996/2005; Kalina, 1998; Al-Khanji et al., 2000; Donato, 2003; Pöchhacker, 2004; Bartłomiejczyk, 2006; Bevilacqua, 2009; Li, 2010; Tryuk, 2010; Liontou, 2011
Strategievermyding	Om doelbewus 'n strategie soos 'transkodering' of 'regstelling' nie te gebruik nie.	Kalina, 1998; Bartłomiejczyk, 2006; Liontou, 2011
Toevlug tot wêreldkennis, wêreldkennisaktivering, gedeelde inligting	Om die bronteks-boodskap met die tolk se kennis oor 'n gegewe veld in verband te bring.	Kohn en Kalina, 1996; Riccardi, 1996/2005; Gran, 1998; Bartłomiejczyk, 2006
Transformasie, buigsame sinsbeplanning, herstrukturering, omsetting, ordeverandering, volgordeverandering, verskuiwing	Om van die woordklas, woordorde, sinstruktuur of sinsvolgorde in die bronteks af te wyk en die doelteks anders te formuleer.	Kirchhoff, 1976/2002; Wilss, 1978; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Riccardi, 1996; Kalina, 1998; Riccardi, 1998; Donato, 2003; Riccardi, 2005; Bartłomiejczyk, 2006; Liontou, 2011
Transkodering, oordrag, leenvertaling, woord-vir-woord-vertaling, direkte vertaling, kitsnaturalisering, vormgebaseerde tolking	Om die bronteksitem(s) se oppervlakstruktuur te ontleen en in die doelteks te gebruik, sonder enige veranderinge aan die item(s) self.	Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Kalina, 1998; Riccardi, 1998/2005; Donato, 2003; Bartłomiejczyk, 2006

Uitstel, sloering, vertraging, verdragingsaksie, wag	Om tyd te wen vir nuwe inkomende invoer deur produksie uit te stel of stadiger te praat.	Kirchhoff, 1976/2002; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Riccardi, 1998; Set-ton, 1999; Donato, 2003; Pöchhacker, 2004; Bartłomiejczyk, 2006; Meu-leman en Van Besien, 2009; Liontou, 2011
Veralgemening	Om die bronteks-segment met 'n algemener segment of superordinaat te vervang.	Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Gran, 1998; Kalina, 1998; Donato, 2003
Verdeling, die salamitegniek, segmentering	Om die bronteks-diskoers (veral lang en komplekse sinne) in betekenisvolle eenhede te verdeel wat lineêr getolk kan word.	Kirchhoff, 1976/2002; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Jones, 1998; Kalina, 1998; Riccardi, 1998/2005; Setton, 1999; Donato, 2003; Pöchhacker, 2004; Kalina, 2007; Meuleman en Van Besien, 2009; Liontou, 2011
Verduidelikingsversoek	Om direk met 'n ander party te kommunikeer om te versoek dat 'n uiting as geheel of gedeeltelik verklaar word.	Maximous, 2017
Vereenvoudiging	Om die bronteks-segment met 'n eenvoudiger doeltaalsegment te vervang.	Kohn en Kalina, 1996; Gran, 1998; Kalina, 1998; Donato, 2003

Vervanging, (gebruik van) sinonieme	Om 'n benaderde bronteksekwivalent te gebruik wanneer die tolk nie betyds toegang tot die 'ideale' weergawe kry nie.	Barik, 1971; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Gran, 1998; Kalina, 1998; Al-Khanji et al., 2000; Donato, 2003; Pöchhacker, 2004; Bartłomiejczyk, 2006
Visualisering	Om 'n prentjie in die geestesoo van 'n beskrywende brontaalboodskap te skets.	Bartłomiejczyk, 2006
Volgafstand	Om beskikbare verwerkingskapasiteit te bestuur deur die gaping tussen die bronteks en doelteks te verleng of te verkort.	Gile, 1995/2009; Riccardi, 1996/2005; Kalina, 1998; Donato, 2003; Pöchhacker, 2004; Bevilacqua, 2009; Liontou, 2011
Vorbereiding	Om vir 'n tolkeleentheid voor te berei en met die inhoud vertrouwd te word.	Gile, 1995/2009; Kalina, 1998; Pöchhacker, 2004; Bartłomiejczyk, 2006
Weglating, oorslaan, skrapping, verwydering	Om 'n brontaalsegment in die doelteks met of sonder stiltes en pouses weg te laat.	Barik, 1971; Gile, 1995/2009; Kohn en Kalina, 1996; Riccardi, 1996/1998/2005; Gran, 1998; Kalina, 1998; Al-Khanji et al., 2000; Donato, 2003; Pöchhacker, 2004; Bartłomiejczyk, 2006; Bevilacqua, 2009
Woordelysbywerking	Om die woordelys voor, tydens of ná die tolkeleentheid by te werk.	Moser-Mercer, 1992; Pöchhacker, 2004; Corsellis, 2008; Jiang, 2013; Chang et al., 2019

5.3. Kategorisering aan die hand van Oxford (1990) se model

Die tabel bevat 38 tolkstrategieë met talle benamings. Deur Oxford (1990) se taalaanleerstrategiemodel op tolkstrategieë toe te pas, bevind ek dat daar enersyds minimale indirekte strategieë jeens die model blyk te wees, en andersyds blyk dit of die mees bespreekte strategieë soos ‘antisipering’, ‘eksplisitering’ en ‘herformulering’ direk van aard is. Ek bespreek voorts die kategorisering na analogie van strategiesoort, en lig een voorbeeld van elk uit.

Geheue taalaanleerstrategieë word al vir duisende jare gebruik en versterk hoofsaaklik woordeskataanleer en grammatikale akkuraatheid (Oxford, 1990: 9). In Van der Merwe (2025: 99) word drie tolkstrategieë as direkte geheuestrategieë getipeer omdat dit hoofsaaklik geheuelading bestuur: ‘memorisering’, ‘visualisering’ en ‘voorbereiding’. Memorisering in tolking het betrekking op byvoorbeeld tolkgeleentheidspesifieke terminologie-aanleer, terwyl dit in taalaanleer dikwels vir woordeskataanleer aangewend word. Lee (2015: 201) en Xu en Liu (2023: 11) het gelykerwys ‘memorisering’ as tolkaanleerstrategie uitgewys (sien 4.3). Ficchi (1999: 208) verfyn hierdie strategie as die memorisering en produksie van inligting in die moedertaal en tweede taal sonder om te noteer.

Oxford (1990: 43) beweer kognitiewe strategieë beïnvloed hoe taalaanleerders inligting verwerk deurdat hulle direk by die leermateriaal betrokke raak om taakuitvoering te fasiliteer. Ek identifiseer tien direkte kognitiewe strategieë in Van der Merwe (2025: 114) omdat dit kognitiewe verligting bring en kognitiewe lading versag, naamlik ‘antisipering’, ‘die gebruik van formuletaal’, ‘herhaling’, ‘notering’, ‘samepersing’, ‘transformasie’, ‘verdeling’, ‘volgafstand’, ‘pouseverspreiding’ (soortgelyk aan Li [2014; 2015] se ‘behou-’n-bestendige-tolkspoed-strategie’ in 4.3) en ‘uitstel’. Die strategie ‘notering’ in tolking word ingespan om aantekeninge van die bronteks te maak om kognitiewe lading te versag, en in taalaanleer maak taalaanleerders aantekeninge om struktuur vir invoer en produksie te skep. Die ‘regulering van inspanning’ is deur Fan (2012) as tolkaanleerstrategie vir hulpbronbestuur aangedui (4.3). Die gewildste bestaande kognitiewe tolkaanleerstrategie is egter ‘oefen’, soos bepaal deur Chen (2014), Lee (2015) en Xu en Liu (2023).

Kompensasiestategieë bied aan taalaanleerders die geleentheid om die doeltaal ondanks kennisbeperkings vir begrip of produksie te gebruik (Oxford, 1990: 47). Weens die probleemgerigte en intydse aard van tolkstrategieë soos in Van der Merwe (2025: 2) opgemerk, tipeer ek amper die helfte daarvan in die tabel as kompensasiestategieë. Dié 18 strategieë is ‘afleiding’, ‘afskakel van die mikrofoon’, ‘eksplisitering’, ‘herformulering’, ‘intonasie’, ‘kry hulp’, ‘lig

die kliënt of spreker oor 'n tolkprobleem in of verwys hom/haar na 'n ander inligtingsbron', 'nabootsing', 'nieverbale gedrag', 'ontduiking', 'onvoltooide sin', 'oordraging', 'toevlug tot wêreldkennis', 'transkodering', 'veralgemening', 'vereenvoudiging', 'vervanging' en 'weglating'. Die strategie 'afleiding' vind weerklank in tolking in die vorm van intelligente raaiwerk met behulp van talige elemente of konteks wanneer tolke probleme in die gesig staar. Taalaanleerders waag ook intelligente raaiskote en gebruik 'afleiding' om vir 'n gebrek aan doeltaalkennis te kompenseer.

Uit die bogenoemde bespreking kan daar gevolglik afgelei word dat 'n totaal van 31 uit die 38 strategieë direk blyk te wees wat uitdruklik met die tolkproses tussen twee tale te make het.

Metakognitief, as die eerste indirekte strategiesoort, beteken 'saam met die kognitiewe' en stel taalaanleerders in staat om oor hulle leerproses te dink en dit te koördineer (Oxford, 1990: 136). In die tabel tipeer ek vier tolkstrategieë as oorwegend metakognitief, naamlik 'monitering', 'regstelling', 'strategievermyding' en 'woordelysbywerking'. Die strategie 'monitering' in tolking hou verband met die monitering van wat getolk is en bepaling of dit nodig is om antisiperings of hipoteses te hersien en moontlik regstelling uit te voer. In taalaanleer word 'selfmonitering' geraadpleeg om die leerproses te evalueer. Metakognitiewe taalaanleerstrategieë vir tolking (4.3) is bowendien deur twee navorsers oorweeg: Miyamoto (2008) en Chiang en Villareal (2013). Miyamoto (2008) kom tot die gevolgtrekking dat tolkaanleerders metakognitiewe strategieë onderbenut, terwyl Chiang en Villareal (2013) aantoon dat metakognitiewe taalaanleerstrategiegebruik onder tolke hulle konsekwetietolkwerksverrigting taamlik verbeter.

Affektiewe faktore soos houding, motivering en angs is beduidend in suksesvolle taalaanleer (Griffiths, 2018: 159). Ek merk op dat geen affektiewe tolkstrategieë in die tolkstrategietabel verskyn nie. Insgelyks toon studies volgens Oxford (1990: 143) dat affektiewe taalaanleerstrategieë onderbenut word. Betreffende bestaande tolkaanleerstrategieë wys Chen (2014) en Xu en Liu (2023) op die belang van genot as affektiewe faktor in die leerproses (4.3), en Miyamoto (2008) dui op 'probeer om nie paniekerig te raak terwyl jy die taak aanpak nie' en 'geniet leer' as strategieë vir tolkaanleer. Chiang en Villareal (2013) het ook in hulle studie geen gewilde affektiewe taalaanleerstrategieë vir tolkaanleer bevind nie, maar toon aan dat affektiewe strategiegebruik 'n positiewe verband met tolkprestasie het.

Oxford (1990: 14) verduidelik dat sosiale taalaanleerstrategieë die taalaanleerder help om saam met ander te werk en sowel taal as kultuur te verstaan. Uiteindelik toon ek aan watter tolkstrategieë blyk sosiaal van

aard te wees: ‘aanpassing’, ‘persoonlike assosiasie en betrokkenheid’, en ‘verduidelikingsversoen’. Om ‘aanpassing’ in tolking in te span, het betrekking op die aanpassing van die tolkbeurt by die doeltaalgehoor en -kultuur. In taalaanleer sluit dit aan by die strategiekategorie ‘empatiseer met ander’, met individuele taalaanleerstrategieë ‘ontwikkel ’n kulturele begrip’ en ‘word bewus van ander se gedagtes en gevoelens’. Chen (2014) se studie (sien 4.3) is gegrond op leer as sosiaal deelnemende proses en bevind dus enkele tolkaanleerstrategieë wat sosiaal van aard is. Chiang en Villarreal (2013) se studie oor taalaanleerstrategieë vir tolking openbaar dat sosiale strategieë die tweede gewildste strategiesoort onder tolkaanleerders was.

Om die beperkings uit ’n oogpunt van refleksiwiteit aan te sny, is die kategorisering inherent subjektief omdat ek as kwalitatiewe navorser die data ingesamel en ontleed het. Die kategorisering is verder afhanklik van die doel vir die gebruik van die strategie. Ek het definisies saamgestel op grond van navorsing wat dikwels meer as een rede vir die gebruik van ’n strategie ingesluit het, en op die rede besluit wat die meeste voorgekom het. Ek illustreer hierdie beperking met ’n voorbeeld van ’n strategie wat ek as kompensasiestrategie getipeer het: ‘veralgemening’. ‘Veralgemening’ word dikwels gebruik indien die tolk weens versadiging (sien die Inspanningsmodel en Koorddanshipotese [‘Tightrope Hypothesis’]) nie betyds aan die korrekte doeltaalekwivalent kan dink nie. Ek argumenteer egter dat ’n tolk ook ‘veralgemening’ kan inspan ter wille van die doelteksontvanger(s) wat moontlik die algemene term beter sal ken. In hierdie geval kan veralgemening as ’n ‘sosiale strategie’ eerder as ’n ‘kompensasiestrategie’ geklassifiseer word omdat die tolk in wese empatiseer en hulleself in die ontvanger se skoene plaas.

Beperkings in ag genome, lei ek uit die uiteensetting van my tolkstrategietabel af dat daar ’n tekort aan indirekte strategieë in prosesgerigte tolkopleiding is, wat die uitgangspunt vir die uitvoer van my studie ondersteun.

6. Slot

In hierdie artikel het ek verslag oor ’n komponent van ’n PhD-studie (Van der Merwe, 2025) gelewer. Ek het gefokus op die rasionaal vir die uitvoer van die studie deur die relevante literatuur grondig te bespreek, en ’n argument vir die skep van (indirekte) tolkaanleerstrategieë te maak. My studie is binne ’n kwalitatiewe beskrywende navorsingsmetodologie uitgevoer aan die hand van twee teoretiese raamwerke: prosesgerigte tolkopleiding en Oxford se taalaanleerstrategiemodel (1990). Tolkaanleerstrategieë is grondig as verskynsel ondersoek.

Die terme ‘tolkstrategie’, ‘taalaanleerstrategie’ en ‘tolkaanleerstrategie’ is deeglik afgebaken. Daarna het ek ’n bespreking van tolkaanleer gebied soos verdeel in die aard van tolkaanleer, gedeelde kenmerke van tolk- en taalaanleer (selfregulering, prosesgerigtheid, leerdergesentreerdheid, teoretiese begroning en suksesvolle leer) en bestaande tolkaanleerstrategieë. In die vyfde afdeling is tolkstrategieë as verskynsel uiteengesit. Die aard van tolkstrategieë is eerstens bespreek aangesien daar verskeie soorte is, onder meer tolk-, funksie- en taalpaarspesifieke tolkstrategieë. Ek het toe ’n tolkstrategietabel geskep wat elke strategie in die literatuur bevat. Laastens is die strategieë in die tabel aan die hand van Oxford (1990) se taalaanleerstrategiemodel as direkte (kognitiewe, geheue- en kompensasië-) of indirekte (metakognitiewe, affektiewe en sosiale) strategieë getipeer.

Deur Oxford (1990) se taalaanleerstrategiemodel op tolkopleiding toe te pas, is die potensiaal daarvan vir tolkaanleer en -strategieë ondersoek. Ek het voorspel dat indirekte strategieë oor die hoof gesien sal word, wat akkuraat was aangesien slegs sewe uit die 38 tolkstrategieë indirek blyk te wees, waarvan vier metakognitief en drie sosiaal van aard is. My bevinding bevestig Wang et al. (2020: 13) se argument dat daar na wete min of geen tolkstrategieë is wat met emosie of sosiale interaksie in die vorm van affektiewe en sosiale strategieë geassosieer word nie.

Ek maak dus ’n beroep op navorsers om aandag aan veral die metakognitiewe, sosiale en affektiewe aspekte van tolkopleiding te skenk deur die gebruik van tolkaanleerstrategieë te ondersoek. In Van der Merwe (2025) benut ek Oxford (1990) se taalaanleerstrategiemodel vir prosesgerigte tolkopleiding om te bepaal wat die wisselwerking tussen die twee velde is en watter leerstrategieë waardevol en bruikbaar in ’n tolkonteks kan wees. Hieruit skep ek ’n tolkaanleerstrategiemodel met direkte én indirekte strategieë wat bruikbaar in die tolkopleidingsproses (en die tolk se lewenslange leerproses) kan wees.

Universiteit Stellenbosch

Bronnelys

Ageli, Nuri. 2020. Creativity in the use of translation microstrategies by translation students at the University of Bahrain. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation* 3(10): 7-17.

- Al-Khanji, Raja, El-Shiyab, Said. en Hussein, Riyadh. 2000. On the use of compensatory strategies in simultaneous interpretation. *Meta: Translators' Journal* 45(3): 548-557.
- Alves, Fabio. 2005. Bridging the gap between declarative and procedural knowledge in the training of translators: Meta-reflection under scrutiny. *Meta: Translators' Journal* 50(4).
- Ang, Stella, Embi, Mohamed Amin en Yunus, Melor Md. 2017. Strategies of successful English language learners among private school students. *Jurnal Pendidikan Humaniora* 5(2): 47-57.
- Asgarian, Amir. 2014. A survey study of Iranian translation students' use of translation language learning strategies and related beliefs. Ongepubliceerde doktrale proefskrif. Gazimağusa: Oos-Mediterreense Universiteit.
- Barik, Henri C. 1971. A description of various types of omissions, additions and errors of translation encountered in simultaneous interpretation. *Meta: Translators' Journal* 16(4): 199-210.
- Bartłomiejczyk, Magdalena. 2006. Strategies of simultaneous interpreting and directionality. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* 8(2): 149-174.
- Bevilacqua, Lorenzo. 2009. The position of the verb in Germanic languages and simultaneous interpretation. *The Interpreters' Newsletter* 14: 1-31.
- Chang, Chia-chien, Wu, Michelle Min-chia en Kuo, Tien-chun Gina. 2019. Conference interpreting and knowledge acquisition: How professional interpreters tackle unfamiliar topics. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* 20(2): 204-231.
- Chen, An-Chi. 2014. Becoming an interpreter: Exploring the development of interpreters from trainees to practitioners. Ongepubliceerde doktrale proefskrif. Leeds: Universiteit van Leeds.
- Chernov, Ghelly V. 2004. *Inference and anticipation in simultaneous interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Chiang, Yung-Nan en Villarreal, Daniel Steve. 2013. Foreign language learning strategies and consecutive interpreting achievement: An exploratory study on Taiwanese interpreting students. *Meta: Translators' Journal* 58(1): 146-164.
- Cohen, Andrew D. 2011. *Strategies in learning and using a second language*. 2de uitgawe. Londen/New York: Routledge.
- Corsellis, Ann. 2008. *Public service interpreting: The first steps*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Donato, Valentina. 2003. Strategies adopted by student interpreters in SI. *The Interpreters' Newsletter* 12: 101-132.
- Dong, Yanping, Li, Yinghui en Zhao, Nan. 2019. Acquisition of interpreting

- strategies by student interpreters. *The Interpreter and Translator Trainer* 13(4): 408-425.
- Ellis, Rod.** 2008. *The study of second language acquisition*. 2de uitgawe. Oxford: Oxford Universiteitsdrukkery.
- Fan, Dinghong.** 2012. The development of expertise in interpreting through self-regulated learning for trainee interpreters. Ongepubliceerde doktrale proefskrif. Newcastle: Universiteit Newcastle.
- Ficchi, Velia.** 1999. Learning consecutive interpretation. *International Journal of Research and Practice in Interpreting* 4(2): 199-218.
- Fox, Olivia.** 2000. The use of translation diaries in a process-orientated translation teaching methodology. In: Schäffner, C. en Adab, B. (reds.). *Developing translation competence*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gambier, Yves.** 2010. Translation strategies and tactics. In: Gambier, Y. en Van Doorslaer, L. (reds.). *Handbook of Translation Studies*. Volume 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gile, Daniel.** 1994. The process-oriented approach in the training of translators and interpreters. In: Dollerup, C. en Lindegaard, A. (reds.). *Teaching translation and interpreting 2 – insight, aims, visions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gile, Daniel.** 1995. *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gile, Daniel.** 2009. *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. 2de uitgawe. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gran, Laura.** 1998. Developing translation/interpretation strategies and creativity. In Beylard-Ozeroff, A., Kralova, J. en Moser-Mercer, B. (reds.). *Translators' strategies and creativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Griffiths, Carol. en Oxford, Rebecca L.** 2014. The twenty-first century landscape of language learning strategies: Introduction to this special issue. *System* 43: 1-10.
- Griffiths, Carol.** 2018. *The strategy factor in successful language learning: The tornado effect*. 2de uitgawe. Bristol: Multilingual Matters.
- Griffiths, Carol.** 2020. Language learning strategies: Is the baby still in the bathwater? *Applied Linguistics* 41(4): 607-611.
- Heo, Eunjin.** 2018. Interpreting students' ability in self-assessment. Ongepubliceerde magisterverhandeling. Sydney: Macquarie Universiteit.
- Herbert, Jean.** 1952. *The interpreter's handbook: How to become a conference interpreter*. Genève: Editions Georg.

- Herring, Rachel E.** 2018. "I could only think about what I was doing, and that was a lot to think about": Online self-regulation in dialogue interpreting. Ongepubliceerde magisterverhandeling. Genève: Universiteit van Genève.
- Heyerick, Isabelle.** 2021. A descriptive study of linguistic interpreting strategies in Dutch-Flemish sign language interpreting – exploring interpreters' perspectives to understand the what, how and why. Ongepubliceerde doktrale proefskrif. Leuven: KU Leuven.
- Horváth, Isabelle.** 2007. Autonomous learning: What makes it work in postgraduate interpreter training? *Across Languages and Cultures* 8(1): 103-122.
- Jiang, Hong.** 2013. The interpreter's glossary in simultaneous interpreting. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* 15(1): 74-93.
- Johnson, Julie E.** 2016. Effect of mindfulness training on interpretation exam performance in graduate students in interpreting. Ongepubliceerde doktrale proefskrif. San Francisco: Universiteit van San Francisco.
- Jones, Roderick.** 1998. *Conference interpreting explained*. Londen/New York: Routledge.
- Kalina, Sylvia.** 1998. *Strategische Prozesse beim Dolmetschen. Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen: Gunter Narr.
- Kalina, Sylvia.** 2007. "Microphone off" – application of the process model of interpreting to the classroom. *Kalbotyra* 57(3): 111-121.
- Kalina, Sylvia.** 2015. Strategies. In: Pöchhacker, F. (red.). *Routledge encyclopedia of Interpreting Studies*. Londen: Routledge.
- Keiser, Walter.** 1978. Selection and training of conference interpreters. In Gerver, D. en Wallace Sinaiko, H. (reds.). *Language interpretation and communication*. New York/Londen: Plenum Drukkery.
- Kelly, Dorothy.** 2005. *A handbook for translator trainers*. Manchester: St Jerome.
- Kiraly, Don C.** 1990. A role for communicative competence and the acquisition-learning distinction in translator training. In: Van Patten, B. en Lee, J. (reds.). *Second language acquisition/foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Kiraly, Don C.** 2006. Beyond social constructivism: Complexity theory and translator education. *Translation and Interpreting Studies* 1(1): 68-86.
- Kirchhoff, Hella.** 1976/2002. Simultaneous interpreting: Interdependence of variables in the interpreting process, interpreting models and interpreting strategies. In: Pöchhacker, F. en Shlesinger, M. (reds.). *The Interpreting Studies reader*. Londen/New York: Routledge.

- Kohn, Kurt. en Kalina, Sylvia. 1996. The strategic dimension of interpreting. *Meta: Translators' Journal* 41(1): 118-138.
- Latif, Muhammad M. M. Abdel. 2018. Towards a typology of pedagogy-oriented translation and interpreting research. *The Interpreter and Translator Trainer* 12(3): 322-345.
- Lee, Chien Kuo. 2010. An overview of language learning strategies. *ARECLS* 7: 132-152.
- Lee, Zi-ying. 2015. The reflection and self-assessment of student interpreters through logbooks: A case study. Ongepubliceerde doktrale proefschrift. Edinburgh: Heriot-Watt Universiteit.
- Li, Changshuan. 2010. Coping strategies for fast delivery in simultaneous interpretation. *The Journal of Specialised Translation* 13: 19-25.
- Li, Sainan. 2014. A case study of interpretation learning strategies employed by successful interpretation learners. *Theory and Practice in Language Studies* 4(6): 1303-1311.
- Li, Sainan. 2015. A further study of interpretation learning strategies employed by successful interpretation learners. *Theory and Practice in Language Studies* 5(6): 1296-1306.
- Li, Xiangdong. 2013. Are interpreting strategies teachable? Correlating trainees' strategy use with trainers training in the consecutive interpreting classroom. *The Interpreters' Newsletter* 18: 105-128.
- Li, Xiangdong. 2018. Self-assessment as "assessment as learning" in translator and interpreter education: Validity and washback. *The Interpreter and Translator Trainer* 12(1): 48-67.
- Li, Yinghui en Dong, Yanping. 2021. Use of explicitation by interpreting students and its contribution to consecutive interpreting performance: A developmental perspective. *Perspectives* 30(1): 103-119.
- Liontoulou, Konstantina. 2011. Strategies in German-to-Greek simultaneous interpreting: A corpus-based approach. *Gramma* 19: 37-56.
- Lörscher, Wolfgang. 1991. *Translation performance, translation process, and translation strategies: A psycholinguistic investigation*. Tübingen: Gunter Narr.
- Maximous, Amal. 2017. Teaching and learning community interpreting. Ongepubliceerde doktrale proefschrift. Sydney: Universiteit van Wes-Sydney.
- Meuleman, C. en Van Besien, F. 2009. Coping with extreme speech conditions in simultaneous interpreting. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* 11(1): 20-34.
- Miyamoto, Tomoyuki. 2008. What did good interpreting learners do in their self-learning of consecutive interpreting? <https://join3.wilmina.ac.jp/repo/repository/wilmina/37/08.pdf> (Datum van gebruik: 10 April 2022).

- Moser-Mercer, Barbara. 1992. Banking on terminology – conference interpreters in the electronic age. *Meta: Translators' Journal* 37(3): 507-522.
- Moser-Mercer, Barbara. 2008. Skill acquisition in interpreting: A human performance perspective. *The Interpreter and Translator Trainer* 2(1): 1-28.
- Ngoc, Nhi Nguyen, Truc, Huong Tran Thi, Huynh, Quynh, Ngoc, Phung Nguyen Thi en Thien, Thu Tat. 2022. Essential self-training skills to become an interpreter: English-majoring students' perception. *European Journal of Education Studies* 9(12): 75-89.
- O'Malley, J. Michael en Chamot, Anna Uhl. 1990. *Learning strategies in second language acquisition*. New York: Cambridge Universiteitsdrukkery.
- O'Malley, J. Michael, Chamot, Anna Uhl, Stewner-Manzanares, Gloria, Russo, Rocco P. en Kupper, Lisa. 1985. Learning strategy applications with students of English as a second language. *TESOL Quarterly* 19: 557-584.
- Oxford, Rebecca L. 1990. *Language learning strategies: What every teacher should know*. Boston: Heinle & Heinle.
- Oxford, Rebecca L. 2011. Strategies for learning a second or foreign language. *Language Teaching* 44(2): 167-180.
- Oxford, Rebecca L. 2017. *Teaching and Researching language learning strategies: Self-regulation in context*. New York/Londen: Routledge.
- Oyetunji, Christianah Oluwatoyin. 2011. The effect of reading strategy instruction on L2 teacher trainees' performance. Ongepubliseerde magisterverhandeling. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- Pietrzak, Paulina. 2018. The effects of students' self-regulation on translation quality. *Babel: International Journal of Translation* 64(5/6): 819-839.
- Pietrzak, Paulina. 2019. An integrated approach to assessment in translator training: The value of self-reflection, in Lewandowska-Tomaszczyk, B. (red.). *Contacts and contrasts in educational contexts and translation*. New York: Springer.
- Pöhhacker, Franz en Shlesinger, Miriam. 2002. *The Interpreting Studies reader*. Londen/New York: Routledge.
- Pöhhacker, Franz. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. Londen: Routledge.
- Pretorius, Rentia. 2010. The language learning strategy use of isiXhosa-speaking adolescents in the second language acquisition of English. Ongepubliseerde magisterverhandeling. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Riccardi, Alessandra. 1996. Language-specific strategies in simultaneous interpreting, in Dollerup, C. en Appel, V. (reds.). *Teaching translation and interpreting 3: New horizons. Papers from the Third Language International Conference, Elsinore, Denmark 9-11 June 1995*. Amsterdam: John Benjamins.

- Riccardi, Alessandra.** 1998. Interpreting strategies and creativity, in Beylard-Ozeroff, A, Kralova, J. en Moser-Mercer, B. (reds.). *Translators' strategies and creativity. Selected papers from the 9th International Conference on Translation and Interpreting, Prague, September 1995*. Amsterdam: John Benjamins.
- Riccardi, Alessandra.** 2005. On the evolution of interpreting strategies in simultaneous interpreting. *Meta: Translators' Journal* 50(2): 753-767.
- Richards, Lyn.** 2021. *Handling qualitative data: A practical guide*. 4de uitgawe. Los Angeles/Londen: Sage.
- Rubin, Joan.** 1975. What the "good language learner" can teach us. *TESOL Quarterly* 9(1): 41-51.
- Rubin, Joan.** 1987. Learner strategies: Theoretical assumptions, research history and typology. In: Wenden, A.L. en Rubin, J. (reds.). *Learner strategies in language learning*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Sainz, Maria Julia.** 1994. Student-centred corrections of translations. In Dollerup, C. en Lindegaard, A. (reds.). *Teaching translation and interpreting 2 – insight, aims, visions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sawyer, David B.** 2004. *Fundamental aspects of interpreter education*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Setton, Robin.** 1999. *Simultaneous interpretation: A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam: John Benjamins.
- Shaw, Sherry, Grbic, Nadja en Franklin, Kathy.** 2004. Applying language skills to interpretation student perspectives from signed and spoken language programs. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* 6(1): 69-100.
- Tarone, Elaine.** 1981. Some thoughts on the notion of communication strategy. *TESOL Quarterly* 15: 285-295.
- Trisnawati, Ika Kana en Netta, Ayuna.** 2020. Strategies in simultaneous interpreting: A review. *Accentia: Journal of English Language and Education* 1(2): 63-69.
- Tryuk, Małgorzata.** 2010. Strategies in interpreting: Issues, controversies, solutions. *Applied Linguistics* 2: 181-194.
- Van der Merwe, Kanja.** 2025. 'n Tolkaanleerstrategiemodel uit taalaanleerstrategieë vir prosesgerigte tolkopleiding. Ongepubliseerde doktrale proefskrif. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Wang, Weiwei, Xu, Yi, Wang, Binhua en Mu, Lei.** 2020. Developing interpreting competence scales in China. *Frontiers in Psychology* 11(481): 1-16.
- Washbourne, Kelly.** 2013. The self-directed learner: Intentionality in translator training and education. *Perspectives* 22(3): 1-15.

- Wen, Jianping, Zhang, Jumin, Yang, Yan en Cai, Yuhang.** 2023. Development and validation of the self-regulated translation learning strategy scale (SRTLSS). *Studies in Educational Evaluation* 78: 1-9.
- Wenden, Anita L.** 1987. Conceptual background and utility. In: Wenden, A.L. en Rubin, J. (reds.). *Learner strategies in language learning*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Wilss, Wolfram.** 1978. Syntactic anticipation in German-English: Simultaneous interpreting, in Gerver, D. en Wallace Sinaiko, H. (reds.). *Language interpretation and communication*. New York/Londen: Plenum Drukkery.
- Xu, Ying en Liu, Meihua.** 2023. Relations among and predictive effects of anxiety, enjoyment and self-efficacy on Chinese interpreting majors' self-rated interpreting competence. *Education Sciences* 13(5): 1-17.
- Yan, Jackie Xiu, Pan, Jun en Wang, Honghua.** 2015. Studies on translator and interpreter training: A data-driven review of journal articles 2000-12. *The Interpreter and Translator Trainer* 9(3): 263-286.

Resensie

Reinaard die vos: 'n Vrye vertaling van Van den vos Reynaerde **Protea, 2023**

Vertaal en berym deur H.J. Pieterse

Jerome Coetzee

Die storie oor Reinaard die vos is al oor en oor vertel, die beroemdheid van die karakter strek oor genres, vertalings en 'n verskeidenheid van vertellings. Prof C.H.F. Ohlhoff noem die volgende in sy inleiding tot H.J. Pieterse se nuwe vertaling en beryming van die Middelnederlandse *Van den vos Reynaerde* in Afrikaans: “dit word trouens vandag nog deur baie beskou as die mees uitnemende stuk letterkunde wat ooit in Nederlands geskryf is” (7). Ohlhoff beklemtoon ook dat daar sowel as “teksuitgawes in alle formate en soorte, minstens duisend akademies gefundeerde publikasies, 'n oorvloed vertaling en navertellings” oor hierdie verhaalgegewe bestaan (7). Só verskyn daar ook onlangs *ReinAard* (2025), 'n moderne verwerking deur Tom Lanoye.

Die oorspronklike skrywer van die Middelnederlandse weergawe van die verhaal is net bekend as Willem, tog kry hy prominensie deur die gebruik van vetdruk en hoofletters aan die einde van die verhaal: “Willem se skrywerskap word bevestig deur die akrostigon (lettervers) aan die einde van die Comburgse Handskrif: BIWILLEME” (Ohlhoff, 18).

Wat die strekking van die verhaal betref, die vos Reinaard wil nie verskyn voor die koning nie, as gevolg van al die klagtes teen hom. Daar is 'n hele paar oortredinge waarvan hy beskuldig word. Aldus Pieterse se verwerking: “Al die diere, groot en klein, het toe na die koning se hof gekom in vaart, behalwe slegs die vos, Reinaard. Hy het by die hof soveel misdrywe gepleeg dat hy nie daarheen beweeg nie” (48-53). Tog word Reinaard nie net as boosaard beskryf aldus Ohlhoff (11) nie:

'n Meer genuanseerde interpretasie is dat Reinaard as 'n dubbelsinnige figuur beskou is: weliswaar wreed, verdorwe en vals, maar ook imponerend, fassinerend en selfs simpatiewekkend omdat hy die twyfeagtige mag en voorgee aan die hof aan die kaak stel.

Wanneer Reinaard wel by voor die koning verskyn, besluit hy om sy straf te probeer vryspring deur die gulsigheid van die koning te benader met leë

beloftes. Reinaard gebruik deurgaans die begeertes van diegene om hom om hulle te mislei en homself te bevorder. Deurlopend is dit dus die begeertes van ander wat lei tot hulle mislukking. Reinaard is deeglik bewus van hoe ander se begeertes 'n soort bate vir hom is om te misbruik. Ohlhoff skryf oor Reinaard se manipulasie van die koning soos volg: “Alhoewel Nobel nie heeltemal gerus is nie, vergewe hy Reinaard op voorspraak van die koningin (en as gevolg van gierigheid)” (9). Ohlhoff noem verder, “Terwyl hy (Reinaard) met sy slinkse en dikwels wrede optrede sy vyande se swakhede uitbuit en hulle laat ly.” (10-11)

Die ironie van Reinaard se naam is dat dit soms verwys na iemand met 'n rein hart of rein van hart. Ohlhoff noem die volgende:

Een verklaring vir die naam 'Reinaard' is 'sterk in die gee van raad', maar ander voorstelle is 'rein van aard' of 'rein van hart'. Hierdie betekenis kan as ironies en/of meerduidig gelees word. Reinaard is enersyds geslepe en listig, maar hy het tog goeie raad vir sy gesin om hulle te beveilig en versorg – al is dit ook deur Koewaard (die 'lafaard') vir hulle as ete voor te sit! Sy 'reinaadigheid' en 'reinhartigheid' is ook op sy gesin gemik, maar nie op byvoorbeeld Bruin en Tibeert nie, terwyl hy aan die ander kant die korrupsie en magsbelustheid van Nobel en sy hof ontnakker. Die hedendaagse Franse term vir 'vos' is 'renard'. (11)

Van Reinaard se 'sondes' blyk ter wille van sy en sy familie se oorlewing te wees – hy is moontlik meer 'rein van hart' as wat die ander diere glo. Soos Ohlhoff noem: “Tog is daar ook 'n ander sy aan Reinaard, te wete sy besorgdheid oor en versorging van sy gesin” (11). Hy voeg by: “Die diere hou vir luisteraars/lesers 'n spieël voor wat hulle geestelik uitdaag” (14). Die samelewing het mense nog altyd forseer om te veg vir oorlewing – dikwels deur wandade te pleeg. Hier lê die volwasse les van die teks.

Ohloff noem dat Reinaard die vos ook verskyn in die tradisionele Jakkals-en-Wolf-kinderstories in Afrikaans en Suid-Afrika (8). Die wêreld van mites en fabels bevat inderdaad dikwels dierekarakters. Die oorspronklike weergawe van Reinaard se verhaal kan vandag voorkom soos 'n verhaal vir kinders, maar is bedoel vir volwasse lesers – so ook Pieterse se vertaling.

Pieterse se vertaling bevat vloeiende verse wat bydra tot die geslaagheid van hierdie teks – veral vir lesers wat metrum en rym geniet in die letterkunde. Pieterse noem in die Vertalersnota (49) die volgende oor die rymskema wat hy gebruik en die proses om dit te laat vloei om by die oorspronklike teks se doeleindes te hou:

My eerste weergawe was 'n letterlike, reël-vir-reël-vertaling. In 2021 het ek die vertaalde teks begin berym en maande op hierdie klanklike aspek spandeer. Ek wou nie volrym afdwing op 3469 paarrymende reëls nie en dit verklaar verskeie halfryme in die eindrymposisie. [...] Ná afhandeling hiervan het die teks se interne pendulum weer geswaai na ritmies-metriesse kwessies en die volgende fase van die projek is daaraan gewy om 'n basiese vierheffingsversreël daar te stel en vol te hou. Die metrum is nie konsekwent reëlmatig nie en ek speel, soos Willem [...]

Pieterse gebruik dus spesifieke tegnieke om die patrone in die teks te vind en die speelse kant van die teks te verhef. Hy maak dit só toeganklik vir verskillende lesers. Ohloff se inleiding situeer die teks meer binne die navorsingsveld van Middeleeuse letterkunde. Die leser kry so die historiese konteks van die teks, agtergrond oor karakters ensovoorts. Dit gee die leser 'n idee van die belangrikheid van die teks binne wêreldletterkunde.

Universiteit van Suid-Afrika

Resensie

Literaire rechtspraak: De zuivering van het literaire veld in Nederland, 1945-1952

Amsterdam University Press, 2025

Ted Laros

Hein Viljoen

Die verantwoordelikheid van die skrywer en die outonomie van die literêre veld

In hierdie boek ondersoek Ted Laros die suiwering van die literêre veld in Nederland na afloop van die Tweede Wêreldoorlog. Die Nazi-besetters het naamlik 'n stelsel van ideologiese beheer op kunstenaars in Nederland afgedwing deur 'n Kultuurkamer (NKK) in te stel waaraan almal moes behoort, anders kon hulle nie as kunstenaars werk of publiseer nie. Hulle het met ander woorde die kunste so ver moontlik probeer inspan as deel van hulle propagandamasjien om die Nederlandse volk deel te maak van Nazi-Duitsland. Die doel van die suiwering ná die Oorlog was om die kunstenaars wat “fout” was, dit wil sê, hulle nie “suiwer” gedra het nie deur met die Duitsers te kollaboreer, te straf deur hulle vir korter of langer tydperke uit te sluit van beroepsuitoefening. Die Militêre Gesag wat Nederland geregeer het na die bevryding van Nederland vanaf September 1944, het teen die middel van 1945 vir hierdie doel vyf sogenaamde ‘ererede’ ingestel, naamlik ererede vir argitektuur, beeldende kuns, letterkunde, vir musiek en toneeldeelname aan die kulturele lewe. Later is nog twee ererede bygevoeg, naamlik vir vermaak en kleinkuns en vir soliste van die operageselskap wat die Nazi's in Amsterdam opgerig het. Daarby is 'n Centrale Egeraad voor de Kunst (CE) ingestel waarheen geappelleer kon word teen uitsprake van die laere ererede.

Ted Laros is bekend vir sy boek *Literature and the Law in South Africa, 1910-2010: The Long Walk to Artistic Freedom* (2018). Dit is 'n omvattende studie van hoe die Suid-Afrikaanse regstelsel en literatuur mekaar oor 'n eeu heen beïnvloed het. Die boek fokus veral op die transformasie vanaf 'n streng sensuurstelsel gebaseer op “gevaar vir die staat” na 'n bedeling van grondwetlike vryheid gebaseer op die regte van die individu. Laros illustreer dat die geskiedenis van die Suid-Afrikaanse literatuur onskiedbaar is van die regsgeskiedenis. Die pad na artistieke vryheid was nie 'n skielike gebeurtenis

nie, maar 'n moeisame proses van litigasie, skryf en politieke verset: 'n "long walk" – 'n proses wat voortduur.

Die suiweringsproses ná die Oorlog was deel van so 'n stryd om artistieke vryheid in Nederland. Laros meen die geskiedenis van die suiwering gee insig in die geskiedenis van oorgangsreg (*transitional justice*) en is belangrik omdat die Oorlog nog steeds prominent is in die Nederlandse kulturele herinnering. Die doel van sy studie is om beter insig te kry in die ontwikkeling van die literêre veld in Nederland en om by te dra tot veldteorie en die sosiologiese analise van die letterkunde.

'n Sentrale vraag in hierdie benadering is hoe outonoom die literêre veld is. Meer spesifiek probeer Laros die vraag beantwoord hoe die suiweringstelsel bygedra het tot die herstel van 'n (relatief) outonome literêre veld ná die politieke en juridiese oorheersing daarvan van 1940-1945. Sy metode is 'n sistematiese analise van die argiewe van die Eeraad vir die Letterkunde (EL), die CE, die Actie Rechtsherstel der Nederlandsche Kunstenaars (AR), wat die ererade geopponeer het, die parlementêre dokumente oor die totstandkoming van die wetgewing oor suiwering, en die wette self. Hy wil ook vasstel watter deontologiese en juridiese norme uitgedra of toegepas is deur die betrokkenes en om dit te vergelyk met die navorsing oor suiwering in België en Frankryk.

In die voetspoor van Gisèle Sapiro gebruik Laros die objektiewe en die subjektiewe verantwoordelikheid van 'n skrywer as 'n heuristiese instrument om die juridiese omgaan met die letterkunde in hierdie tydperk te ontleed en sodoende te bepaal hoe outonoom die literêre veld van die juridiese veld is. Die verantwoordelikheid van die skrywer het naamlik 'n objektiewe en 'n subjektiewe kant. Dit bestaan uit 'n eksterne of objektiewe feit (byvoorbeeld die publikasie van 'n roman) wat toegeskryf kan word aan 'n dader en andersyds die intensie of bedoeling van die dader (die subjektiewe element). Uit Sapiro se ontledings van die stryd tussen die letterkunde en die reg en die publieke moraal in Frankryk sedert die negentiende eeu, blyk dit dat die stryd steeds gevoer word in die voorste linie van die objektiewe en die subjektiewe verantwoordelikheid van die skrywer – sy/haar intensie met die maak van die teks. Oor die algemeen, meen Laros, bly die strydvraag steeds: waar eindig die verantwoordelikheid van die skrywer as sy of haar teks deur bepaalde groepe of lesers ge(mis)interpreteer word as gevaarlik, beledigend of skadelik? Wat moet die swaarste weeg? Die bedoeling van die skrywer of die interpretasie van die leser? Opvattinge oor die regte, pligte en bevoegdhede van 'n skrywer onthul derhalwe die mate van outonomie wat 'n literêre veld het of waarop deelnemers of instellings binne die veld aanspraak maak (17).

Oorsig oor die boek

In hoofstuk 2 volg 'n beskrywing van die literêre veld tydens die besetting en hoe die suiweringsstelsel van ererade daarna saamgestel is. Laros gee ook taamlik uitgebreide en boeiende profile van Nico Donkersloot, wat aan die hoof was van die hele suiweringsaksie, en van die voorsitter, lede en sekretarisse van die Ereraad vir die Letterkunde. F. Bordewijk, bekende skrywer van onder andere *Karakter*, was die voorsitter en Martinus Nijhoff, Wytze Hellinga en Annie-Romein-Verschoor van die bekendste lede. Hulle was almal skrywers en akademici met hoë simboliese kapitaal. Die proses was ingestel op vinnige en streng suiwing, maar was 'n veldinterne proses: die ererade moes oordeel of kunstenaars tydens die besetting trou gebly het aan die beginsels en tradisies van die Nederlandse kultuur soos wat die vaderland van hulle kon verwag en eis (44). Die ereraad van skrywers kon skrywers wat onsuier opgetree het, berispe of vir 'n tydperk en selfs lewenslank uitsluit uit hulle beroepsbeoefening. Die Ereraad vir die Letterkunde was sterk outonoom, want Bordewijk was ook 'n praktiserende juris en die kernlede dominante voorstanders van die outonomie van die literêre veld.

In hoofstuk 3 ontleed Laros die suiweringswerk van die Ereraad vir die letterkunde van 1945-1947. As outonome liggaam het die EL sy eie norme en tugmaatreëls vir oortredings opgestel. Laros wys daarop dat hulle gefokus het op die objektiewe verantwoordelikheid van die skrywer: “het was de plicht geweest van de schrijver om in de bres te gaan staan voor de vrijheid van de geest en om associatie [...] met een heteronoom instituut als de NKK categorisch af te wijzen” (89). Daarby het die outonomie van die literêre veld vir hulle inhoudelik swaar geweeë – so swaar dat hulle die belangrike regsbeginnsel van *audi alteram partem* onderspeel het en skrywers net by appèl kans gegee het om hulle kant van die saak te stel. Die subjektiewe verantwoordelikheid (intensie) van die skrywers het dus net 'n ondergeskikte rol gespeel in hulle beoordeling.

In hoofstuk 4 ontleed Laros wat die “blikke van buite” op die literêre veld onthul in die stryd wat rondom die suiwing ontstaan het. Die suiwingproses het nie 'n behoorlike regsbasis gehad nie, en die optrede van die ererade het heftige verset uitgelok weens die inhoudelike norme wat hulle aangelê het en die swakheid van hulle regsprosesse. Heelwat stryd en debatte is gevoer voordat 'n wetsontwerp – Zuivering Kunstenaars – in Januarie 1946 in die Tweede Kamer ingedien is. Die getroffe kunstenaars het hulle saamgesnoer in die Actie Rechtsherstel der Nederlandsche

Kunstenaars. Kernkwessies in die debat was of kunstenaars nie te emosioneel ingestel is om reg te kan spreek oor medekunstenaars nie, en of dit nie neerkom op 'n botsing van belange nie. Die argument was ook dat werk in die kader van die NKK nie summier veroordeel kon word nie, omdat die Nederlandse publiek die kunste juis in oorlogstyd baie nodig gehad het. Die uiteindelijke Wet Zuivering Kunstenaars van April 1946 het die suiweringsproses op 'n behoorlik juridiese grondslag geplaas, maar terselfdertyd die ererade gewettig en (gekwalfiseerde) regsrag aan hulle uitsprake verleen. Die outonome literêre veld is daardeur onderwerp aan juridiese invloed, veral omdat die Wet 'n Centrale Ereraad voor de Kunst tot stand gebring het wat uitsluitlik uit juriste bestaan het.

Hoofstuk 5 ontleed die suiweringswerk van die Centrale Ereraad. Op 'n streng juridiese basis het hulle baie van die ererade se beslissings omgekeer, wat gelei het tot konflik met die beroepsetiese aanpak van die ererade en die uiteindelijke bedanking van al die ererade. Die betrokke minister moes toe in Junie 1949 'n wysigingswet deur die parlement voer wat kundiges weer op die CE benoem het. In die geval van die Kamer vir Letterkunde was dit Bordewijk en Nijhoff en later ook Johannes Tielrooy. Dié kamer het in die stuk of 17 uitstaande sake van skrywers ligter uitsprake gemaak en die meeste van die sake afgewys ten einde die suiweringsproses so vinnig moontlik af te handel.

Uit Laros se ontleding is dit duidelik dat die literêre veld in Nederland aan die begin van die Oorlog taamlik outonoom was en dat die ererade se werk berus het op 'n grootliks ongeskrewe erekode gebaseer op outonomistiese opvattinge. In die geval van die letterkunde het die streng outonomistiese opvatting, ironies genoeg, juis gelei tot streng sensuur.

Soos Laros se deeglike en omvattende studie aandui, was die suiwering eintlik 'n unieke eksperiment in die verhouding tussen literatuur en die reg, naamlik regspraak deur die literêre veld self. Laros se studie onderstreep weer die verantwoordelikheid van die skrywer in 'n tydperk waarin artistieke en akademiese vryheid toenemend in die gedrang kom. Hy meen ook dat skrywers se verantwoordelikheid teenoor die vryheid van die gees vandag nog die breedste moontlike navolging verdien.

Hoewel 'n boek oor die suiwering van die literêre veld in Nederland ná die Tweede Wêreldoorlog dalk nie juis relevant lyk vir Suid-Afrika nie, opper die boek wel deeglik belangrike vrae oor skrywers en die literêre veld in Suid-Afrika. Hoe outonoom is die literatuur teenoor die juridiese en ander velde deesdae, al word vryheid van uitdrukking in die Grondwet erken? Wat is die morele of persoonlike verantwoordelikheid van die skrywer

vandag? Kan artistieke vryheid nog gewaarborg word noudat algoritmes die outonomie van die literêre veld in die gedrang bring? Noudat die tirannie van sosiale media daartoe kan lei dat sekere skrywers of idees byvoorbeeld ‘gekanselleer’ word? Wat hou vryheid van die gees vandag in? En hoe vry is die gees in Suid-Afrika vandag?

Noordwes-Universiteit

Bibliografie

Laros, Ted. 2018. *Literature and the Law in South Africa, 1910-2010: The Long Walk to Artistic Freedom. The Fairleigh Dickinson University Press Series in Law, Culture, and the Humanities.* Vancouver: Fairleigh Dickinson University Press.